

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК
Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK
Scientific theoretical
applied journal

№ 2 (208) 2012

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadskyi National Library
of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

В. Попик (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

О. Василенко

В. Горовий

О. Додонов

Б. Ігнатенко

Г. Ковальчук

Л. Костенко

О. Литвиненко

В. Омельчук

М. Романюк

В. Рубан

В. Широков

К. Брюс (Німеччина)

В. Леонов (Російська Федерація)

І. Славінські (Австрія)

С. Філіпи-Мартутинович (Сербія)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

[Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Popyk (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

O. Vasylenko

V. Horovyi

O. Dodonov

B. Ihnatenko

H. Kovalchuk

L. Kostenko

O. Lytvynenko

V. Omelchuk

M. Romaniuk

V. Ruban

V. Shyrokov

C. Bruce (Germany)

V. Leonov (Russian Federation)

I. Slawinski (Austria)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

[Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ

- Сербін О.* Систематичність та систематизаційність організації інформації – основні принципи відображення наукового знання в межах каталогу сучасної бібліотеки. 3
- Лобузїна К.* Роль бібліотечних класифікацій в організації знань 10
- Вакуленко М.* Питання кирилично-латиничної транслітерації у контексті систематизації бібліографічних даних 15
- Галицька С., Лобузїна К., Якушко В.* «Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» як засіб наукової організації ресурсів бібліотеки 21
- Медвідь Т. П.* Систематизація бібліотечно-інформаційних баз даних з питань сільського господарства як можливість відображення нових знань галузі 26
- Орешина Н. В., Медвідь Т. С.* Диспетчеризація проходження документів у процесі їх систематизації: практичні аспекти 30
- Перенесієнко І.* Внесок Антоніо Мальябеккі у справу систематизації книжкових зібрань 34

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

- Ванєєв А.* Весомий вклад в історію отечественного бібліотекознання 40

ЮБІЛЕЙ

- Відділ зарубіжної україніки
НБУВ (1991–2011):
історія, здобутки, завдання. 43

Contents

SYSTEMATIZATION OF DOCUMENTS UNDER CONDITIONS OF ADAPTING TO MODERN DEMANDS FOR ORGANIZATION OF INFORMATION

- Serbin O.* Systematicness and systematizationness of information organization as the basic principles of reflection of scientific knowledge in the scope of modern library catalog 3
- Lobuzina K.* The role of library classifications in organization of knowledge 10
- Vakulenko M.* Problem of Cyrillic and Latin transliteration in the context of systematic of bibliographic data. 15
- Halytska S., Lobuzina K., Yakushko V.* «Subject Authority of V. Vernadskyi National Library of Ukraine» as a means of scientific organization of library resources 21
- Medvid T. P.* Systematization of library and information databases on agriculture as a representation of new knowledge in the branch. 26
- Oreshyna N. V., Medvid T. S.* Dispatching of documents flow in the process of its systematization: practical aspects 30
- Perenesiienko I.* Contribution of Antonio Maliabekki to systematization of book collections. 34

REVIEWS

- Vaneiev A.* Significant contribution to the history of domestic library science 40

JUBILEE

- Department of Foreign Ukrainianica
of VNLU (1991–2011):
history, achievements, tasks 43

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ

УДК [025.4:001.92]:017

Олег Сербін,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Систематичність та систематизаційність організації інформації – основні принципи відображення наукового знання в межах каталогу сучасної бібліотеки

У публікації розглянуто основні структурні властивості класифікаційних систем у проекції на організаційні характеристики бібліотечного каталогу. Здійснено аналітичний огляд основних класифікацій, що використовуються для індексування і організації бібліотечного каталогу засобами систематики та систематизації документів. Визначено суть систематики та систематизації інформації як формного вираження системи знань крізь призму класифікаційних засад різноструктурних бібліотечно-бібліографічних класифікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: систематизація, систематика, класифікація, система, знання, каталог.

The present publication deals with the main properties of classification systems in the projection on organizational characteristics of the library catalog. Analytical overview of the main classifications which is used for indexing and library catalog's organization by systematic and systematization of documents is realized. The essence of information's systematic and systematization, as forming expression of knowledge through the prism of classification principles differently structural library and bibliographic classifications are defined.

К е у w o r d s: systematization, systematic, classification system, knowledge, catalog.

Знання буває двох видів. Ми або знаємо предмет самі,
або знаємо, де можна знайти про нього відомості.

Семюел Джонсон

Існують різні визначення знання: перевірені практикою корисні відомості, які можуть багаторазово використовуватися для вирішення тих чи інших завдань; суб'єктивний образ об'єктивної реальності, тобто відображення зовнішнього і внутрішнього світу в свідомості людини у формі уявлень, понять, думок, теорій; сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень; продукт осмисленої та консолідованої інформації [9, с. 57]; дані, інформація; певне розуміння предмета, вміння самостійно поводитися з ним, розбиратися в ньому, а також використовувати для досягнення поставленої мети; сукупність даних (у індивідуума, суспільства або у системи штучного інтелекту) про світ, що включають інформацію про властивості об'єктів, закономірності процесів і явищ, а також правила використання цієї інформації для ухвалення рішень. Всі ці визначення характеризують знання з різних сторін, але в одному аспекті. На нашу думку, про знання потрібно говорити також як про форму існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини. З огляду на це, наука виступає як певна можливість отримання знання. Тобто вона є, по суті, спорідненою моти-

вацією, дотичною аксіомою знання. Крім того, наука визначається як: форма інтелектуальної діяльності людей, скерована на отримання істинних знань про світ (природу, суспільство, мислення), на відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку; система знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення; своєрідне суспільне явище, соціокультурна діяльність, основним завданням якої є виявлення об'єктивних законів дійсності, а головною метою – істинне знання. Критеріями науковості, які відрізняють науку від інших форм пізнання є: об'єктивність, системність, практична націленість, орієнтація на передбачення, доказовість, обґрунтованість і достовірність результатів. Вона поділяється на певні галузі (окремі науки) і таким чином представляє наукове знання. Тобто цілісна, єдина система знань є, по суті, науковим знанням, якщо мати на увазі теоретичний рівень¹ його розгляду. Наукове знання, за твердженням

¹ Йдеться про рівень розгляду наукового знання, що послуговується низкою методів теоретичного аналізу: аксіоматизація, гіпотетико-дедуктивний, формалізація.

російського вченого В. П. Бондарєва, будується і організовується за певними законами. Відмінні якості наукового знання – систематизованість і обґрунтованість. Для наукової систематизації знання (класифікації) характерні прагнення до повноти, чітке уявлення про підстави систематизації та їх несуперечності. Обґрунтування наукового знання, приведення його до єдиної системи завжди було одним з найважливіших чинників розвитку науки [2, с. 33–34]. Враховуючи це, можна зробити висновок, що наука – творча діяльність з отримання нового знання, і результатом цієї діяльності є цілісна система знань – наукове знання – сформульована на основі певних принципів. Серед останніх варто назвати, в першу чергу, систематичність та систематизаційність організації знань, адже саме вони роблять систему системою, а не просто переліком (набором) певних суджень, найменувань, назв. У контексті вищесказаного доволі актуальним видається розуміння бібліотечного фонду як кумулятора знань, універсуму останніх, який є, по суті, вираженням загальної картини представлення інформації засобами традиційних та електронних видань. Виходячи з того, що бібліотечний фонд – це упорядковане зібрання документів, що відповідає завданням і профілю бібліотеки [7, с. 2], не важко збагнути важливість каталогу бібліотеки як сукупності розташованих за певними правилами бібліографічних записів на документи, що розкриває склад і зміст фонду бібліотеки² чи інформаційного центру і цим самим є вираженням системи організації знань відповідно до механізмів класифікаційних систем, що використовуються в бібліотеці. Ось чому, торкаючись класифікації знань, ми абсолютно впевнено можемо говорити про класифікацію наук як про організацію процесу наукового пізнання, організацію процесу отримання та впорядкування знань. Враховуючи це і пам'ятаючи досвід попередніх досліджень в аспекті організації систематичних каталогів бібліотеки [6, 12–16, 18, 19], аналізу теорій систем [3, 8], все-таки слід зауважити, що визначальним, у даному випадку, є розуміння систематичності та систематизаційності саме в аспекті того, як ці терміни виражають сутність еволюційності знань та класифікаційної думки в проекції на їх відображення в межах каталогу бібліотеки, в якому описи документів розташовуються за галузями знання відповідно до певної системи класифікації [7, с. 29–31]. Тому об'єктом нашого дослідження є принципи систематичності та систематизаційності,

² Сукупність документно-інформаційних ресурсів (книг, документів, рукописів, аудіовізуальних матеріалів, інших носіїв інформації) [10, с. 2–3].

організація інформації в систему знань засобами класифікаційних систем. Предметом – систематика та систематизація інформації в рамках бібліотечного каталогу як формне вираження системи знань крізь призму класифікаційних засад різноструктурних бібліотечно-бібліографічних систем. Метою – визначення суті принципів систематичності та систематизаційності в проекції на їх застосування в рамках організації наукової інформації в цілісну систему знань.

Насамперед зауважимо, що організоване впорядкування інформації спеціалістом проводиться двома способами: логічне оброблення інформації та оброблення засобами почуттів, емоцій. Перший характеризується послідовним і систематичним, на основі логічних операцій, перетворенням інформації – це, так би мовити, науковий спосіб оброблення інформації. Але людина обробляє інформацію не тільки логічно, а й використовуючи свої почуття, емоції. У цьому випадку інформація обробляється на чуттєвому рівні, ґрунтуючись на внутрішніх почуттєвих підвалинах сприйняття дійсності. Сприйняття – пізнавальний процес, який полягає у відображенні людиною предметів, явищ у сукупності всіх їхніх якостей при безпосередній дії на органи чуття – дуже складний, багатогранний і досить швидкоплинний процес. Неправильно вважати, що фази відбору, оброблення та оцінки жорстко розмежовані і перебувають одна за одною у чітко визначеній формі і за означеною схемою. Насправді ці процеси (відбір, оброблення, оцінка) проходять практично одночасно і миттєво. Вони становлять єдине ціле сприйняття оточуючих людину реалій. Більше того, і систематика, і систематизація інформації загалом здійснюються відповідно до конкретно визначених принципів, хоча для кожної людини характерна індивідуальність перебігу цих процесів, яка завжди робить сприйняття суб'єктивним, надає означеним процесам систематики та систематизації унікальності в проекції на їх кінцевий результат.

Розкриваючи зміст, значення систематичності, слід враховувати етимологічну складову даного терміна без асоціативності сприйняття та екстраполяції на інші однокореневі з ним терміни. Так, з джерел [1] відомо, що система – це безліч елементів, що перебувають у відношеннях, зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність. З даного визначення виділимо акцент щодо цілісності та єдності, які є наслідками саме зв'язків елементів, а не їх інтеграцію чи то якість злиття. У визначенні системи як системи велику роль відіграє її структура, точніше властивості системи, пов'язані зі структурою. Можна виділити дві характерні властивості системи –

структурність та ієрархічність. Перша визначає можливість декомпозиції системи на компоненти і встановлення зв'язків між ними. Тобто, в даному випадку, всі елементи пов'язані таким чином, що переформування системи можливе в межах цілої системи. В результаті будуть наявні і ті ж елементи, і ті ж зв'язки між ними. В другому випадку, коли йдеться про ієрархічність, можна спостерігати ситуацію, де кожен компонент системи розглядається як підсистема більш широкої, глобальної системи. Окремий елемент є, по суті, підрядним іншому і ця підрядність формує низку зв'язків ієрархічного порядку.

Друга властивість системи якісно вирізняється порівняно з першою, особливо якщо йдеться про організацію інформації в систему, про створення систематичного каталогу – «апарату більш гнучкого» [19, с. 237]. Але аналіз ієрархічності структури не можливий без розгляду та вивчення першої структурної властивості системи, адже вона характеризує інший, ніж ієрархічність, процес організації інформації, а саме – систематику інформації. В класичному розумінні, систематика (від грец. *συστηματικός* – впорядкований, що відноситься до системи) – це приведення в систему, а також системна класифікація предмета вивчення. Тобто систематикою інформації є організація інформаційних даних у межах системи, яку вони утворюють, структурно впорядковуючись. У даному випадку немає чіткої підпорядкованості, а створення системи забезпечується систематичністю елементів-складових. Таким чином, ми приходимо до розуміння важливої властивості системи – систематичності. Саме остання характеризує організацію інформаційних даних як систему, що виражає процес повторення елементів і таким чином вибудовує певну структуру, забезпечуючи її структурність, властиву системам систематичної організації.

Дещо під іншим ракурсом розглядається система ієрархічної організації. В першу чергу це тому, що структура такої системи характеризується ієрархічністю. Ця властивість вказує на те, що не тільки кожний елемент такої системи може бути як окремим підрядним елементом більшого, але й уся ієрархічна система може виступати елементом певної надсистеми. І це принципова відмінність між системою систематичної організації і системою ієрархічної організації, з огляду на різноманіття підходів та механізмів формування таких систем. В основі формування ієрархічної системи лежить не систематика інформації, як у першому випадку, а систематизація інформації. А оскільки систематизація – це процедура об'єднання, зведення груп однорідних за деякими ознаками елементів (парамет-

рами, критеріями) до певної ієрархічної єдності з функціональною метою на основі існуючих між ними зв'язків, то і основною властивістю ієрархічної системи є систематизаційність. Остання характеризує систему як таку, що складається з ієрархічного набору елементів, коли зв'язки між ними виражають підпорядкованість один одному. В межах такої системи групуються споріднені елементи або ж скоріше групи елементів відповідно до значення кожного з них: від більшого до меншого або від меншого до більшого. На відміну від систематики, що передбачає створення системи в результаті повторюваності зв'язків та елементів (їх регулярності), систематизація вказує на еволюційність відношень між елементами.

Систематизація інформації передбачає оброблення інформації з метою приведення її до певного виду та, таким чином, інтерпретацію інформації, що дає змогу систематизатору відповідним чином відреагувати на отриману інформацію. В результаті оброблення інформація розташовується в певному порядку і набуває завершеної форми, наповнюючись конкретним змістом і значенням. З іншого боку, оброблення інформації дає змогу створювати образи та форми, які сприймає людина, розпізнає і розуміє певним чином. При цьому відбувається зведення комплексу інформаційних сигналів до спрощених синтезованих образів і категорій. У даному випадку, можна виокремити низку правил з оброблення інформації, що допомагають звести її до образів: визначення співвідношення головного і другорядного; завершення образів; встановлення подібності та аналогічності.

Перше правило передбачає встановлення головного на фоні другорядного таким чином, що в загальному обсязі інформації другорядне виступає підкресленням першочерговості головного, виражаючи у такий спосіб зміст інформації. Зазвичай, компетентність систематизатора одразу підказує різницю між головним та другорядним, але іноді систематизація можлива лише тоді, коли визначено додаткові критерії відбору, минаючи інформаційний шум. У такому разі головне може перетворитися на другорядне і навпаки. Це призводить до оберненості ієрархічного ряду і певною мірою до вираження дееволюційності наук у класифікаційній системі. За такої ситуації оброблена інформація може перетворитися на зовсім інший образ і знайти зовсім інший сенс. Саме завершення образів, що є другим правилом, дає змогу створити цілісний образ з окремих частин, навіть якщо для цього недостатньо інформації.

Принагідно зазначимо, що часто завершення образів як процес оброблення інформації призводить до створення неправильних образів і неправильного тлумачення реального змісту інформації, а також породжує хибні висновки і, як результат, наслідки. Тому необхідним є аналіз змісту через визначення змістовності образу, якого можна досягти встановленням подібності і приблизності з іншими елементами інформаційного блоку (документа з його атрибутами та характерними ознаками), що систематизується. В результаті, відповідно до окремих елементів і певних характерних рис, вдається виділити із загального обсягу інформації окремі образи і форми, що мають певні узагальнюючі риси. Відповідно до цих узагальнюючих рис, точніше коли визначено межі об'єкта систематизації [12, с. 50] та об'єднуючий стосовно інших елементів, шляхом згладжування або ж ігнорування суб'єктивних, змістовно-незначних, індивідуальних особливостей кожного явища, різні образи і пов'язані з ними явища формуються в групи. Таким чином, відбувається систематизація інформації в окремі розділи (групи), які, в свою чергу, можуть формувати певний перелік ієрархічної підрядності, враховуючи внутрішнє їх змістовне наповнення.

Вищевикладена теорія абсолютно адекватно і наочно виражається в рамках екстраполяції основних її ознак на класифікаційні механізми організації інформації. Так, говорячи про систематику інформації, в першу чергу слід звернути увагу на відомі й активно використовувані на практиці класифікаційні принципи організації інформації, а саме – на фасетну організацію інформації. Більш детально про це йтиметься нижче, а наразі зазначимо, що фасетна класифікація – це класифікаційна система, в якій поняття представлені у вигляді фасетної структури, а класифікаційні індекси синтезуються поєднанням фасетних ознак відповідно до фасетної формули. В такому випадку інформація формується з врахуванням властивостей певних категорій. Так, інформація про книгу може розкриватися різноаспектно, з позицій і жанру, і мови написання, і місця видання, і формату тощо. Всі ці характеристики несуміжні одна з одною, адже виражають інформацію про книгу з різних точок зору. Крім того, вони можуть характеризувати й інші види друкованої продукції: журнали, газети, листівки. Таким чином, у рамках одного загального, а саме «Друкована продукція», вирізняються елементи «Книги», «Журнали», «Газети», «Листівки». Всі ці елементи мають абсолютно однакову змістовну вагу щодо розкриття розділу «Друкована продукція», адже виражають абсолютно автономні одна від одної категоріальні одиниці. Вод-

ночас, кожен з цих елементів можна вирізнити за однаковими ознаками, що утворюють фактично певну групу. Так, за жанром, мовою, форматом, можна характеризувати і журнали, і газети – як один елемент підрозділу «Друкована продукція», так і всі інші. Це вказує на те, що різні елементи представлено однаковими складовими, тобто відбувається систематичне їх повторення і в такий спосіб утворюється ціла система як даних елементів-складових, так і зв'язків між ними. Така система утворюється в результаті систематики інформації, коли, як зазначалося вище, немає чіткої підпорядкованості, а формування системи забезпечується систематичністю елементів-складових. І основною структурною характеристикою такої системи є її систематичність.

Прикладом систематизаційності структури, враховуючи її організаційні особливості, може бути будь-яка ієрархічна класифікаційна система. Справа в тому, що основою будь-якої ієрархічної класифікації є принцип підрядності одного іншому, коли більший за змістовним значенням елемент включає в себе менш значущі, але останні разом утворюють елемент, що стоїть вище в ієрархічній структурі. Одразу слід зауважити, що еволюційність чи деволюційність (еманаційність) ієрархічної структури ніяким чином не підсилює чи не зменшує ступінь її систематизаційності, тому що і в першому, і в другому випадках спостерігається та ж ієрархічність, але в різному представленні елементів-складників класифікаційної системи. Тому, якщо ми говоримо про класифікаційну систему еманаційної організації знань (наприклад класифікації стоїків), то тут слід розуміти наявність одного основного елемента, зміст якого розкривається через змістовність елементів, що утворюють його. Тобто, менш значущі елементи в згрупованому вигляді утворюють один основний. Наприклад, якщо розглядати штат працівників бібліотеки як сукупність одиниць виробничих, бібліотечних та наукових посад, то кожна з них є цілком окремою, повноцінною штатною одиницею. Виконуючи роботу в рамках завдань і потреб бібліотеки, кожен працівник, таким чином, робить свій внесок у формування загальної картини працездатності, професійності всього колективу. Іншими словами, кожна одиниця від нижнього рівня до вищого характеризує весь колектив загалом. Говорячи класифікаційною мовою, елементи від меншого до більшого формують один загальний елемент – «Колектив». З іншого боку, колектив можна розглядати як чітку структуру працівників, котра є комплексом елементів різних за значенням і функціями. Тут головним елементом колективу є «Генеральний дирек-

тор», далі «Заступники директора», підлеглі їм «Керівники відділів», і вже в межах кожного відділу «Керівники секторів» та «Бібліотекарі» відповідно. І в першому, і в другому випадках спостерігається ієрархічна підпорядкованість елементів класифікації, тобто інформація систематизаційно організована.

Наведені приклади наочно демонструють систематизаційність та систематичність, але в рамках даного дослідження доцільно було б представити класифікаційні системи організації інформації, які використовуються сьогодні на практиці.

Згадувана вище фасетна класифікація – один з яскравих представників неієрархічної системи організації інформації, в якій прості поняття розподілені у фасетах – групах однорідних термінів [17, с. 198], що пов'язані узагальненням однієї якоїсь ознаки. Її структура напряду відображає системну властивість класифікації, адже вона є, по суті, фасетною, тобто ґрунтується на розділенні класифікаційного об'єкта за декількома класифікаційними ознаками одночасно. Наразі йдеться про фасетну ознаку – будь-яку класифікаційну ознаку, що використовується для групування понять у фасетні ряди. Системність структури підтверджується й тим, що клас розділяється відповідно до класифікаційної (фасетної) ознаки, в результаті чого утворюються підкласи, які, в свою чергу, формують фасетний ряд. Представлення класів (підкласів) класифікаційної системи у формі певного рядка, вказує на лінійність такої класифікації – системи, яка перелічує всі предмети, що підлягають класифікації [5, с. 32]. Таким чином, як зазначалося вище, ми маємо систему, яка виражає процес систематичного повторення елементів, що властиво для систем систематичної організації.

Так, розглядаючи один з основних класів «2 Бібліотекознавство» фасетної «Класифікації двокрапкою» Ш. Ранганатана [11] (далі Класифікація двокрапкою), можна пересвідчитись у фасетизованій лінійності організації інформації. У цьому основному класі інформація розрізняється за трьома напрямками: «Бібліотеки», «Матеріали», «Проблеми». Більше того, утворення ізолатів³ тут передбачено шляхом перерахування, що наочно видно в розшифруванні самих фасетів (табл. 1).

Принагідно зазначимо, що вказані вище напрями («Бібліотеки», «Матеріали», «Проблеми») є, по суті, змістом відповідних фасетів: [P], [M], [E]

³ Кожне ділення фасета називається фокусом ізолату або просто ізолатом [11, с. 44].

Таблиця 1.

Фасети класу «2 Бібліотекознавство» Класифікації

Фасети	Зміст	Спосіб утворення ізолату
[P]	Бібліотеки	Перерахуванням
[M]	Матеріали	—//—
[E] [2P]	Проблеми	—//—

[2P]. Таким чином, фасетна формула класу «2 Бібліотекознавство» Класифікації двокрапкою буде такою: 2[P],[M],[E] [2P]. Словесне вираження даної формули можна представити у формі: 2[Бібліотеки][Матеріали][Проблеми]. Таким чином, ми спостерігаємо представлення груп-характеристик (фасетів) у послідовному порядку, коли поняття «бібліотекознавство» по черзі розкривають три окремі поняття «бібліотеки», «матеріали», «проблеми», які формулюють інформативність даного терміна своєю змістовністю в порядку черги – від першого до останнього.

Цілком очевидно, що фасетна формула класу «2 Бібліотекознавство» може видозмінюватись і мати вигляд принаймні в шести різних випадках:

- 1) 2[P],[M],[E] [2P]
- 2) 2[P],[E] [2P],[M]
- 3) 2[E] [2P],[M],[P]
- 4) 2[E] [2P],[P],[M]
- 5) 2[M],[E] [2P],[P]
- 6) 2[M],[P],[E] [2P]

У словесній формі це виглядатиме таким чином:

- 1) 2[Бібліотеки][Матеріали][Проблеми]
- 2) 2[Бібліотеки][Проблеми][Матеріали]
- 3) 2[Проблеми][Матеріали][Бібліотеки]
- 4) 2[Проблеми][Бібліотеки][Матеріали]
- 5) 2[Матеріали][Проблеми][Бібліотеки]
- 6) 2[Матеріали][Бібліотеки][Проблеми]

Але у тому то й особливість представлення фасетів шляхом їх послідовного перерахування, що в даному випадку саме від черги того чи іншого фасету на першому, другому чи третьому місці залежить правильність і відповідність розкриття поняття у вигляді індексу.

Більше того, послідовність у даній класифікації і визначає остаточний зміст поняття – відповідно до того, який фасет і на якому місці він стоятиме в фасетній формулі, залежить зміст та змістовність індексу. Наприклад, поняття «Комплектування національних бібліотек періодикою» буде виражене таким індексом: 213:46:81 – де «2» – це індекс класу «Бібліотекознавство», «13» – це «Національні бібліотеки» в фасеті [P], «46» – це «Періодика» в фасеті [M], «81» – це «Комплектування» в фасеті [E] [2P]. Враховуючи логічність викладення ма-

теріалу, доцільнішим було б представлення поняття, що розглядається, таким індексом: 281:13:46. В словесній формі він має таке вираження: Бібліотекознавство Комплектування: Національні бібліотеки: Періодика. Але щодо пріоритетності актуальності розкриття суті індексу важливо саме змістове навантаження кожного з фасетів, що є групами-характеристиками класу «2 Бібліотекознавство». З цього випливає: саме послідовність виражена фасетною формулою, відповідно до змістовної важливості фасетів, визначає характер індексу того чи іншого поняття, а значить, у процесі індексування інформації здійснюється систематика останньої і, таким чином, Класифікація двокрапкою характеризується систематичністю структури.

Іншим прикладом вираження і представлення властивості класифікаційної структури може бути будь-яка класифікаційна система, що ґрунтується на відношеннях підрядності. В такій класифікаційній системі чітко простежується класифікаційний ланцюг у вигляді сукупності послідовних класів даної системи, де кожен клас, крім першого, підпорядкований попередньому.

Прикладом може бути Універсальна десяткова класифікація (УДК), яка є не просто ієрархічною класифікаційною системою, а, в результаті її структурного аналізу, простежується поліієрархічність даної класифікації. Це зумовлено наявністю класів, яким підпорядковано два або більше класи відповідно. Тобто сама структура становить систему сукупності відношень класів у даній системі різнорівневої ієрархії. Так, у класі «02 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство» можна побачити такий класифікаційний ряд:

«022 Бібліотечне приміщення, будівля і прилеглі території. Обладнання»

«022.4 Організація зберігання бібліотечних фондів. Книгосховища. Стелажи. Шафи»

«022.44 Відкриті шафи, вітрини»

З наведеного класифікаційного ряду наочно видно підрядність підкласів один одному відповідно до їх

змістовного навантаження. Коди класів змінюються зі збільшенням цифрової нотації, що свідчить про вираження з кожною наступною рубрикою більш деталізованої інформації. Таким чином, вибудовується ієрархічна драбина викладення змісту матеріалу, що характеризує дану класифікаційну систему з позиції систематизаційної властивості структури.

Вищенаведений приклад може видатись суб'єктивно вмотивованим, з огляду на структурну особливість УДК. Йдеться про десятковий принцип організації даної класифікаційної системи і штучне її створення як структури зручної і розробленої для конкретних завдань і під визначені цілі. В даному випадку, в першу чергу, потрібно розуміти класифікаційну основу і систематизаційний порядок організації індексів засобами даної класифікації, що вказує на ієрархічність представлення підкласів у межах одного класу. З іншого боку, справедливим буде твердження про очевидний перелік десяти класів у межах класифікаційного ряду УДК. В результаті ми приходимо до констатації особливостей структурної організації даної класифікації, враховуючи наявність як систематичної, так і систематизаційної складової структурної властивості УДК.

Систематизаційним прикладом у чистому вигляді може бути класифікаційний ряд з розділу «Ч 73 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство» Генерального систематичного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), що організований відповідно до робочих таблиць НБУВ, які ґрунтуються на варіанті для наукових бібліотек «Бібліотечно-бібліографічної класифікації» (ББК) (табл. 2).

Наведений приклад засвічує чітку ієрархічну підрядність від більш загального підкласу до меншого, тобто до більшої деталізації. Вся класифікаційна структура, відповідно до якої організовано каталог, вирізняється ієрархічністю побудови як класифікаційного ряду (враховуючи змістовність його класів), так і підкласів, що входять до складу кожного з основних класів. Таким чином, інформацію в ме-

Таблиця 2

Класифікаційний ряд з розділу «Ч 73 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство»

Ч734	Організація бібліотечної справи. Управління. Економіка. Статистика
Ч734(4УКР)	Організація бібліотечної справи в Україні. Управління. Економіка. Статистика
Ч734(4УКР)75	Типи бібліотек. Окремі бібліотеки
Ч734(4УКР)751	Загальнодержавна мережа бібліотек
Ч734(4УКР)751.1	Державні бібліотеки. Національні бібліотеки
Ч734(4УКР)751.11	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ)
Ч734(4УКР)751.11 г	Історія НБУВ
Ч734(4УКР)751.11 г1	Діяльність Тимчасового комітету

жах даного класифікаційного механізму організовано відповідно до відношень підрядності, а сама структура класифікації характеризується систематизаційною властивістю організації інформаційних даних.

Аналізуючи глибше класифікаційні ряди наведених вище прикладів класифікацій, варто звернути увагу на привнесення структурного змісту розділів і підрозділів, що розглядалися. Йдеться не тільки про їх змістовність, яка виражається смисловою навантаженістю рубрики, а й про зміст, що виражається множиною символів і правил їх застосування, які використовуються для подання лексичних одиниць та їх взаємовідношень. Іншими словами, важливим є значення нотаційної характеристики класу, що в різних випадках даних прикладів суб'єктивно представляє індекс як такий. І справа навіть не в тому, яка саме нотація за типологічною ознакою (десятькова чи літерна). Тут варто говорити про структурну нотацію, в якій коди класів своєю структурою відображають формальні зв'язки між поняттями. Так, Класифікація двокрапкою характерна нотацією індексів, де коди класів вказують на порядок (розкривають послідовність) слідування понять у класифікаційній системі, не виражаючи інших зв'язків між ними – порядковою нотацією, а ББК притаманна нотація індексів, в якій коди класів відображають ієрархічні (родовидові) відношення між поняттями – ієрархічна нотація. Отже, можна зробити висновок, що і змістовна характеристика класу – нотація індексу – наведених у прикладах класифікаційних систем, виражає систематичну та систематизаційну властивість структур означених класифікацій.

Таким чином, аналіз смислової етимологічної складової термінів «систематика» та «систематизація інформації» вказує, з одного боку, на їх функціональний зв'язок, а з другого, дає змогу сформулювати принципів відмінність між поняттями, що виражають структурні властивості класифікацій – систематичності та систематизаційності. Виходячи з того, що постулатно систематизація – це присвоєння даним чи документам класифікаційних індексів відповідно до правил певної класифікаційної інформаційно-пошукової мови [4, с. 19], а склад певного каталогу бібліотеки залежить від характеру процесів, в результаті яких він формується, цілком логічно припустити, що назва його може бути відповідною: або «систематичний», якщо індексація здійснюється відповідно до, приміром, фасетної класифікації, або «систематизаційний», у випадку використання ієрархічної класифікації.

В результаті проведеного аналізу встановлено, що систематичність і систематизаційність – це дві

структурні властивості певних класифікаційних систем, суть яких полягає у вираженні організаційної складової і якісної характеристики цих систем. Систематичність характеризує організацію інформаційних даних як систему, що виражає процес повторення елементів і цим самим вибудовує певну структуру, забезпечуючи її структурність, що властива системам систематичної організації. Систематизаційність характеризує систему як таку, що складається з ієрархічного набору елементів, коли зв'язки між ними виражають підпорядкованість один одному. Отже, і системність, і систематичність є вираженням певних структурних характеристик класифікаційної системи, відповідно до якої формується відповідний бібліотечний каталог як сукупність розташованих за певними правилами бібліографічних записів на документи. Саме він розкриває склад і зміст фонду бібліотеки чи інформаційного центру і таким чином є вираженням системи організації знань.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://bse.sci-lib.com/article102619.html>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 8 ноября 2011 г.
2. Бондарев В. П. Концепции современного естествознания / В. П. Бондарев. – М. : Альфа-М, 2003. – 464 с.
3. Горбань О. М. Основы теории систем та системного аналізу / О. М. Горбань, В. Є. Бахрушин. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2004. – 204 с.
4. Информационно-поисковые языки. Термины и определения : ГОСТ 7.74-96. – М., 1997. – 35 с.
5. Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення : ДСТУ 2398-94. – К. : Держспоживстандарт, 1995. – 75 с.
6. Классификация произведений печати. Систематический каталог : метод. пособие / сост. З. Н. Амбарцумян. – М. : Моск. гос. библ. ин-т, 1962. – 20 с.
7. Комплектование фонда документов. Библиографирование. Каталогизация. Термины и определения : ГОСТ 7.76-96. – Минск, 1997. – 52 с.
8. Основы теории систем і системного аналізу / К. О. Сорока. – ХНАМГ, 2004. – 291 с.
9. Пархоменко О. В. Інформація і знання : взаємозв'язок / О. В. Пархоменко. – К. : Держ. ін.-т інтелект. власності, 2010. – 268 с.
10. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України, 27 січ. 1995 р. // Бібл. вісн. – 1995. – № 2. – С. 1–5.
11. Ранганатан Ш. Р. Классификация двоеточием. Основная классификация : пер. с англ. / Ш. Р. Ранганатан ; под ред. Т. С. Гомолицкой. – М. : ГПНТБ СССР, 1970. – 422 с.
12. Систематизация и систематический каталог : сб. науч. тр. / отв. ред. Э. Р. Сукиасян. – М. : Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, 1987. – 139 с.

13. Систематизация произведений печати : систематический каталог / под ред. : В. К. Удалова. – Х. : Ин-т культуры, 1982. – 96 с.
14. Систематический каталог в системе каталогов библиотеки : сб. науч. тр. / Гос. Б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1984. – 115 с.
15. Систематический каталог : практ. пособие / сост. Э. Р. Сукиасян. – М. : Кн. палата, 1990. – 182 с.
16. Систематический каталог : Вопросы теории и практики : сб. науч. тр. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1981. – 147 с.

17. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания / сост. : З. Г. Высоцкая (отв. ред.). – М. : Б-ка по естественным наукам РАН, 1995. – 268 с.

18. Шамурин Е. И. Систематический каталог и его организация / Е. И. Шамурин. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Гос. науч. б-ка при Наркомтоппроме, 1939. – 192 с.

19. Эйдельман Б. Ю. Библиотечная классификация и систематический каталог : учеб. пособие для библиотечных факультетов культурно-педагогических и университетов / Б. Ю. Эйдельман. – М. : Книга, 1977. – 311 с.

УДК 025.44/47:001.101

Катерина Лобузiна,

зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук

Роль бібліотечних класифікацій в організації знань

Публікація присвячена використанню бібліотечних класифікацій для упорядкування та представлення електронних інформаційних ресурсів різного характеру. Розглянуто сучасні засоби організації лінгвістичної інформації класифікаційної схеми. Наведено результати впровадження в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського сучасних інструментів підтримки бібліотечної класифікації та удосконалення тематичного пошуку на їх основі.

К л ю ч о в і с л о в а : бібліотечні класифікації, семантична мережа, предметний пошук, тематична Інтернет-навігація.

The publication is dedicated to the use of library classifications for organizing and presenting electronic information resources of different nature. The modern means of organization of linguistic information classification scheme are considered. The results of implementation in The Vernadsky National Library of Ukraine modern library classification tools to support and improve contextual search based on it.

K e y w o r d s : library classification, semantic network, subject search, content Internet navigation.

Конвергенція (взаємопроникнення) бібліотечних та інформаційних технологій відбувається не тільки з боку освоєння бібліотеками нового інформаційного середовища, а й усвідомлення спеціалістами з інформаційних технологій того факту, що засоби організації знань необхідно шукати саме у бібліотеках. Про наявність таких інформаційних процесів свідчать, зокрема, концепції «системи організації знань» та «Семантичний Веб», що виникли у відповідь на недосконалість машинних методів пошуку інформації.

Ще у 1998 р. учасники конференції Association for Computing Machinery (ACM) (Міжнародна асоціація обчислювальної техніки) в Пітсбурзі [14], підбиваючи підсумки своєї роботи, вказали на необхідність розроблення та підтримки систем організації знань (СОЗ) (knowledge organization systems (KOS)), котрі позначають усі типи схем, що сприяють організації, керуванню, представленню, розкриттю та пошуку інформації (вони включають авторитетні файли контрольованої підтримки ключової інформації:

класифікаційні схеми, тезауруси, семантичні мережі та онтології). Згадані системи мають потенціал для опису, представлення, розкриття та пошуку гетерогенних інформаційних ресурсів Інтернету та створення єдиної інфраструктури розкриття знань. Вони призначені для організації пошуку інформації та обслуговування колекцій електронних документів. СОЗ виконують роль моста між користувачем, який веде пошук інформації, та матеріалами колекції, вони забезпечують можливість знайти необхідні користувачеві інформаційні джерела без попереднього знання про їх існування.

Семантичний веб (Semantic WEB (SW)) – концепція, розроблена Тімом Бернерсом-Лі (Tim Berners-Lee) [10] винахідником World Wide Web (WWW), URIs, HTTP та HTML. Його дослідник визначив як розширення (надбудову) існуючої Всесвітньої павутини з метою представлення інформації у вигляді, що дасть змогу краще розуміти її людям та комп'ютерам. Семантичний веб розглядався Т. Бернерсом-Лі в контексті розвитку Всесвітньої па-

вутини, як WWW другого покоління, що зорієнтований на автоматизовану інтерпретацію та оброблення інформаційних ресурсів. Він підтримується Міжнародним консорціумом «W3C» (The World Wide Web Consortium) [20]. Першим серйозним та популярним проектом, заснованим на принципах семантичної павутини, став проект метаданих «Дублінського ядра» (Dublin Core Metadata Initiative, DCMI) [13].

Важливу роль у концепції метаданих DCMI відіграють контрольовані словники – значення для відповідного поля метаописів обираються із фіксованої множини слів або кодів, котра обмежена набором ретельно підібраних пошукових термінів [1]. Це покращує можливості автоматичного оброблення метаописів, а також підвищує якість результатів пошуку. Крім уточнення самих елементів кваліфікований формат DC дає змогу уточнювати типи значень елементів. Це робиться через схеми кодування. Останні або уточнюють словник значень, з яких можна вибрати потрібні, або фіксують певний формат, у якому має бути представлений рядок-значення. Для елемента метаопису DC : Subject – предмет (тема), DC рекомендує схеми кодування, що ґрунтуються на відомих бібліотечно-бібліографічних класифікаційних системах: DDC (Dewey Decimal Classification – Десяткова класифікація Дьюї, <http://www.oclc.org/dewey/>); LCC (Library of Congress Classification – Класифікація Бібліотеки Конгресу, <http://www.loc.gov/catdir/cpsolcc/>); LCSH (Library of Congress Subject Headings – Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу, <http://www.loc.gov/cds/lcsh.html>); MeSH (Medical Subject Headings – Предметні рубрики в галузі медицини, <http://www.nlm.nih.gov/mesh/>); UDC (Universal Decimal Classification – Універсальна десяткова класифікація, <http://www.udcc.org/>).

Створення ефективних інструментів тематичного пошуку є складною, тривалою та коштовною справою, тому реаліям сьогодення більше відповідає наслідування та удосконалення попередніх досягнень цієї галузі бібліотечно-інформаційної діяльності. Така спадкоємність у технології аналітичного опрацювання електронних документів зумовлена тим, що вони представляють ті ж знання, що й традиційні інформаційні джерела – книги, журнали, реферативні видання тощо – тільки у більш зручному, загальнодоступному, гнучкому вигляді [2].

Бібліотечна спільнота накопичила значний досвід зі створення та підтримки класифікаційних схем, який зберігає свою актуальність і для нової технології. Представити класифікаційні схеми на основі нової технології прагнуть усі провідні бібліотечно-інформаційні центри. Сьогодні розгорнуто міжнародні та

національні програми з розкриття та каталогізації ресурсів Інтернету, котрі передбачають використання традиційних бібліотечних класифікацій [17].

На підставі результатів дослідження використання універсальних бібліотечних класифікацій сучасними інформаційними сервісами можна зробити висновок: розвиток нової інформаційної технології електронної бібліотеки відновив інтерес до бібліотечних класифікацій, вони відіграють суттєву роль у представленні, упорядкуванні та розкритті інформаційних ресурсів електронних бібліотек, Інтернету. Аналіз використання традиційних бібліотечних універсальних класифікаційних схем в Інтернеті (17 інформаційних служб) [3] та електронних бібліотеках свідчить про те, що багатогалузеві класифікаційні схеми мають низку переваг при розкритті та представленні електронних інформаційних ресурсів. А саме, вони: більше ніж інші типи класифікацій відомі загалу користувачів; підтримуються великими бібліотечними центрами, мають добре розроблені методичні засади для підтримки в актуальному стані; охоплюють усі галузі знання та надають можливість обмежувати сферу пошуку, виділяти необхідну тематичну частину великої колекції. Все це створює передумови широкого застосування універсальних бібліотечних класифікацій для представлення та упорядкування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів різного характеру (реферативно-бібліографічні БД, електронні колекції, каталоги ресурсів Інтернету). Вирішального значення для організації доступу до електронних інформаційних ресурсів набуває створення програмного забезпечення для підтримки класифікаційних схем та авторитетних файлів класифікаційних даних.

У 1998 р. Керівною групою IFLA з розроблення формату авторитетних / нормативних записів було започатковано проект формату UNIMARC авторитетних записів для класифікаційних даних, який безпосередньо пов'язаний із форматом UNIMARC для обміну бібліографічними даними. Зусилля фахівців у цьому напрямі мали на меті представити таблиці різних класифікаційних систем в уніфікованому машиночитаному вигляді, автоматично прив'язати їх як пошуковий інструмент до бібліотечних баз даних, представлених у форматі UNIMARC. Формат UNIMARC для класифікаційних даних побудовано відповідно до структури формату USMARC для класифікаційних даних [18], розробленого у 1991 р. Бібліотекою Конгресу США. Наприклад, база даних програмного продукту Dewey for Windows організована відповідно до формату USMARC для класифікаційних даних [6; 12]. Відповідним чином

структурованi записи i еталонного файлу УДК, котрий розповсюджується Консорціумом УДК у середовищi CDS/ISIS. Кожний запис, що відповідає певному iндексу УДК, мiстить 30 полiв, згрупованих у двi категорiї. Першi двадцять полiв описовi i представляють фактичний змiст таблиць УДК, подальшi десять – надають адмiнiстративно-управлiнську iнформацiю [16].

Лiнгвiстичнi бази даних, якi використовуються у бiблiотечнiй практицi (словники предметних рубрик, класифiкатори i рубрикатори), забезпечують встановлення зв'язкiв мiж авторською термiнологiєю (документами), термiнологiєю iнформацiйно-пошукової системи (ПiС) та термiнологiєю споживачiв (професiйною термiнологiєю). Авторитетнi файли лiнгвiстичних даних є основним семантичним засобом бiблiотечних ПiС, вони створюють передумови реалiзацiї iнтелектуального тематичного пошуку, перетворюють бiблiотечно-бiблiографiчнi та повнотекстовi бази даних у бази знань. Для органiзацiї такої семантичної навігацiї у бiблiотечних iнформацiйних ресурсах необхідно використовувати вiдповiднi структури представлення лiнгвiстичних даних в електронному виглядi. Як вiдомо, найбільш просту i зрозумiлу для користувача реалiзацiю представлення знань забезпечує семантична мережа [7, 19].

За означенням, семантична мережа (СМ) є графом, вершини якого вiдповiдають об'єктам (поняттям), а дуги – зв'язкам мiж цими об'єктами (поняттями). Загалом СМ має забезпечувати [5]: зберiгання вiдомостей про об'єкти (поняття) та про зв'язки мiж ними; пошук об'єктiв (понять) за заданими характеристиками (за зв'язками з iншими об'єктами, поняттями); поповнення i коригування знань системи в процесi навчання (введення нових об'єктiв чи понять, встановлення нових зв'язкiв, вилучення з системи об'єктiв, понять, зв'язкiв); умови здiйснення процедур узагальнення i конкретизацiї знань, а саме, СМ має надавати вiдповiдь на поставлене запитання, знаходити фрагменти СМ (пiдмережi), що вiдповiдають поставленому завданню. Саме за принципом семантичної мережi сьогоднi реалiзуються структури для представлення лiнгвiстичних даних в авторитетних файлах автоматизованих бiблiотечних iнформацiйно-пошукових систем.

В iдеалi класифiкацiйна схема має забезпечувати оптимальний перехiд вiд одного поняття до iншого, вiд рубрики до супровiдної iнформацiї, вiд неї до сумiжних рубрик. Тобто, правильно i послiдовно розроблена класифiкацiйна схема представляє такий рiвень узагальнення знання, який, з одного боку, пiдпорядкований «логiцi свiту», а з другого – логiцi

пошуку [15]. Вiдповiдно, структура представлення класифiкацiйних даних (формальна модель класифiкацiї) має задовольняти такi основнi вимоги: бути зручною для представлення даних у комп'ютерi; адекватно вiдображати будову термiносистеми предметної галузi; створювати умови для повноцiнної та своєчасної актуалiзацiї класифiкацiйних даних; забезпечувати гнучкi сценарiї пошуку та зручний пошуковий користувачський iнтерфейс.

Для вирiшення окресленого кола завдань фахiвцi розробили формальну модель класифiкацiї у виглядi графа, вершинами якого є фрейми, що описують окреми рубрики класифiкатора, об'єднанi в iєрархiчну семантичну мережу [3]. Семантична мережа є статичним компонентом моделi, що репрезентує концепцiю знань, прийнятну в iнформацiйнiй системi, а фрейми рубрик представляють динамiчний термiнологiчний компонент моделi, котрий може ситуативно поповнюватись новими термiнами та термiнологiчними зв'язками. Для динамiчної актуалiзацiї класифiкацiйної схеми фрейми рубрик розширено елементами тезауруса, що враховують нечiткiсть лiнгвiстичних об'єктiв (умовнi синонiми, термiнi-еквiваленти, синонiми iншою мовою) [4]. Така органiзацiя класифiкацiйних даних дає змогу, з одного боку, реалiзувати основну перевагу класифiкацiйної схеми – систематичний тематичний пошук, а з другого – здiйснювати актуальний предметний доступ до iнформацiйних ресурсiв (у т. ч. багатомовний).

Загалом авторитетний запис у базi даних є фреймом-контейнером, де зосереджена вся iнформацiя про те, за якими пошуковими запитаннями можна знайти потрібне поняття. Так, поняття «Нейрокомп'ютери» в Рубрикаторi НБУВ оточене цiлою множиною термiнiв з позначенням взаємовiдносин мiж ними:

Комп'ютери i програмування

Нейрокомп'ютери

нейроннi ЕОМ ; нейроннi комп'ютери

(eng) neural computer

(eng) neurocomputer

✓нейроiнформатика

✓нейрокомп'ютинг

Нейропроцесори

Нейроннi мережi

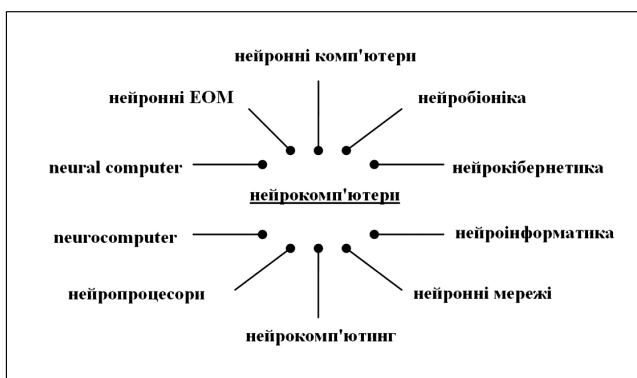
Нейробiонiка

Нейрокiбернетика

Умовнi позначення: ↑ – надрубрика; ↓ – пiдрубрика;

→ – зв'язанi заголовки (асоцiацiї); ✓ – додатковi заголовки.

Результатом упорядкування тематичної інформації є можливість знайти задане поняття за будь-яким терміном із сформованої множини:

Запропоновану модель класифікації було реалізовано в НБУВ на платформі САБ «ІРБІС-64» у вигляді спеціалізованого авторитетного файлу класифікації. За основу представлення інформації в авторитетному файлі взято скорочений варіант полів та підполів «UNIMARC Classification Format» [11], що реалізує структуру фреймів класифікаційних рубрик. Навігаційні засоби системи створюють передумови для укладання міжпредметних зв'язків на основі встановлення асоціативних відношень між поняттями. Розроблена модель та впроваджені технологічні рішення лягли в основу підготовки друкованого та електронного варіанта підрозділів Рубрикатора НБУВ «381 Кібернетика», «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» [3, 8], що значно розширило пошукові можливості електронного каталогу НБУВ у галузі комп'ютерних наук та інформатики.

Впровадження електронного варіанта Рубрикатора НБУВ на «Шляху документа» дало змогу реалізувати значні переваги класифікаційної схеми для представлення знань у бібліотечному фонді. Можливості системи забезпечують механізми, необхідні для професійної підтримки рубрикатора бібліотеки в актуальному стані (кумуляція нових термінів, фіксування методичних рішень, введення нових рубрик, встановлення синонімічних та асоціативних відношень). Поповнення рубрикатора у відділі систематизації налаштовано таким чином, що внесені доповнення і зміни, редакційні правки автоматично відображаються у пошуковому інтерфейсі електронного каталогу.

Особливі переваги для користувачів надають навігаційні та лінгвістичні засоби онлайнного електронного каталогу. Веб-інтерфейс рубрикатора дає змогу шукати рубрики за ключовими словами, пересуватися вгору і вниз тематичним деревом рубрикатора, переходити до суміжних розділів знання. Однак, як з'ясувалося, що лише незначна кількість користувачів

(1–2 %) надають перевагу пошуку за рубрикатором. Набагато популярнішим виявився інтерфейс бібліографічних описів, у якому замість класифікаційних індексів виводяться тематичні рубрики у вигляді гіпертекстових посилань, що дають змогу за одним натисканням отримати відповідну тематичну добірку. Цей інтерфейс використовує кожен 3–4 користувач, який надсилає запит до електронного каталогу.

Завдяки лінгвістичним перевагам тематичний пошуковий інтерфейс дає змогу безкоштовно користуватися сервісом Google Translate, який пропонує швидкий автоматичний переклад веб-сторінок багатьма мовами світу. Користувач, вводячи свій запит англійською або російською мовою, може знайти лише частину інформації мовою запиту. Так, за запитом російською мовою «Библия» або англійською «Bible» у полі назва користувач отримує також посилання на тематичну рубрику «Тексти Біблії» (рос. «Тексты Библии», англ. «Bible Texts»), а натиснувши це посилання на знайомій йому мові він отримує добірку всіх біблійних текстів всіма мовами, що зберігаються у фонді НБУВ (українською, російською, англійською, німецькою, польською, французькою тощо). Таку сервісну можливість надає пошук за класифікаційним індексом, бо саме він зберігається у записах і є лінгвістично незалежним.

Аналогічно реалізовано пошук за географічними рубриками відповідно до таблиць територіальних типових поділів (ТТП) Рубрикатора НБУВ [9], електронний варіант яких підключено для здійснення пошуку в онлайнному каталозі та у спеціалізованих базах даних сектора картографії. Наприклад, для того, щоб знайти документи стосовно Австрії, користувачам Австрійської бібліотеки достатньо натиснути рубрику «Австрія» (в перекладі німецькою – «Österreich») і у автоматичному режимі отримати добірку необхідної літератури всіма мовами із фонду НБУВ, надалі є можливість уточнити запит – шукати у знайденому.

Таблиці територіальних типових поділів становлять також основу систематизації картографічного фонду. Для полегшення роботи та інтеграції баз даних картографічного фонду до загальної пошукової системи бібліотеки автоматизоване робоче місце бібліографа було забезпечене багатомовним електронним варіантом таблиць ТТП (українська, російська, англійська мови). На основі конвертованих таблиць організували авторитетний файл «Алфавітно-предметний покажчик ТТП». В електронному алфавітно-предметному покажчику забезпечено можливість багатомовного пошуку та розширений формат перегляду авторитетних записів. Авторитетний файл підключено до робо-

чого аркуша каталогiзатора як довідковий засiб та засiб введення класифiкацiйних iндекси, вiн також доступний каталогiзаторам для оперативного редагування, поповнення i прийняття методичних рiшень.

Тематичний рубрикатор став зручним iнструментом для створення комплексних iнформацiйних бiблiотечних сервiсiв з єдиною концепцiєю представлення знань, де за натисканням гiперпосилання тематичного роздiлу (категорiї) можна отримати тематичну добiрку iнформацiйних джерел одразу iз всiх баз даних (електронного каталогу, електронної бiблiотеки, iнтернет-навігатора, бiблiографiчної довідки). Всi iнформацiйні продукти представленi в єдиному вiкні створюються багатьма структурними пiдроздiлами бiблiотеки. Для тематичного упорядкування потоку надходжень до фонду електронних iнформацiйних ресурсiв (повнотекстовi версiї видань) було організовано їх iндексацiю професiйними систематизаторами, аналогiчно «Шляху документа НБУВ» для паперових документiв. Класифiкацiйними iндексами також надiляються каталогiзованi iнформацiйні ресурси iнтернету. iнтеграцiя комплексного iнформацiйного продукту вiдбувається завдяки використанню єдиного стандарту упорядкування знань – тематичного рубрикатора бiблiотеки. Такий комплексний iнформацiйний сервiс на платформi iнформацiйних продуктiв IPBIS пройшов успішне тестування на порталi НБУВ (irbis-nbuv.gov.ua) i активно використовується користувачами (наприклад упродовж 2011 р. у середньому 400 користувачiв щодоби).

Використання iнструментарiю тематичної фiльтрацiї (заданої добiрки класифiкацiйних iндекси певної тематики) дало змогу організувати спецiалізованi бiблiотеки, де на кожний запит користувача накладається тематичний фiльтр, який обмежує вiдповiдi на запит заданою предметною галуззю. За такими принципами працюють онлайновi спецiалізованi бiблiотеки «Юридичні iнформацiйні ресурси» (http://irbis-nbuv.gov.ua/info_law.html) та «Фiлософська бiблiотека» (http://irbis-nbuv.gov.ua/info_ph.html), пошуковий iнтерфейс яких супроводжує профiльна частина тематичного рубрикатора (для юридичних iнформацiйних ресурсiв – роздiл X «Державо i право. Юридичні науки»).

Подальшим розвитком спецiалізованих бiблiотек може бути iнтеграцiя у комплексний пошуковий iнтерфейс iнших електронних iнформацiйних ресурсiв НБУВ. Використання рубрикатора для систематизацiї цифрових копiї видань НБУВ в електронному фонді дасть змогу гнучко упорядковувати тематичні електронні колекцiї вiдповiдно до вимог визначеної у бiблiотецi концепцiї представлення знань.

Список використаних джерел

1. Волохiн О. М. Каталогiзацiя цифрових ресурсiв iнтернет : Дублiнське ядро метаданих : посiб. – Кiровоград, 2003. – 70 с.
2. Захаров В. П.; Масевич А. Ц. Актуальные проблемы лингвистического обеспечения автоматизированных систем крупных библиотек России // Информационное обеспечение науки : новые технологии. – М. : Б-ка по естест. наукам, 1997. – С. 143–150.
3. Лобузiна К. Бiблiотечні класифiкацiї в сучасних iнформацiйних сервiсах / К. В. Лобузiна; НАН України, Нац. б-ка України iм. В. I. Вернадського. – К., 2010. – 132 с.
4. Лобузiна К. Класифiкацiйні схеми як засiб представлення знань в електронних бiблiотеках / К. В. Лобузiна // Реєстрацiя, зберiгання i обробка даних. – 2006. – Т. 8. – № 4. – С. 75–86.
5. Любарский Ю. Я. Интеллектуальные информационные системы. – М. : Наука, 1990. – 232 с.
6. Митчелл Д. Десятичная классификация Дьюи: средство организации знаний для следующего века // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: V Междунар. конф. «Крым-95» : материалы конф. – 1998. – Т. 2. – С. 169–177.
7. Организация знаний: лингвистические аспекты : прогр. и тез. докл. конф. [ИСКО], Москва, 16–18 мая 1995 г. / Междунар. о-во по орг. знаний, Рос. секция, Рос. гос. б-ка. – М. : Рос. секция ИСКО, 1995. – 31 с.
8. Рубрикатор Нацiональної бiблiотеки України iменi В. I. Вернадського. Роздiл «3 Енергетика. Радіоелектронiка». Пiдроздiли «381 Кiбернетика», «397 iнформацiйна та обчислювальна технiка» / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України iм. В. I. Вернадського – К., 2011. – 249 с.
9. Рубрикатор Нацiональної бiблiотеки України iм. В. I. Вернадського. Таблиці територiальних типових подiлiв / I. I. Багрiй [та iн.] ; НАН України, Нац. б-ка України iм. В. I. Вернадського. – К., 2004. – 768 с.
10. Berners-Lee T., Hendler J., Lassila O. The Semantic Web : A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities [Electronic resource] // Scientific American. – 2001. – URL : <http://www.sciam.com>. – Last revised : May 17, 2001.
11. Concise UNIMARC Classification Format (20001031) // International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) [Електронний ресурс] / Way of access : URL : <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/concise.htm>. – Last revised: November 24, 2000.
12. DDC database // Classification research for knowledge representation and organization : Proceedings of the 5th international study conference on classification research, Toronto, Canada, 24–28 June 1991 / edited by N. J. Williamson and M. Hudon. – New York : Elsevier, 1991. – P. 29–37.
13. Dublin Core Metadata Initiative [Electronic resource]. – URL : <http://dublincore.org>.
14. Hodge G. Systems of Knowledge Organization for Digital Libraries: Beyond Traditional Authority Files. – Washington : The Digital Library Federation Council on Library and Information Resources, 2000. – 43 p.

15. Lancaster F. W. Vocabulary control for information retrieval. – Washington, D. C. : Inf. Resources Press, 1972. – 233 p.

16. Master Reference File // UDC Consortium [Electronic resource]. – Way of access : URL : <http://www.udcc.org/mrf.htm>.

17. The Role of classification schemes in Internet resource description and discovery // Work Package 3 of Telematics for Research project DESIRE (RE 1004) [Electronic resource]. – URL : <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/esire/classification/>. – Last revised : Jan 28, 1999.

18. USMARC format for classification data : including guidelines for content designation. – Washington, D. C. : Library of Congress Cataloging Distribution Service, 1991.

19. Wang J. A. Knowledge Network Constructed by Integrating Classification, Thesaurus, and Metadata in Digital Library // Intl. Inform. & Libr. Rev. – 2003. – № 35. – P. 383–397.

20. The World Wide Web Consortium [Electronic resource]. – URL : <http://www.w3.org/>.

УДК 025.4:003.034

Максим Вакуленко,

старш. наук. співробітник НБУВ,
канд. фіз.-мат. наук

Питання кирилично-латиничної транслітерації у контексті систематизації бібліографічних даних

У статті викладено наукове обґрунтування, принципи транслітерації та кирилично-латиничні транслітераційні таблиці для української мови у контексті каталогізації бібліографічних даних. Розглянуто проблеми впровадження української латиниці.

К л ю ч о в і с л о в а : транслітерація, абетка, літера, кирилиця, латиниця, взаємна однозначність, доповнювальність, модифікатор, систематизація, стандартизація.

In this article, the scientific background, transliteration principles and Cyrillic-Latinic transliteration tables for the Ukrainian language, are given in the context of catalogization of bibliographic data. The problems of inculcation of Ukrainian Latinics are reviewed.

K e y w o r d s : transliteration, alphabet, letter, Cyrillics, Latinics, simple correspondence, complementary distribution, modifier, systematization, standardization.

Проблема подання української бібліографічної інформації для міжнародного вжитку є нагальною, але через низку позамовних чинників її ще не вирішено. **Актуальність** обраної теми зумовлена тим, що в Україні досі не прийнято відповідного національного транслітераційного стандарту – а це породжує хаос і неоднозначності під час запису українських реалій у міжнародному спілкуванні. **Метою** цієї статті є обґрунтування системи кирилично-латиничної транслітерації української мови – української латиниці, – придатної для міжнародного представлення українських текстів без втрати інформації. Оскільки систематизація залежить від інформаційного наповнення даних [20, с. 26], то вимога збереження інформації при транслітераційних перетвореннях є особливо важливою для потреб систематизації та каталогізації.

Окрім слова однієї мови «вживляються» в іншу на основі транскрибування (відтворення звуків) і підкоряються її правилам та словотворенню:

Сімферополь (з еллінської), *Orly* (з української). Це – запозичені слова. Але інші – і їх більшість – належать до класу іншомовних: вони лишаються приналежними до «своєї» мови і підлягають її законам, а змінюється тільки правописна система, в якій записується дане слово. Це передусім національні власні назви (не екзоніми) та ті загальні назви, які не набули окремого переважного вжитку в іншій мові або підпадають під юрисдикцію даної держави. Для таких слів потрібна **транслітерація** – спосіб запису, який зберігає національні графічні особливості.

Нагадаємо, що транслітерація – це перепис літер за допомогою іншого правописного укладу, який регулюється орфографічними нормами даної мови. Тому транслітерована форма повністю рівнозначна вихідній: інформація, яку містить текст, при цьому не спотворюється. На такій особливості транслітерації наголошував і Ю. С. Маслов: «Наукова транслітерація повинна будуватися за принципом взаємнооднозначної відповідності між трансліте-

раційними знаками та графемами оригіналу. Це забезпечить стовідсоткову можливість зворотного переведення транслітерованого запису» [15, с. 284]. Яскравим прикладом транслітераційної відповідності є представлення тексту за допомогою гаєвиці та вуковиці в мовах країн колишньої Югославії.

В усьому світі набула поширення латинська графіка. Саме тому Китай, Японія, Ізраїль, Еллада (Греція), Болгарія та інші країни виробили для міжнародного спілкування паралельні латинізовані абетки [12; 18; 21; 28, с. 1; 30; 23, с. 238]. Так, назви *Hiroshima, Kawasaki, Burma, Hong Kong, Taiwan, Java, Jamaica, Delhi, Afghanistan, Jerusalem, Iraq, Thessalia, Hania* тощо записані не англійською мовою, а відповідними національними латиницями. У містах Еллади назви вулиць подаються у двох формах: елліницею та латиницею. Якщо спиратися на загальноприйняті засади міжмовних взаємовідносин, то й Україну на міжнародній арені повинна представляти державна мова. Для «експортного» запису українських текстів латинськими буквами у документах, угодах, паспортах, друкованих виданнях та картах, міжнародних телеграмах, електронній пошті та в інших телекомунікаційних мережах і т. д. необхідна українська латиниця (УЛ), яка є важливим доповненням до нашого правопису.

За світовими мовними правилами, оригінальне написання власних назв у середовищі іншої мови не змінюється: *San-Jose* (місто в США), *Cojijo* (провінція Канади), *Gijon, Guadalajara, Volkswagen, Johannesburg, Katja* (шоколадка німецької фірми «Bossner»), *Ljubljana, Sarajevo, Katowice, Ajax, Juventus, Mroczek, Hercules Poirot* (герой оповідань Агати Крісті) тощо. В італійській абетці букви *j* немає – а назва відомого футбольного клубу «Ювентус» зберегла автентичний латинський запис. На таку «недоторканність» власних назв звернув увагу ще О. О. Реформатський [19, с. 96]. Це так звана орфографічна мовна інтерференція, або **орфографічна трансплантація** [21, с. 25].

Прийняті й резолюції ООН: IV/20 (1982 р.) «Про зменшення кількості екзонімів» та V/13 (1987 р.) «Про переважність національних офіційних форм географічних назв». Отже, власні назви, що належать Україні, тобто підпадають під її юрисдикцію, мають записуватися не за чужою латинографічною нормою, а українською латиницею – її державною мовою в міжнародному спілкуванні.

Щодо **читання**. Власна назва не обов'язково підлягає звичним для даної мови правилам – згадаймо поширену фразу «How do you spell your name?». Навряд чи прізвище *Waugh* викликає в

носіїв англійської мови менше таких запитань, ніж *Jakobson* (або ж *Jakovenko*). У самій же англійській мові двознач *ch* [ч] може прочитуватися: [ш] (*attach, Chicago*), [x] (*Loch-Ness, Gallacher*), [к] (*Christy*). Тому мрії фонетично підлаштуватися під іншу мову (тобто забезпечити «легке» читання) є нездійсненними. Ще О. О. Реформатський застерігав [19, с. 96], що прагнути до адекватного читання власних назв у інших мовах не варто. Як показано в [2, с. 7071], в англійській транскрипції неминуче спотворюється написання та звучання слова, а прізвища штучно «помножуються». Це призводить до штучного ототожнення низки літер із літеросполученнями, зокрема «щ» і «шч», «ц» і «тс», «я» та «іа», «ю» та «іу», «е» та «іе», пом'якшених приголосних із твердими – як це впливає, зокрема, з правил записування українських текстів латинськими літерами, прийнятими Постановою Кабміну України № 55 від 27 січня 2010 року. Але за допомогою таких систем неможливо розрізнити прізвища, імена та назви *Шищенко і Шищенко, Сущенко і Сущенко, Галченко і Гальченко, Банкова і Банькова, Паньківська і Панківська, Лялько та Ліалко, Ліана та Ляна, Медіана і Медяна, Міус і Мюс, Возіанов і Возянов, Гундеріан і Гундерян, Годулян і Годуліан, Левицький і Левитський, Брокгауз і Брохауз, Пії та Пійі, Лар'ін і Ларін, Мар'ян і Маріан, Прудіус і Прудюс, Малюс і Маліус, Клаузіус і Клаузіус* та багато інших (це так званий «синдром Мартина Борулі»). А прізвище Черняцький «помножується» аж ушістнадцятеро: *Черніатський/Черніатський/Черніацький/Черніацький, Черніацький/Черніацький/Черняцький/Черняцький, Черніатський/Черніатський/Черняцький/Черняцький, Черніацький/Черніацький/Черняцький/Черняцький*. Також неможливо правильно відтворювати скорочені слова та абрєвіатури: *кз, лісгосп, ЙЕКО, КПЦА, УНІАН* тощо. Для Києва – штучно придуманий витвір *Київ*, якого немає в жодній мові і через що іноземці вживають екзонім *Kiev*. А назва України записується як *Ukraina* – за російською латинографічною нормою.

Штучно «помножуються» прізвища і внаслідок транскрибування на декілька різних мов. Так, «занглійщений» Шевчук виглядає як *Shevchook*, «офранцужений» – як *Chevtschouc*, «онімечений» – як *Schewtschuk*. А японці, чехи, німці, французи, араби, елліни та інші освічені народи записують своє прізвище завжди однаково – незалежно від мови, в оточенні якої воно з'являється. Офіційна назва Чехії англійською мовою – *Czech Republic*. І ніхто не прагне прочитати це як «Кзеч» [5, с. 17]. Не зламали язика англомовці ні на іспанському

Хіхоні (*Gijon*), ні на словенській Люблянці (*Ljubljana*), ні на боснійському Сараєві (*Sarajevo*).

Транскрипційне відтворення реалій якої-небудь мови графічними засобами іншої, якщо ці реалії не належать цій іншій мові, виправдане лише в одному випадку – на початковій стадії вивчення іноземної мови. Наприклад, при вивченні російської мови носіями англійської наводяться словоформи, вимова яких за правилами англійської мови наближено відтворює російську: *пeтyх* – *pyetookh*, *бaбoчкa* – *babachka*, *вeлoципeд* – *vyelasepyed* і т. п. [27].

Транслітерація кирилично-латинської української та інших східнослов'янських мов має орієнтуватися на споріднені слов'янські мови: адже тільки в цьому випадку можна уникнути проблем зі штучним спотворенням інформації. Підкреслимо, що саме такий підхід пропонував і О. О. Реформатський [19, с. 97]. Автор галицького букваря та граматики Йосип Лозинський активно поширював ідею використання латинської абетки в українському письмі, виклавши 1834 р. свою позицію в статті «Про запровадження польської абетки в руську писемність» [24, с. 32; 11, с. 64]. У правилах орфографії знаного українського громадсько-політичного діяча М. Драгоманова замість кирилично-латинської літери *й* уживалася латинська *j*, а пом'якшення йотованими передавалося за допомогою *ь*: *синья* 'синя' [11, с. 10, 162–167]. Цими правилами послуговувався й І. Франко. Відомий український культурний діяч XIX ст. А. Кобилянський писав латиницею, близькою до графіки сербсько-хорватської та чеської мов – зокрема, уживав відповідність *ь* – *j* [24, с. 32]. Пропонував свій варіант УЛ і С. Пилипенко [17, с. 28]. На таких же засадах розробляли транслітерацію кирилиці й видатні російські мовознавці Л. В. Щерба [25], О. О. Реформатський [19], Р. О. Якобсон [26] та ін. Їхня праця стала науковою основою для міждержавного транслітераційного стандарту ГОСТ 16876-71 (Ст. СЭВ 1362-78).

Щоправда, цей стандарт теж має істотні недоліки. Так, відповідність *й* – *jj* не відзначається природністю, а транскрипційне відтворення *ь* – ' («кома вгорі») порушує саму умову транслітераційності. Крім того, транслітерація йшла через посередництво російської мови (в українській частині це стосується передачі літер *г* – *g*, *у* – *i*, *і* – *ih*, *ь* – «кома вгорі»).

Транскрипційне відтворення пом'якшення комою вгорі (') , крім порушення транслітераційності, не дає змоги розрізнити велику і малу літери для позначення м'якого знака (*ь* і *Ь*), що призводить до порушення вимоги зворотливості: так, написи *ТЮ-МЕНЬ* (рос.), *ВОЛИНЬ* (укр.) переходять у *ТЮ-*

МЕНЬ (рос.), *ВОЛИНЬ* (укр.). До речі, апостроф *е* не на кожній клавіатурі, і його часто замінюють лапками (") – а це неминуче породжувало б додаткову плутанину. Отже, «кома вгорі» незручна навіть для росіян. Ще більш незручна вона для українців: адже апостроф (його немає в російській кирилиці) – це знак відділення від йотованої, а не пом'якшення. Як свідчить [11, с. 10–11], у цій ролі апостроф уживається з 1886 р., коли український лексикограф Є. Желехівський запропонував свою правописну систему (а в староукраїнській писемності в цій функції застосовувався так званий паєрок, який уживав у своїй «Абетці» М. Гатцук [11, с. 11, 82, 84]. Ми звикли, що слово «бур'ян» пишеться з апострофом, а «буряк» – без нього, а не навпаки. Ще в статті «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» [11, с. 219] І. Франко критикував неприродне відтворення м'якшення апострофом.

Крім того, комп'ютер іноді сприймає слово з апострофом як два і в деяких іменах (зокрема, після *l*, *al*, *el*) автоматично замінює букву після апострофа на велику: *L'Viv*, *Al'Bert*, *El'Vira*. Відповідно змінюється ім'я та літера, до якого воно прив'язане (Альберт – Берт, Ельвіра – Віра тощо) – а це значно ускладнює пошук потрібного слова. На сайті погоди за адресою http://weather.yahoo.com/regional/UPXX_K.html ми зустріли цікаву назву: *Khmel'Nyts'Kyi*. Тому вживання апострофа слід обмежити лише притаманними йому функціями.

Українська латиниця повинна враховувати й умову сумісності зі стандартним кодуванням літер у комп'ютерах.

Звичайно, абетка УЛ має бути єдиною правописною системою літер. По-перше, вживання сторонніх (нелітерних) значків типу зірочки, тире (мінуса), плюса, двокрапки, лапок тощо в ролі яких-небудь букв у ній неприпустиме. Всі нелітерні позначки мають цілком визначені функції, які повинні зберігатися в будь-якому правописному укладі. Вигадувати нову азбуку Морзе, мабуть, не варто. По-друге, одна й та ж буква не може мати кількох різних позначень залежно від її місця – скажімо (*qh*), (*'h*), (**h*).

Загальну УЛ, розроблену Термінологічною комісією з природничих наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ТКПН), яка відповідає українській частині ГОСТ 16876-71 із поправками і доповненнями та узгоджується з затвердженими 18 жовтня 1995 р. Держстандартом України принципами транслітерації [3, с. 23; 4, с. 11; див. також <http://translit.ndi-division.net>], подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Загальна українська латиниця

А а – А а	Б б – В в	В в – V v	Г г – Gh gh	Г г – G g
Д д – D d	Е е – Е е	Є є – Je je	Ж ж – Zh zh	З з – Z z
И и – Y y	І і – І і	Ї і – Ji ji	Й й – J j *	К к – K k
Л л – L l	М м – M m	Н н – N n	О о – O o	П п – P p
Р р – R r	С с – S s	Т т – T t	У у – U u	Ф ф – F f
Х х – Kh kh	Ц ц – C c	Ч ч – Ch ch	Ш ш – Sh sh	Щ щ – Shh shh
Ю ю – Ju ju	Я я – Ja ja	Ь ь – J j **		

* На початку слова, після голосних та апострофа.

** Після приголосних.

Ця таблиця вносить незначні (за кількістю!) поправки до ГОСТ 16876-71: *z – gh, r – g, u – y, i – i, ŷ – j, ь – j* (після приголосних).

Апостроф ставиться перед йотованими *ja, ju, je, ji, jo* за відсутності пом'якшення і для відділення *j* від наступних голосних у буквосполучах *ja, ju, je, ji, jo*, *ya, yu, ye, yi, yo*, *ya, yu, ye, yi, yo*: *Ghryghor'jev, V'juny, pid'jom, Volynj'aghprom, raj'uprava*.

Літера «г» має давню традицію її представлення в латинографічних мовах. Сам знак кирилиці «г» походить від еллінської літери «γ / Γ» (гама), і їм відповідають дуже близькі звуки [2, с. 69; 3, с. 24]. Латинська літера *g* теж виникла з еллінської гама *γ*, внаслідок чого у світових мовах існує графічна відповідність *γ – g*. Це й зумовлює її етимологічний зв'язок з українською «г»: *Григорій – Gregory* (англ.), *графолог – grafolog* (чеська), *грам – gram* (чеська), *Грабович – Grabowicz* (пол.), *Югославія – Jugoslavija* (сербсько-хорв.) тощо. Та й потвори типу *heohrafija* (???) в жодній мові не існує. Отже, латинізоване відображення літери *z* має неодмінно включати в себе знак *g*.

З іншого боку, європейська *h* етимологічно пов'язана зі слов'янською *x*: *xata – house* (англ.), *хліб – hleib* (давньонім.), *hleifs* (гот.), *хижина – hūs* (давньонім.), *Хорватія – Hrvatska* (сербсько-хорв.) тощо. За свідченням А. Кримського [11, с. 398–399], послідовники галичанина Якуба Гаватовича, який ще у 1619 р. послуговувався польською графікою для української мови, транслітерували літеру «х» як «h»: *xpin – hrin*.

Знак *h* традиційно вживається як модифікатор, що унеможливує неоднозначності сполук *ch, kh, sh, shh, zh* (*specghrupa, p'jatj kgh, lisghosp, ŷshghorod, Zghar*). Адаже вживання знака *h* як окремої літери – наприклад, *z* – призводило б до сплутання *ч і цz, ж і зz, х і кz, ш і сz, щ і шz*. Це, як зазначено в [2, с. 69; 1, с. 60], враховує і традиції письма в латинографічних мовах світу, де буква *h* означає невелику зміну фонетичного значення попередньої літери, тобто «модифікує» відповідний елемент: *bh, ch, dh, gh, kh, lh, nh, ph, rh, sh, th, wh, zh*. Такий вибір відтворює також історію перетво-

рення давньослов'янського проривного [g] в український щілинний [r] [16, с. 15; 10, с. 82]. Вживання знака «h» як модифікатора дає змогу узгодити сучасну українську латиницю і зі старослов'янським письмом – адже букви *іжиця, фіта, юс* тощо транслітеруються за допомогою того ж таки модифікатора. Додаткове обґрунтування транслітерації української «г» див. у [7; 31; 32].

Відтворення (*й, ь*) – *j* забезпечує транслітераційність, нормативність, однозначність і традиційність. У старослов'янській мові голосний дізний звук переднього ряду [ь] утворював склад і читався як короткий [i] [16; 17; 2, с. 69; 3, с. 24; 4, с. 12], а саме так зараз інколи називають звук [й]. Отже, літери *й* та *ь* мають спільне джерело. Внаслідок такої спільності, йотовані пом'якшують попередній приголосний (якщо немає апострофа). Цю «надлишковість» (це так звана доповнювальність, скалькований з російської термін – додаткова дистрибуція) помітив ще понад 300 років тому відомий слов'янський мовознавець Ю. Крижанич: він навіть пропонував вилучити з кирилиці *й: краь, стоь, пьете, гаь* [13, с. 76]. Ось як А. Кримський відгукувався про правопис М. Драгоманова, де замість кириличної *й* уживалася латинська *j*, а пом'якшення йотованими передавалося за допомогою *ь*: «з наукового погляду це був і є найкращий з усіх наших правописів <...> Філологічно цей правопис був би найбільше підхожий для нас, бо він найточніший» [11, с. 407–408]. Високо оцінював цей правопис і М. Скрипник: «Всі ці питання безумовно й цілковито відповідають властивостям української мови й дають можливість повніш і правильніш виявити українські слова на письмі» [11, с. 425]. Сербсько-хорватську розв'язку *ь – j* вживав Р. О. Якобсон [26]. Застосовується вона і в болгарській латиниці [23, с. 238]. Отже, запис в УЛ відповідає мовній практиці: так, форми *Kujiv, Ukrajina* є в чеській та мовах країн колишньої Югославії.

Ми передбачили й можливість подавати *ь* окремо: *~ь~* або *jh*.

Як і було в ГОСТ 16876-71, буква *щ* зображується як *shh* – тобто *ш* з «хвостиком» у вигляді *h*. Це дозволяє також розрізняти прізвища типу *Ляшченко* (від Ляшко) і *Лященко* (від Лящ), *Сушченко* (від Сушко) і *Сущенко* (від Сущий) тощо.

Транслітерація сприяє й правильному прочитанню слова – адже в цьому випадку не тільки графічна форма, а й вимова регулюються нормами мови-першоджерела. Так, у записі *Kujiv* літера *j* є показником належності цього слова до слов'янських, отже, й читання має бути відповідним. З іншо-

го боку, штучна форма *Kyiv* (К'їв/Київ/Київ/Київ) такого індикатора не має, а «засобами англійської мови» вона читається хіба що як «Кайв» чи «К'їв». Самі ж англійці її не сприймають – адже такого витвору не існує в жодній мові. Водночас основна форма – записаний згідно з УЛ автонім *Kyjiv* – не суперечить численним іншомовним екзонімам, у т. ч. англійському *Kiev*, а сфери їх уживання регулюються згаданими резолюціями ООН. Відповідно до цих резолюцій, автонім *Ukrajina* (Україна) – це основна форма подання назви нашої держави. Іншомовні екзоніми *Ukraine* (англ.), *Ucrania* (ісп.), *Ucraina* (італ.), *Ukraina* (пол.), *Ovkraïna* (елл.) тощо – це допоміжні форми, які можуть уживати носії відповідних мов у внутрішньому спілкуванні.

Практичний додаток до цього стандарту – комп'ютерна програма «Українська латиниця» (вона має доповнення у вигляді російської та білоруської частин), на яку 13.11.1995 р. видане Свідоцтво № 21 ДААСП України.

Для потреб каталогізації ця система незамінна, оскільки є універсальною і підходить до будь-яких текстів. Приклад невдалої системи бібліографічної транслітерації – це, зокрема, таблиці Бібліотеки Конгресу США. Для забезпечення вимоги взаємної однозначності вихідного й транслітерованого текстів там застосовують ліги над літерами-двознаками. По-перше, це робить запис громіздким і незручним для сприйняття, а відтак і для плідної роботи. По-друге, сам процес написання таких ліг вимагає спеціального програмного забезпечення. По-третє, в цих таблицях геть не передбачено забезпечення взаємної однозначності складених абрєвіатур і складених слів і деяких термінів, які можуть траплятися в назвах творів, таких як: лігосп, кг, сграфіко, Волиньавто, Уманьенерго.

Додаткова таблиця 2, де вживаються діакритичні (надрядкові) знаки, може використовуватися там, де необхідно зберегти кількість позицій для букв: у скороченнях та шифрах. Наявність нестандартних літер дещо звужує сферу її застосування.

Таблиця 2

Українська латиниця з діакритичними знаками

А а – А а	Б б – В в	В в – V v	Г г – Ġ ġ	Ґ ґ – G g
Д д – D d	Е е – Е е	Є є – Ё ё	Ж ж – Ž ž	З з – Z z
И и – Y y	І і – І і	Ї ї – Ї ї	Й й – J j *	К к – K k
Л л – L l	М м – M m	Н н – N n	О о – O o	П п – P p
Р р – R r	С с – S s	Т т – T t	У у – U u	Ф ф – F f
Х х – X x	Ц ц – C c	Ч ч – Ć ć	Ш ш – Š š	Щ щ – Š š
Ю ю – Ů ů	Я я – Ā ā	Ь ь – J j **		

* На початку слова, після голосних та апострофа.

** Після приголосних.

Як видно з дослідження О. Сербіна [20], сфера застосування таких таблиць поширюється на систематизацію та каталогізацію бібліографічних даних. Зокрема, із таблиць 1 і 2 у його роботі [20] випливає, що класифікаційні таблиці можуть містити індекси з фіксованою кількістю літер. Для таких випадків і слід застосовувати, подану тут, таблицю 2 з діакритичними знаками.

Додаткова таблиця 3, що є комбінацією таблиць 1 і 2, може набути певного практичного значення як більш наближена до реальних латинографічних абеток.

Таблиця 3

Комбінована українська латиниця з діакритичними знаками

А а – А а	Б б – В в	В в – V v	Г г – Ġ ġ	Ґ ґ – G g
Д д – D d	Е е – Е е	Є є – Ё ё	Ж ж – Ž ž	З з – Z z
И и – Y y	І і – І і	Ї ї – Ї ї	Й й – J j *	К к – K k
Л л – L l	М м – M m	Н н – N n	О о – O o	П п – P p
Р р – R r	С с – S s	Т т – T t	У у – U u	Ф ф – F f
Х х – X x	Ц ц – C c	Ч ч – Ć ć	Ш ш – Š š	Щ щ – Š š
Ю ю – Ů ů	Я я – Ā ā	Ь ь – J j **		

* На початку слова, після голосних та апострофа.

** Після приголосних.

Високий науковий рівень цієї розробки відзначають вітчизняні та зарубіжні фахівці [5; 6, с. 16–17]. Андрій Д'яков, Тарас Кияк і Зоя Куделько [9, с. 192, 194] називають цю розробку найкращою на сьогодні системою української латиниці і вважають, що вона «цілком може бути запроваджена як універсальна система відтворення українських слів латинкою». У новому міждержавному транслітераційному стандарті 7.79-2000 «СИБИД. Правила транслітерації кирилового письма латинським алфавитом» російська та білоруська частини дуже близькі до запропонованих у наших статтях. Комп'ютерну програму «Українська латиниця» встановлено у низці державних інституцій, у т. ч. – Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Міністерстві внутрішніх справ України. Надбудову нашої схеми східнослов'янської латиниці, яка доступна на сервісі Google Code: <http://code.google.com/p/cyr2url/>, використовують в онлайн-словниках (sum.in.ua, гуту.in.ua) [14]. Транслітераційна комісія, створена за розпорядженням Б. Патона з провідних фахівців відповідних галузей Національної академії наук та Академії наук вищої школи України (листи № 129/444-1 від 24.04.2000, №129/665-10 від 09.06.2000, №129/78 від 16.10.2000), яка є «верховним арбітром» у справах транслітерації, 16 листопада 2000 р. схвалила нашу розробку і рекомендувала покласти її в основу майбутнього стандарту та транслітераційного доповнення до українського правопису.

Науковий підхід, реалізований у цій розробці, дає змогу узагальнити її на старо- та новоукраїнські (діахронічні) правописні системи – такі, як граматики М. Смотрицького, О. Павловського, М. Лучкая, М. Драгоманова, М. Куліша, М. Максимовича та ін. Відповідних нормативних таблиць, які б забезпечували взаємнооднозначну транслітерацію таких текстів з урахуванням історичного та порівняльного підходів, поки що немає. А це змушує дослідників і систематизаторів користуватися таблицями церковнослов'янської чи російської мов, що не є виправданим і прийнятним. Отже, йдеться про потребу доповнити вищевказані таблиці УЛ необхідними співвідношеннями літер, зокрема: **θ** (тета, фіта) – **th/θ**, **ξ** (ксі) – **x/κ**, **ψ** (псі) – **ph/φ**, **υ** (іжиця) – **ih/ι**, **ς** – **s**, **ω** – **ooh/ὦ**, **κγ** – **qg**, **Ѣ** (ять) – **ieh/ě**, **ц** – **dh/d'**, **ѣ** – **w**, **ј** – **j**, **ы** – **yh/ý**, **ѐ** – **jo/ö**, **ь** (у кінці слова) – **ah/ǎ**, **ъ** (перед йотованими) – **'**, **э** (на початку слова) – **e**, **ѡ** – **yhh/ÿ**, **ѣ** – **eh/ê**, **ѡ** – **oh/ô**, **ѣ** – **uh/û**.

Висновки. Використання латиниці, розробленої в ТКПН, дозволяє поставити проблеми транслітерації українських текстів на наукову основу, що дасть змогу полегшити й оптимізувати, зокрема, процеси каталогізації та систематизації бібліографічних даних, забезпечити ефективне збереження інформації в процесі транслітерації. Тому вкрай важливим кроком у цьому напрямі було б прийняття національного стандарту УЛ, який би повною мірою враховував сучасні потреби бібліотек України в оперуванні бібліографічною інформацією та її зберіганні.

Список використаних джерел

1. Вакулєнко М. Правопис – друга натура? // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 11. – С. 59–61.
2. Вакулєнко М. О. Як записувати українські власні назви латинкою // Вісн. геодезії та картографії. – 1995. – № 1(3). – С. 68–72.
3. Вакулєнко М. Про «складні» проблеми українського правопису (українська латиниця, запозичені слова та ін.). – К. : Курс, 1997. – 32 с.
4. Вакулєнко М. Українська латиниця як стандартизоване доповнення до українського правопису // Бібл. вісн. – 1998. – № 2. – С. 10–12.
5. Вакулєнко М. Штрихи до фасаду державної мови // Вісн. Книжк. палати. – 1998. – № 10. – С. 16–17.
6. Вакулєнко М. Правописні аспекти науки термінології // Вісн. Книжк. палати. – 1998. – № 11. – С. 15–17.
7. Вакулєнко М. Наукові засади відтворення запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація // Вісн. Книжк. палати. – 1999. – № 10. – С. 6–9; № 11. – С. 15–18.
8. Вакулєнко М. О. Акустичні інваріанти українських приголосних // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного ун-ту. – Філологія, педагогіка, психологія. – К., 2010. – Вип. 20. – С. 4–16.
9. Д'яков А. С. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «Academia», 2004. – 220 с.
10. Історична граматика української мови / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін. – К. : Радянська школа, 1957. – 475 с.
11. Історія українського правопису XVI–XX століття : хрестоматія / упор. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. – К. : Наукова думка, 2004. – 583 с.
12. Краткий китайско-русский словарь : [около 19000 слов] / сост. Г. М. Григорьев ; под ред. проф. И. М. Ошанина. – М. : ГИС, 1962. – 632 с.
13. Лингвистические задачи / сост. В. М. Алпатов, А. Д. Вентцель, Б. Ю. Городецкий и др. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
14. Макуха А. В. Ukrainian URL: зворотна транслітерація у будові онлайн-словників та веб-сайтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://upload.wikimedia.org/wikimedia/ua/f/f9/WikiConf_2011_Ukraine_-_Makukha_-_Article.pdf.
15. Маслов Ю. С. Введение в языкознание / Ю. С. Маслов. – [6-е изд., стереотип.]. – М. : Academia ; СПб : Филол. фак. СПбГУ, 2007. – 304 с.
16. Мейє А. Общеславянский язык. – М. : Иностр. лит-ра, 1951. – 491 с.
17. Москаленко А. А. Історія українського правопису (радянський період). – Одеса, 1968. – 39 с.
18. Прядохин М. Г. Пособие по изучению нового китайского фонетического алфавита. – М., 1960. – 22 с.
19. Реформатский А. А. Транслитерация русских текстов латинскими буквами // Вопр. языкознания – 1960. – № 5. – С. 96–103.
20. Сербін О. Систематизація в добу Київської Русі: аналітичний погляд крізь об'єктив каталогізаційної мотивації // Вісн. Книжк. палати. – 2011. – № 8. – С. 26–30.
21. Сердюченко Г. П. Китайская письменность и ее реформа. – М., 1959. – 56 с.
22. Суперанская А. В. Теоретические основы практической транскрипции / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1978. – 284 с.
23. Тилков Д. Граматика на съвременния български книжовен език / гл. ред. Д. Тилков. – Том 1. Фонетика. – София : Наука и изкуство, 1982. – 299 с.
24. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з української літературної мови. – К., 1961. – Ч. II. – 348 с.
25. Щерба Л. В. Транслитерация латинскими буквами русских фамилий и географических названий / Л. В. Щерба // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – 1940. – № 3. – С. 118–126.
26. Якобсон Р. О. О латинизации международных телеграмм на русском языке / Р. О. Якобсон // Вопросы языкознания. – 1965. – № 1. – С. 111–113.
27. Амеры Н. First 500 Words Russian / Н. Амеры,

K. Kirilenko. – Chick-fil-A, Inc. by Frederic Thomas Inc., Naples, Florida, USA, 2003. – 24 p.

28. *Dunn C. J. Teach Yourself Japanese* / C. J. Dunn, S. Yanada. – London : English Universities Press Ltd, 1965. – 312 p.

29. *Ladefoged P. A Course in Phonetics* / Peter Ladefoged. – Orlando : Harcourt Brace ; University of California, 1975. – 196 p.

30. *Oesterreichischer Unterstufenatlas* / L. Birsak, E. Knabl, J. Breitschopf. – Wien : ed. Hoelzel, 1989. – 182 s.

31. *Vakulenko M. O. Transliteration Through a Slavonic Latin Alphabet: Saving Information and Expenses* / M. O. Vakulenko // Вісн. Київськ. лінгвіст. ун-ту. – Серія Філологія. – 1999. – Т. 2, № 1. – С. 85–94.

32. *Vakulenko M. Simple-correspondent transliteration through a Slavonic Latin alphabet* // J. of Language and Ling. Studies. – 2004. – Vol. 3, Issue 2. – P. 213–228.

УДК 025.4

Світлана Галицька,

мол. наук. співробітник НБУВ

Катерина Лобузінна,

зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук

Віра Якушко,

пров. бібліотекар НБУВ

«Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» як засіб наукової організації ресурсів бібліотеки

У статті висвітлено питання розроблення та впровадження змін і доповнень до підрозділів «Рубрикатора НБУВ» «381 Кібернетика» й «397 Інформаційна та обчислювальна техніка». Зокрема, показано чим відрізняються випуски Рубрикатора НБУВ від базових таблиць, охарактеризовано нові рубрики, які враховують сучасний стан і тенденції розвитку відповідних галузей науки, техніки та є переліком відкритих рубрик Генерального систематичного каталогу НБУВ.

К л ю ч о в і с л о в а: систематизація, ББК, Рубрикатор НБУВ.

The article highlights the issue of development and improvement of subdivisions «NBUV Categories» «381 Cybernetics» and «397 Information and Computer Science». Issues of the NBUV Categories differ from the underlying tables by detailization degree of individual units, due to availability of documents on specific issues in the NBUV funds. In addition, they are supplemented with new sections that take into account the current state and trends in relevant fields of science and technology, and are a list of open sections of the NBUV systematic catalog.

K e y w o r d s: arrangement, BBK, NBUV Categories.

О дним з головних сучасних пріоритетів України, зазначається у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», є «прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб дати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [5]. Розвиток інформаційного суспільства потребує підвищення ефективності нау-

вати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб дати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [5]. Розвиток інформаційного суспільства потребує підвищення ефективності нау-

ки, культури, що передбачає створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних та інших фондів, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках, музеях, науково-дослідних установах, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем тощо. Важливим засобом вирішення цього питання є запровадження у бібліотеках інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким зростатиме ефективність доступу до національних та світових інформаційних електронних ресурсів. Адже сучасна наукова електронна бібліотека – це не просто інтегрований інформаційний ресурс, що включає електронні каталоги, реферативну інформацію, базу даних електронних публікацій та текстів, а динамічна інформаційна служба, яка забезпечує включення бібліотечних інформаційних ресурсів до наукових комунікацій суспільства, виробляє різні інформаційні продукти і послуги для якнайповнішого задоволення інформаційних потреб своїх користувачів [7].

1964 р. побачила світ друга частина сьомого випуску таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації для наукових бібліотек «З Енергетика. Радиоелектроника», розроблена Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна. Складниками цього випуску, поряд з іншими, були підрозділи «381 Кібернетика» і «397 Обчислювальна техніка», укладені згідно зі станом і тенденціями розвитку відповідних наук.

Однак, ці класифікаційні таблиці, прогресивні у 60-х рр., виявилися непридатними для опрацювання документів 90-х, коли стрімкий розвиток інформаційних технологій та комп'ютерної техніки викликав значне розширення кола питань, вирішити які можна було засобами кібернетики та інформатики: створення потужних обчислювальних машин і обчислювальних комплексів, розроблення математичного і логічного апарату кібернетики, дослідження систем «людина – машина», створення різних алгоритмічних і формалізованих мов, комп'ютерної графіки, віртуальної реальності тощо. Постає проблема укладання нових, україномовних, таблиць класифікації, які відповідали б сучасному рівню розвитку і науковій класифікації цих наук, а також враховували тематику документів з питань кібернетики та комп'ютерних наук, накопичених у фондах НБУВ.

Основну роботу з розроблення й впровадження змін і доповнень до систематичної частини підрозділів «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка», що охоплюють широкий спектр питань теоретичної та технологічної

бази інформатики, було виконано протягом 1998–2000 рр. (автор-укладач К. В. Лобузінa). Хоча і у подальшому цією проблемою постійно опікувалися співробітники відділу систематизації НБУВ.

У своїй роботі фахівці використовували полілінгвістичні та енциклопедичні словники і довідники (у т. ч. електронні довідкові ресурси), державні стандарти, галузеві тезауруси і рубрикатори, навчальні видання, програми вищих навчальних закладів, програми для аспірантів, видання Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, видання з історії кібернетики (а саме, видання до 80-річчя Інституту кібернетики), для консультацій також залучалися галузеві спеціалісти [7].

Під час упорядкування підрозділів проведено такі роботи: аналіз літератури з історії розвитку кібернетики, інформатики та термінологічної літератури з питань інформатики, кібернетики, комп'ютерних наук, ретроспективний аналіз наповнення розділів генерального систематичного каталогу, аналіз структури та стану існуючих на сьогодні тезаурусів, класифікаторів, рубрикаторів з даного кола питань, дослідження міждисциплінарних зв'язків комп'ютерних наук тощо [1].

Таким чином, було розроблено проєкт підрозділів «Рубрикатора НБУВ» «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» – проєкт головного методичного документа, який регламентує процеси систематизації надходжень з відповідних наук і організації бібліотечних каталогів.

Сьогодні відділ систематизації працює над підготовкою до друку науково-методичного видання «Підрозділи «Рубрикатора НБУВ» «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка». Вже внесено доповнення і деякі зміни у систематичну частину підрозділів, укладено детальніший алфавітно-предметний покажчик, а також тлумачний словник, який містить основні терміни кібернетики, інформаційної та обчислювальної техніки, використані при укладанні робочих таблиць класифікації підрозділів. Під час роботи над цим випуском ми постійно консультували з провідними спеціалістами Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України та Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Зокрема, стосовно нових розробок систем імітаційного моделювання, моделювання на основі концепції віртуальної реальності, а також щодо спеціальної галузевої термінології, яка використовується під час формування назв рубрик окремих підрозділів і укладання тлумачних слов-

ників. Цей випуск «Рубрикатора НБУВ» містить систематичну, алфавітну та довідкову частини.

Систематична частина – власне робочі таблиці класифікації, тобто перелік рубрик Генерального систематичного каталогу з методичними вказівками. Ця частина відрізняється від таблиць ББК 1964 р. структурою і наповненням.

Підрозділ «381 Кібернетика» містив такі підрозділи: «3811 Теория информации. Общая теория связи», «3812 Теория релейных и релейно-контактных схем и устройств», «3815 Теория автоматов и управляющих машин», «3816 Кибернетические модели», «3816 Бионика». Він налічував лише 18 рубрик. Для порівняння класифікаційних таблиць 60-х рр. і оновленої версії цього підрозділу розглянемо підрозділи «3816 Кибернетические модели» та «3816 Бионика».

У випуску ББК 1964 р. ці підрозділи мали такий вигляд:

3816 Кибернетические модели

3816.1 Кибернетические игрушки

Черепahi, мыши и др.

3816.2 Роботы

3818 Бионика

3818.6 Биоэлектрические модели

Очевидно, що у 90-х рр. за такими таблицями вже неможливо було класифікувати документи з великого масиву питань, проблем і тем, які з'явилися за тридцять років бурхливого розвитку кібернетики. Необхідно було шукати принципово нові рішення питань накопичення, аналізу, оброблення та оновлення масивів науково-технічної інформації.

У новому варіанті підрозділ «3810 Кібернетичні моделі» містить вже 30 рубрик і має такі основні поділи:

3810.2 Теорія мереж

3810.3 Еволюційне моделювання

3810.4 Штучний інтелект (ШІ)

3810.5 Концептуальне моделювання

У цьому підрозділі збирається література з моделей штучного інтелекту, теорії прийняття рішень, теорії розпізнавання образів та інших понять і тем, що були відсутні у попередніх таблицях ББК.

У підрозділі «3818 Біоніка» збирається література з використання біологічних моделей під час проектування нових технічних систем. Основні поділи підрозділу:

3818.0 Математичні моделі біоніки

3818.1 Біотехнічні системи

3818.4 Нейробіоніка

3818.5 Гідробіоніка

3818.6 Архітектурна біоніка

3818.9 Інші питання біоніки

Загалом підрозділ «381 Кібернетика» сьогодні містить близько 100 рубрик.

У свій час підрозділ «397 Вычислительная техника» налічував близько 50 рубрик. Під цим індексом збиралася література з обчислювальних машин і пристроїв безперервної дії (аналогових), дискретної дії (цифрових), електронних і неелектронних обчислювальних машин і пристроїв.

Під час роботи над підрозділом довелося дещо змінити назву: «397 Інформаційна та обчислювальна техніка». Оновлений підрозділ містить майже 500 рубрик. Його основні поділи:

3970 Основи інформатики та обчислювальної техніки

3971 Аналогова і гібридна обчислювальна техніка

3972 Дискретна обчислювальна техніка

3973 Комп'ютери та програмування

3974 Неелектронна обчислювальна техніка

Підрозділи «3970 Основи інформатики та обчислювальної техніки» і «3973 Комп'ютери та програмування» є абсолютно новими. Вони мають доволі розгалужену структуру. Під індексом 3970 збирається література з інформаційних і обчислювальних комплексів, систем і мереж: однорідних і неоднорідних обчислювальних систем, паралельних, високопродуктивних, розподілених обчислювальних систем, систем передавання даних, комп'ютерних мереж, інформаційних систем і технологій тощо. Під індексом 3973 концентрується література з теорії, проектування, елементів і вузлів комп'ютерів, аналогових, дискретних, гібридних, мікропроцесорних комп'ютерів, нейрокомп'ютерів, спеціалізованих і універсальних комп'ютерів.

Інші підрозділи також зазнали значних змін. Наприклад, підрозділ «3972 Дискретна обчислювальна техніка» раніше існував у вигляді:

3972 Вычислительные машины и устройства дискретного действия (цифровые вычислительные машины и устройства)

Под индексом 3972 собирается также литература по цифровой вычислительной технике.

Модернізований підрозділ набув такого вигляду:

3972 Дискретна обчислювальна техніка

Під індексом 3972 збирається також література загального характеру з цифрової техніки

Цифрова обчислювальна техніка

3972-01 Теорія дискретної обчислювальної техніки

3972-02 Проектування дискретної обчислювальної техніки

PSPICE, POLUCE

3972-02-5-05 Автоматизація проектування дискретної обчислювальної техніки

3972-07 Випробування дискретної обчислювальної техніки

Діагностування, тестування

3972-07-5-05 Автоматизація випробування дискретної обчислювальної техніки

Verilog, VHDL, Active HDL

Для деталізації матеріалу у підрозділах використовуються спеціальні типові поділи, наведені у додатках до випуску. Наприклад, додаванням до основного індексу 3970.63 типових поділів: -015.0 Файли даних. Формати сигналів -018.1 Програмні засоби (ПЗ) і -018.1 А/Я Окремі пакети програм отримуємо рубрики:

3970.63 Комп'ютерна графіка та оброблення зображень

Графічне забезпечення

3970.63-015.0 Графічні даніГрафічна інформація, відеодані, візуальна інформація
Файли даних. Формати даних див. 3970.6-015.0**3970.63-018.1 Графічні процесори, редактори**

Програмне забезпечення (ПЗ) див. 3973-018.1

3970.63-018.1 А/Я Окремі графічні процесори, редактори

3D Studio, 3D FRAMES, 3ds max (3D Studio MAX), Corel Draw, Illustrator, Paintbrush, Photo-Paint, Photoshop, Adobe Image Ready, Adobe Audition, Adobe Illustrator CS4, Adobe InDesign CS4, КОМПАС, Paint, Power Point, Acrobat, Ms Visio, Graphics Corel, Corel Painter, Corel DRAW Graphics Suit, Macromedia.

Алфавітна частина випуску містить алфавітно-предметний покажчик (понад 3000 пошукових одиниць) і покажчик програмних засобів (близько 350 пошукових одиниць). Алфавітно-предметний покажчик полегшує роботу з систематичною частиною, допомагає розшукати необхідні для індексування поняття й визначити їх розташування в таблицях. Він надає повний перелік рубрик, відповідних певному ключовому слову.

Наприклад,

автомати

абстрактні	3815
аналіз	3815.0
асинхронні	3815.3
дискретні	3815.2
інших типів	3815.9
ймовірнісні	3815.4
керувальні	3815.7
клітинні, коміркові	3815.5
комп'ютерів *	
зчитувальні, сканувальні	3973-044.55
мікропрограмні	3973-047.254
надійні	3815.02
операційні	3815.2
оптимальні	3815.0
рекурсивні	3815.6

самовідтворні	3815.0
синтез	3815.0
скінченні	3815.1
стохастичні	3815.4
теорія	3815
цифрові	3815.2

Як ключові слова в алфавітно-предметному покажчику використані усі іменники та прикметники, вжиті в систематичній частині. Кожна складна рубрика відображена в АПП кілька разів, що дає змогу знайти необхідну інформацію за будь-яким ключовим словом, що відображає можливості електронної версії «Рубрикатора НБУВ». Наприклад, рубрику «3973 Електронні обчислювальні машини та пристрої» можна знайти за словами: «електронні», «обчислювальні», «машини», «пристрої».

Покажчик програмних засобів є алфавітним покажчиком програм, мов і систем програмування, систем керування базами даних і маніпулювання даними, текстових, графічних процесорів і редакторів, окремих пакетів програм комп'ютерної графіки, комп'ютерного оброблення зображень, кінофотоінформації, оптичної інформації, мовлення, операційних систем тощо із зазначенням відповідної рубрики:

ASMAIL	3970.312-018.1
ASP (ASP.NET)	3970.312-018.1
Assembler	3973-018.2
Auto Lisp	3970.63-018.2
AutoCAD	3970.631-018.1
AutoCAD Architectural Desktop R2	3970.631-018.1
AutoCAD Architecture	3970.631-018.1
AutoCAD Civil 3D	3970.631-018.1
AutoCAD Electrical	3970.631-018.1
AutoCAD Land	3970.631-018.1
Development Desktop R2	
AutoCAD LT	3970.631-018.1
AutoCAD Map 3D	3970.631-018.1
AutoCAD Mechanical	3970.631-018.1
AutoCAD MEP	3970.631-018.1
AutoCAD Raster Design	3970.631-018.1
AutoCAD Revit	3970.631-018.1
Architecture Suite	

Тлумачні словники вже стали традиційними складниками випусків «Рубрикатора НБУВ». Використання масивів тематично підібраних термінів значно полегшує процес систематизації документів, крім того «Поповнення рубрик в ЕК НБУВ коментарями з глосарія дасть змогу читачеві отримати необхідну йому бібліографічну інформацію й зорієнтуватися в колі питань тієї предметної галузі, в якій здійснюється пошук» [1].

Наприклад, у словнику підбрано визначення термінів веб-технологій (загалом 12 статей):

Веб-сайт (рос. Веб-сайт) – адресований простір, який містить різні види контенту, розміщеного на Веб-серверах. Типи Веб-сайтів: домашні сторінки користувачів, інформаційні (контент) сайти та портали, сайти електронної комерції, представницькі сайти Веб-розробників.

Веб-сервер (рос. Веб-сервер) – 1. Комп'ютер, призначений для представлення взаємопов'язаної мультимедійної інформації та вмісту баз даних в Інтернеті. На Веб-серверах розміщують Веб-сторінки, Веб-вузли, портали тощо. 2. Набір програм, необхідних для функціонування Веб-сайтів.

Веб-сторінка (рос. Веб-сторінка) – 1. Окремий документ Всесвітньої Павутини (WWW); складник Веб-вузла або Веб-сайта. Є HTML-документом (як правило, текстовим файлом) разом з файлами, на які з нього є посилання. Містить тексти, графіку тощо. Види Веб-сторінок: домашні сторінки користувачів, складники інформаційних (контент) сайтів і порталів, компоненти сайтів електронної комерції, компоненти представницьких сайтів Веб-розробників. 2. Документ з унікальною адресою, який можна відкрити та подивитися за допомогою браузера.

Підрозділи «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» «Рубрикатора НБУВ» укладено згідно з науковою класифікацією і з урахуванням наповнення фондів НБУВ. Вони є розвинутим лінгвістичним засобом упорядкування і розкриття знань з кібернетики та інформаційних технологій і повністю відповідають основній функції інформаційно-пошукової мови – задовольняти потреби користувачів у необхідній інформації.

На завершення зазначимо, що розроблені матеріали вже більше десяти років використовуються у процесі систематизації документів з кібернетики та інформатики. Проект реалізовано в генеральному систематичному, систематичному іноземних видань, електронному каталогах НБУВ, ним користується український реферативний журнал «Джерело». Подальша робота над підрозділами полягає у постійному доопрацюванні та удосконаленні: редагуванні карткового і електрон-

ного каталогів, деталізації матеріалу, доповненні назвами програмних продуктів, продовженні роботи з електронним каталогом НБУВ і наповненні його довідковими матеріалами тощо, завдяки чому цей проект і надалі залишиться актуальним засобом орієнтування у вітчизняному інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. *Бардієр К. В.* Межі предметної галузі комп'ютерних наук та відображення її структури в рубрикаторі НБУВ / К. В. Бардієр // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 5. – С. 22–24.
2. Библиотечно-библиографическая классификация : табл. для науч. б-к. Вып. 7, ч. 2. 3 Энергетика. Радиоэлектроника / глав. ред. О. П. Тесленко [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина [и др.]. – М., 1964. – 214 с.
3. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки від 25 серпня 2004 р. : № 1085; Офіц. Вісн. України. – 2004. – № 34 (10.09.2004). – Ст. 2253. – С. 29–36.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України // *Відомості Верховної Ради України.* – 1995. – № 7. – С. 121–131.
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // *Відомості Верховної Ради України.* – 2007. – № 12. – С. 511.
6. Классифицирование произведений печати по таблицам Библиотечно-библиографической классификации : общ. методика / редкол. В. М. Стриганов (пред.) [и др.] ; ГБЛ [и др.]. – М. : Книга, 1980. – 228 с.
7. *Лобузін К. В.* Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах / К. В. Лобузін; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського – К., 2010. – 132 с.
8. Матеріали розширеного засідання інформаційно-бібліотечної ради НАН України : питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції в Україні / уклад. : І. А. Зарічняк, А. А. Свобода; наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К., 1994. – 28 с.
9. *Сербін О. О.* Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / О. О. Сербін; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського – К., 2009. – 139 с.

Тетяна Петрівна Медвідь,
мол. наук. співробітник НБУВ

Систематизація бібліотечно-інформаційних баз даних з питань сільського господарства як можливість відображення нових знань галузі

У статті йдеться про удосконалення робочих таблиць НБУВ розділу «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки». Встановлено, що доповнені робочі таблиці відрізняються від базових таблиць ступенем деталізації окремих підрубрик, зокрема, вони інформують про нові знання сільськогосподарської галузі.

К л ю ч о в і с л о в а: індексування, робочі таблиці, Рубрикатор НБУВ, систематизація, сільськогосподарська наука.

The article deals with improving the working tables of the NBUV section «P Agriculture and Forestry. Agricultural and forestry sciences.» It is conjectured that supplemented worksheets differ from the basic ones by the detail degree of some headlines and highlight information on new knowledge in the agricultural branch.

К е у в о р д s: indexing, worksheets, NBUV Categories, systematization, agricultural science.

Сьогодні усім зрозуміло, що для ефективного функціонування, розвитку вітчизняної науки необхідно сформувати потужний науково-інформаційний простір. Щоб досягти цієї мети, потрібно вирішити комплекс проблем, пов'язаних з процесами накопичення, зберігання і розповсюдження наукової інформації. Саме ця робота є пріоритетом у діяльності наукових бібліотек країни, у т. ч. НБУВ. Якщо говорити про сільськогосподарську науку, то для того, щоб деталізовано відобразити всю інформацію сільськогосподарської галузі знань і покращити її пошук, необхідно постійно вдосконалювати структуру робочих таблиць розділу «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки» Рубрикатора НБУВ (далі РНБУВ). Зусилля у цьому напрямі сприятимуть чіткому відображенню всіх реалій АПК, максимальній уніфікації систематизації, підвищенню точності, повноти і швидкості пошуку інформації, а у кінцевому підсумку забезпечить високу якість обслуговування користувачів бібліотеки. Тому об'єктом даного дослідження є розділ «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки», робочі таблиці РНБУВ. Предметом – особливості процесу доповнення розділу «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки» новою інформацією та її відображення у робочих таблицях РНБУВ.

Здобувши політичну незалежність, наше суспільство опинилося перед необхідністю глибо-

ких перетворень у всіх сферах життєдіяльності. Одними з першочергових постали питання розбудови вітчизняної науки й освіти відповідно до європейських стандартів. Адже саме від цих чинників залежить майбутнє України, яка розбудовує національну економіку на ринкових засадах і прагне входження до світового інформаційного простору як самостійна європейська держава. Нарощування обсягів інформації, її впорядкування є однією із головних умов розвитку будь-якої сфери людської діяльності. Хоча для виконання цієї умови, у першу чергу, потрібний потужний науково-інформаційний простір [3, с. 243–246].

Зазначене сповна стосується і агропромислового комплексу (АПК) України, який є одним з основних у народному господарстві. Саме тому держава у законодавчому порядку визначила завдання: «перетворення АПК на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому і зовнішньому ринках сектор економіки держави» [5].

Серед чинників стабільного функціонування сільського господарства, особливо в умовах реформування, можна вважати науково-інформаційне та бібліотечне забезпечення галузі [7, с. 40–44]. Для досягнення мети потрібно вирішити комплекс проблем, пов'язаних з процесами накопичення, зберігання і розповсюдження наукової інформації у нових умовах. На ці проблеми було звернуто увагу і у комітеті з питань культури і духовності Верховної Ради України при опрацюванні проекту Закону України «Про концепцію

розвитку інформаційно-бібліотечної справи в Україні» [8].

Найактивнішу участь у цьому процесі мають брати наукові бібліотеки, оскільки вони є провідною ланкою соціальних інститутів, що забезпечують суспільству доступ до наукової інформації як на паперових, так і на інших носіях [16, с. 125–127]. Саме в наукових бібліотеках зосереджена аграрно-тематична частина інформаційно-бібліотечного ресурсу, яким володіє наша держава [13]. Це повною мірою стосується і Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, головним завданням якої є формування, збереження і забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, що задовольняють суспільні, наукові, професійні і навчальні потреби.

Свою роль в інформаційно-бібліотечному забезпеченні і розвитку сільськогосподарської галузі знань наукові бібліотеки вбачають, насамперед, у створенні власних інформаційних ресурсів з використанням нових комп'ютерних технологій і всесвітньої мережі Інтернет. Вся інформація щодо фондів НБУВ зосереджена в Генеральному систематичному каталозі (СК), який є найважливішим довідковим апаратом бібліотеки [1, с. 152–158]. При постійному зростанні кількості документів виникає критичне становище, котре загрожує ускладненням пошуку інформації. Тому оброблення документів шляхом систематизування є важливим кроком до ефективного пошуку і використання інформації.

Процес систематизування – один з найскладніших процесів бібліотечної роботи. Він здійснюється з метою групування бібліографічних записів у систематичному каталозі, а також для систематичної розстановки документів на полицях. Іншими словами, систематизація документів – це визначення класифікаційного індексу твору друку або іншого документа відповідно до його змісту за таблицями певної бібліографічної класифікації [14, с. 7].

В Україні широко використовуються дві класифікаційні системи: Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) і Універсальна десяткова класифікація (УДК). Систематизація документів у НБУВ здійснюється за робочими таблицями, побудованими на основі випусків ББК для наукових бібліотек.

За визначенням О. О. Сербіна, «ББК – це інформаційно-кумулятивна система відповідно заіндексованих понять та значень, базована на класифікації наук, вона представлена розгалуженою системою таблиць різноманітної деталізації» [9, с. 66–76]. За допомогою цієї класифікації можна систематизувати літературу та інші джерела інформації з будь-якої

галузі знань (гуманітарної, технічної, природничої), у т. ч. і з сільськогосподарської.

Кожен випуск ББК присвячено певному розділу знань. Так, випуск XII, виданий 1961 р., присвячений розділу «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки».

З розвитком сільськогосподарської галузі розділ «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки» зазнав істотних змін і доповнень. Це спонукало спеціалістів відділу систематизації до вдосконалення існуючих робочих таблиць та створення відповідного розділу в межах РНБУВ. Зауважимо, що РНБУВ – це систематизовано-упорядкований перелік щодо індексованих лінгвістично означених понять, знань та процесів [10].

У розділі РНБУВ «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки» зосереджено інформацію про документи сільськогосподарської галузі знань. Структура розділу складається з двох тісно пов'язаних між собою і водночас різних за характером виробництва галузей народного господарства – сільське і лісове господарство.

Даний розділ має 8 підрозділів:

П0 Природничо-наукові та технічні основи сільського господарства;

П1/2 Рослинництво;

П3 Лісове господарство;

П4 Захист рослин;

П5/6 Тваринництво;

П7 Мисливське господарство. Рибне господарство;

П8 Ветеринарія;

П9 Сільське і лісове господарство окремих територій.

У підрозділах П1–П4 зосереджені дисципліни, об'єктом вивчення яких є рослини, а у підрозділах П5–П6 – тварини.

Кожний підрозділ має велику кількість рубрик і підрубрик. У процесі роботи з розділом було відкрито нові підрозділи та рубрики, деталізовано майже всі підрубрики. Такі зміни спричинило стрімке накопичення нової інформації. Тематику (зміст) нових надходжень неможливо було повністю розкрити за допомогою існуючих робочих таблиць. Тому виникла необхідність їх доповнення і деталізації. Робочі таблиці, як відомо, мають містити максимально повний перелік індексів (які є готовими класифікаційними рішеннями) і методичних вказівок. Це сприяє покращенню організації довідково-пошукового апарату,

підвищенню точності, повноти і швидкості пошуку інформації [14, с. 7].

Наприклад, підрозділ «П03 Ґрунти. Ґрунтознавство» складався із п'яти рубрик:

- П031 Ґрунтознавство;
- П032 Процеси, властивості та будова ґрунту;
- П033 Класифікація ґрунту;
- П034 Типи ґрунту;
- П035 Географія та картографія ґрунту.

У наш час помітно збільшився обсяг надходжень видань, присвячених проблемам забруднення, деградації ґрунтів і т.д. Для відображення даної тематики у каталогах бібліотеки систематизатори прийняли рішення про розширення підрозділу «П03 Ґрунти. Ґрунтознавство». Зокрема, було утворено одну нову рубрику «П038 Охорона ґрунтів» і 27 нових підрубрик: «П031.82 Мікрофлора і мікрофауна у ґрунтоутворенні»; «П031.821 Мікрофлора у ґрунтоутворенні»; «П031.822 Мікрофауна у ґрунтоутворенні»; «П034.4 Деградація ґрунту»; «П034.29 Ґрунти урбанізованих ландшафтів»; «П038.1 Очищення ґрунтів»; «П035.8 Екологія ґрунтів» і т.д.

Значних змін і доповнень зазнав також підрозділ «П07 Механізація і електрифікація сільського господарства. Авіація в сільському господарстві». А у рубриці «П071 Механізація галузей сільського господарства» повністю було змінено підрубрики. Нові підрубрики утворювалися шляхом приєднання до індексу П071 частини індексу із підрубрик П1 – П6. Наприклад, маючи підрубрику «П071 Механізація галузей сільського господарства», додаємо до неї індекс підрубрики «П195 Зрошувальні землі» (тільки без літери П) і отримуємо нову підрубрику «П071.195 Механізація зрошувальних земель». Таким чином було утворено нові підрубрики, в яких збирається література з механізації практично всіх галузей сільського господарства: «П071.665 Механізація свинарства»; «П071.660 Механізація скотарства» тощо.

Значні зміни і доповнення відбулися у підрозділі «П1/2 Рослинництво». Тепер він складається з двох головних рубрик: «П1 Загальне рослинництво» (література з рослинництва загального змісту) і «П2 Спеціальне рослинництво» (література спеціального змісту: польові, кормові овочеві, плодові та інші культури).

Останнім часом вчені почали приділяти велику увагу новій галузі молекулярної біології – генетичній інженерії. Це спонукало до відкриття нової підрубрики «П131.9 Генетична інженерія». Наприклад, нині масового поширення у господарюванні набули різні кормові культури, які раніше

мало використовувалися для годівлі тварин. Щоб відобразити їх у схемах робочих таблиць, рубрику «П222 Кормові культури», по мірі надходження документів, було поділено на такі підрубрики:

- «П222.31 Турнепс»;
- «П222.32 Кормові буряки»;
- «П222.33 Кормова бруква»;
- «П222.34 Топінамбур (земляна груша)»;
- «П222.35 Кормова морква».

Аналогічним чином було поділено рубрику «П222.4 Кормові баштанні культури» на 4 підрубрики:

- «П222.41 Кормові гарбузи»;
- «П222.42 Кормові кавуни»;
- «П222.43 Кормові кабачки»;
- «П22.49 Інші кормові баштанні культури».

Було також введено нову рубрику: «П223.1 Коношина», яку фахівці доповнили 4 підрубриками.

Велику роботу з удосконалення робочих таблиць проведено у розділі «П3 Лісне господарство. Лісогосподарські науки». Тут відкрито 2 нові підрубрики:

- «П327.1 Радіоекологія лісних порід»;
- «П346 Лісна рекультивация земель».

Детально розроблено підрозділ «П343.14 Механізація робіт з лісорозведення та лісовідновлення», який раніше складався лише з однієї підрубрики. Тепер він налічує 7 підрубрик. Істотно деталізовано і підрозділ «П343.2 Машини і знаряддя для лісового господарства», який тепер містить 10 підрубрик.

Найбільших змін зазнав підрозділ «П5/6 Тваринництво» і «П8 Ветеринарія».

У підрозділі «П5 Загальне тваринництво», насамперед, було конкретизовано рубрику «П531 Генетика сільськогосподарських тварин». Раніше вона складалася із двох підрубрик і цього було недостатньо для детального розкриття тематики праць з генетики. Для поліпшення ситуації у робочих таблицях відкрили 8 нових підрубрик:

- «П531.4 Генетика окремих ознак с.-г. тварин»;
- «П531.46 Морфологічні ознаки»;
- «П531.47 Біохімічні та фізіологічні ознаки».

У свою чергу, ця рубрика була поділена ще на 4 підрубрики і т.д.

Аналогічних доповнень зазнав і підрозділ «П54 Годівля та утримання тварин». Тут було утворено 7 нових підрубрик.

На основі прийнятих методичних рішень перероблено структуру підрозділу «П8 Ветеринарія». Його змінено за аналогією розділу «Р Охорона здоров'я. Медичні науки». Нині структура цього

підрозділу – це 10 головних рубрик, до складу яких входить 28 підрубрик.

Ми навели далеко не весь перелік змін і доповнень до розділу «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки». Проте, яким би чином не змінювалася тематика надходжень з відповідних галузей знань, у будь-якому випадку індекси повинні бути повними, чіткими, нести у собі якнайбільше інформації про документ.

Отже, з вищесказаного можна зробити висновки. Для удосконалення бібліотечно-інформаційної системи, яка відповідає за розповсюдження і зберігання інформації, необхідні: якісне оновлення наукового змісту робочих таблиць класифікації; вдосконалення методів і прийомів класифікації; чітке систематизування всього документного потоку; вдосконалення апарату робочих таблиць НБУВ, розширення, доповнення та відкриття нових рубрик, редагування карткового та електронного систематичних каталогів у рамках створення РНБУВ.

Лише при виконанні цих умов розділ «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісогосподарські науки» РНБУВ відповідатиме реаліям АПК, чітко відображатиме галузі сільськогосподарської науки, а також міститиме максимально повний перелік індексів і методичних вказівок. Все це у комплексі сприятиме максимальній уніфікації систематизації, підвищенню точності, повноти і швидкості пошуку інформації, а у кінцевому підсумку забезпечить високу якість обслуговування користувачів бібліотеки.

Список використаних джерел

1. *Багрій І. І.* Систематичний каталог у системі інформаційних ресурсів наукової бібліотеки / І. І. Багрій, І. А. Зарічняк // *Наук. праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 152–158.
2. Библиотечно-библиографическая классификация : табл. для науч. б-к. Вып XII. П Сельское и лесное хозяйство. Сельскохозяйственные и лесохозяйственные науки / сост. Ю. Б. Азарова [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина [и др.]. – М., 1961. – 203 с.
3. *Головенко В. І.* Системний підхід впровадження інноваційних технологій у процесі комплектування бібліотечних фондів ДНСГБ НААН // *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 27 трав. 2011., м. Київ / НААН, ДНСГБ ; редкол : В. А. Вергунов та ін. – К., 2011. – С. 243–246.
4. *Дерлеменко В. В.* Система розповсюдження сільськогосподарської науково-технічної інформації в Україні: створення вітчизняної концептуальної моделі: дис... д-ра пед. наук: 07.00.08 / Харківська держ. академія культури. – Х., 2005. – С. 3–4.
5. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України // *Відомості Верховної Ради України*. – 2006. – № 1. – С. 17.
6. *Зарічняк І. А.* «Рубрикатор НБУВ» як пошукова мова АБІС НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://dilovod.com.ua/publ/stati/statti/zarichnjak_i_gubrikator_nbuv_jak_poshukova_mova_abis_nbuv/44 – Назва з екрана. – Дата перегляду : 14 вересня 2011 р.
7. *Пархоменко В. Д.* Підходи до формування і використання національних інформаційних ресурсів науково-технічної інформації / В. Д. Пархоменко, А. П. Гончаренко, О. П. Пархоменко // *НТІ*. – 2002. – № 3. – С. 40–44.
8. Проект Закону України «Про концепцію розвитку інформаційно-бібліотечної справи в Україні» / авт. В. Б. Шкляр, В. А. Вергунов, В. В. Дерлеменко, О. М. Московенко, В. В. Ковбасюк; Комітет освіти і духовності Верховної Ради України за № 5035 від 26.01.2004 р. – К., 2004. – 22 с.
9. *Сербін О. О.* Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського / О. С. Онищенко (наук. ред.). – К., 2009. – 139 с.
10. *Сербін О. О.* «Рубрикатор НБУВ» : історія започаткування та структурний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://dlib.eastview.com/browse/doc/19523130> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 2 вересня 2011 р.
11. Систематизация документов : Общие требования : инструкт.-метод. указания / сост. Э. Р. Сукиасян, ред. Н. П. Игумнова ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, отд. сист. и предм. кат. – М., 1985. – 68 с.
12. Систематический каталог : практ. пособие / сост. Э. Р. Сукиасян ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М. : Кн. палата, 1990. – 182 с.
13. Створення бібліографічної бази даних «Сільськогосподарська україніка»: проблеми та перспективи / С. А. Сова; ЦНСГБ УААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://dilovod.com.ua/publ/stati/statti/stvorennja_bibliografichnoji_bazi_danikh_silskogospodarska_ukrajnika_problemi_ta_perspektivi/4-1-0-566 – Назва з екрана. – Дата перегляду: 2 вересня 2011 р.
14. Таблиці територіальних типових поділів (Рубрикатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського) / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005.
15. *Щербань М. М.* Електронні бібліотеки – інформаційне забезпечення науки і освіти в XXI столітті // *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 27 трав. 2011, м. Київ. – С. 259–261.
16. *Щиголь Г. С.* Діяльність сільськогосподарських бібліотек ВНЗ та НДУ у галузі національної сільськогосподарської бібліографії (2001–2008) / Г. С. Щиголь, Ю. І. Лазоренко // *Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 2009 р. / УААН ДНСГБ. – К., 2009. – С. 125–127.

Наталія Володимирівна Орєшина,

зав. сектору НБУВ

Тетяна Станіславівна Медвідь,

мол. наук. співробітник НБУВ

Диспетчеризація проходження документів у процесі їх систематизації: практичні аспекти

У статті диспетчеризацію представлено як здійснення компетентного забезпечення уніфікації та оптимізації бібліотечно-інформаційної роботи. Проаналізовано основні компоненти-складові даної технології і визначено, що диспетчеризація проходження документів – це формальна та смислова підготовка документів до процесу систематизації.

К л ю ч о в і с л о в а: диспетчеризація, сектор, систематичний каталог, документ.

This publication presents the dispatch as a process of unification of competent and optimization of library and information work. Analysed of all components, the parts of this process and determined that traffic control document flow – a formal and semantic document preparation process of systematization.

K e y w o r d s: dispatching, sector, a systematic catalog, document.

Основними чинниками розвитку інформаційних ресурсів бібліотек, формування і розвитку бібліотечного електронного середовища є науково-методичне та технологічне забезпечення робочих процесів; розроблення рекомендацій та прийняття методичних і технологічних рішень щодо ефективного застосування засобів автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем у процесах приймання, реєстрації, опрацювання документів і передачі їх до суміжних відділів. «...Наявність розвинутих мережевих систем комунікації надає суттєві переваги для розвитку та удосконалення інформаційної діяльності бібліотек...» [5, с. 3], сприяє уніфікації бібліотечно-інформаційних процесів, покращенню інформаційного забезпечення бібліотечної роботи.

Об'єктом даного дослідження є диспетчеризація як процес здійснення компетентного забезпечення уніфікації та оптимізації проведення бібліотечно-інформаційної роботи. Предметом – етапи процесу диспетчеризації щодо забезпечення проходження документів технологічним циклом. Метою дослідження – висвітлення суті процесу диспетчеризації проходження документів як основної ланки загального ланцюга їх технологічного опрацювання.

Вже з давніх-давен стало очевидно, що поява порівняно великих документних зібрань унеможливує швидке віднайдення потрібної інформації шляхом перегляду всіх наявних документів. Оперативно ознайомитися з великою їх кількістю можна, якщо коротко навести основні відомості про кож-

ний документ у своєрідній довідці, тобто подати інформацію у стислому («згорнутому») вигляді [4]. Диспетчеризацію проходження документів у процесі їх систематизації можна вважати одним із підготовчих етапів «стиснення» інформації. Диспетчеризація (англ. *dispatch* – швидко виконувати) – процес оперативного централізованого контролю, управління, координації будь-якого процесу з використанням оперативного передавання інформації між об'єктом диспетчеризації та пунктом управління [1]. Варто зазначити, що диспетчеризація у нашому випадку, по суті, тісно пов'язана з системною інтеграцією, оскільки всі види наукового оброблення документів потребують вирішення питання автоматизації технологічного процесу проходження цих документів. У свою чергу, системна інтеграція – це розроблення, впровадження та використання комплексних рішень з оптимізації та технологічної автоматизації процесу систематизації [6]. Системна інтеграція націлена на максимально ефективно управління технологічним процесом.

Суть і значення диспетчеризації проходження документів у процесі їх систематизації можна дослідити, проаналізувавши роботу конкретного підрозділу диспетчеризації як основної функціональної ланки. У структурі відділу систематизації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є сектор диспетчеризації. Його основне завдання – приймання та передавання документів в установленний термін до суміжних відділів, оформлення генеральних систематичних каталогів. Варто зазначити,

що сектор веде систематичний каталог (далі – СК) історичних зібрань і колекцій основного книгосховища, зведений СК книг, котрі надійшли до бібліотек науково-дослідних установ НАН України тощо. Згідно з організаційною структурою опрацювання документів і бібліотечною технологією, сектор диспетчеризації є однією з невід’ємних ланок самого технологічного процесу проходження документів у процесі їх подальшого аналітико-синтетичного опрацювання.

Диспетчеризація здійснюється згідно з інструкцією «Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського». В основу Інструкції покладено результати проведеного Інститутом бібліотекознавства НБУВ наукового дослідження «Формування і використання інформаційних ресурсів бібліотеки : технологія й організація» (1996–1998). Документ розроблено згідно з Положенням про НБУВ, чинними державними стандартами, а також з урахуванням історичного досвіду і традицій функціонування технології НБУВ, умов організації опрацювання документів та відповідного рівня комп’ютеризації бібліотечно-бібліографічних процесів. Згадана інструкція є загальнобібліотечним документом, що регламентує організацію процесів бібліотечного опрацювання документів у межах технологічного циклу «шлях документів» [9] на всіх його етапах.

У даному контексті диспетчеризацію слід розуміти як формальну (наявність, облік надходжень) та смислову (розподіл надходжень) підготовку документа до безпосереднього процесу систематизації. Сектор виконує також облікову, статистичну та аналітичну, на підставі статистичних даних, функції. Обліку підлягають такі види надходжень: книги, брошури, автореферати дисертацій, дисертації тощо. На вимогу керівництва, з 2010 р. окремо ведеться облік документів юридичної тематики (розділ «Х Держава і право. Юридичні науки»). Згідно з цими даними, 2010 р. до опрацювання надійшло 3402 примірники, а вже за перше півріччя 2011 р. – 2078 примірників, що дає підстави говорити про тенденцію до збільшення кількості літератури цього напрямку.

Вся інформація про надходження літератури до відділу систематизації для опрацювання НБУВ, а також щодо передачі її до суміжних відділів реєструється диспетчерами у таких спеціальних книгах:

- Книга обліку прийому та передачі документів відділу систематизації;
- Книга обліку передачі документів відділу систематизації до суміжних відділів;

- Український реферативний журнал «Джерело»;
- Книга реєстрації прийому карток відділу систематизації.

Облік документів, котрі надходять на опрацювання, ведеться за джерелами надходження та видами документів. Слід відзначити, що з 2007 р., за рішенням Вченої ради, під вітчизняним примірником розуміють суто українські видання, а не всі видання надруковані гражданським шрифтом, як було раніше. Отже, з 2007 р. записи у «Книзі обліку прийому та передачі документів відділу систематизації» ведуться за такою формою (табл. 1):

Таблиця 1

ДЖЕРЕЛА НАДХОДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ														
№ актів, лутівок, списків	ЦЕНТР ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ							Відділ каталогізації		Зал ООН				
	Українські видання				Видання СНД			Журнали та продовж. видання укр. та рос. мовами	Журнали та продовж. видання	Документи російською мовою	Документи ін. мовами	ВСЬОГО		
	Книги	Брошури	Автореферати	Дисертації	Док. інш. мовами вітч. видавництв	Укр., рос., бл. мовами	Іншими мовами							

Виокремлення українських видань із загального потоку видань гражданським шрифтом дає змогу зробити висновки щодо частки українських книг у загальному обсязі надходжень (табл. 2):

Таблиця 2

Рік	Загальний обсяг надходжень	Кількість українських книг	Відсоткова частка українських книг
2008	37 566	14 432	38,4
2009	43 682	17 415	39,9
2010	50 195	19 313	38,5

Як бачимо, кількість українських видань (зокрема книг) протягом останніх років стабільно становить більше третини загального обсягу надходжень.

Відділ систематизації індексує статті, що надходять з Українського реферативного журналу «Джерело». Облік ведеться таким чином (табл. 3):

Таблиця 3

Дата прийому	№ п/п	Назва журналу	Рік	№ журналу	Кількість статей

Кількість статей, представлених до індексування, зростає з року в рік: 2007 р. було 24 517 статей; 2008-го – 25 123 статті; 2009-го – 27 649 статей, 2010-го – 28 593 статті. Особливо це стосується таких розділів, як «Р Охорона здоров'я. Медичні науки», «Е Біологічні науки» тощо.

До відділу систематизації для аналітико-синтетичного опрацювання надходять тільки перші примірники документів з Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів та Депозитарію публікацій ООН тижневими партіями. Окремі примірники документів, що потребують термінового опрацювання, як виняток, проходять систематизацію позачергово [9]. Загалом технологічний цикл опрацювання документів у відділі систематизації за терміном виконання становить один тиждень.

З 2010 р. з метою оптимізації «шляху документів» було вирішено приймати додатково для опрацювання перший український примірник, який передається до суміжних відділів разом з основною партією документів. Варто сказати, що така технологія оброблення документів дала змогу істотно скоротити термін опрацювання додаткових партій першого українського примірника і на сьогодні вона є більш актуальною.

Опрацювання перших примірників книжкових видань сектором диспетчеризації відділу систематизації здійснюється в такій технологічній послідовності:

- приймання книжкових видань диспетчером;
- звірка партії книжкових видань з супровідними актами;
- реєстрація номерів актів і кількості перших примірників у «Книзі обліку прийому та передачі документів відділу систематизації»;
- реєстрація номерів актів у Системі автоматизації бібліотек (САБ) ІРБІС;
- розподіл книжкових видань згідно з їх змістом за першим знаком робочих таблиць класифікації Рубрикатора НБУВ;
- реєстрація у внутрішньовідділівській путівці «Передача документів до галузевих секторів» кількості документів, переданих систематизаторам;
- передача книжкових видань до галузевих секторів для подальшої систематизації згідно з путівкою [9].

Сектор диспетчеризації координує роботу співробітників галузевих секторів, забезпечує систематизацію документів у певний термін. Здійснює також контроль за збереженням документів, які надійшли у відділ, за термінами їх систематизації та передачі до інших підрозділів Бібліотеки.

В кінці тижневого терміну відбувається передача партії перших примірників книжкових видань за актами до відділу каталогізації та депозитарію публікацій ООН таким чином:

- збирання перших примірників документів згідно з актами;
- звірка документів з актами;
- фіксування дати передачі у «Книзі обліку прийому та передачі документів відділу систематизації»;
- запис номерів актів та кількості документів у «Книзі обліку передачі документів відділу систематизації до суміжних відділів» [9].

За аналогією з книжковими виданнями проходять опрацювання також автореферати дисертацій, дисертації, продовжувані та періодичні видання, документи на комп'ютерних носіях, аудіо-, відео-, аудіовізуальних носіях, мікроносіях тощо.

Окрім документів ведеться робота з бібліографічними записами для відображення інформації про документи, що пройшли опрацювання у відділі систематизації, у систематичних каталогах. Така робота передбачає:

- приймання карток з бібліографічними записами видань, що пройшли опрацювання, з відділу каталогізації та відділу фонду ООН, партіями;
- звірку з супровідними актами по шифрах, контроль за повнотою комплектів, правилами оформлення;
- підрахування кількості одержаних карток;
- реєстрацію партії карток у «Книзі реєстрації карток відділу систематизації»;
- розподіл карток із записами за першим знаком робочих таблиць класифікації «Рубрикатора НБУВ»;
- фіксування кількості карток, переданих систематизаторам, у «Книзі реєстрації прийому карток відділу систематизації»;
- передачу карток до галузевих секторів систематизації документів для включення в систематичний каталог [9].

Ведення статистики приросту карток у Генеральному систематичному каталозі (ГСК) за кожен рік дає змогу відстежувати рівень приросту, а також обсяг карток за минулий період. Крім того, є можливість відстежити динаміку приросту карток з того чи іншого розділу.

Сектор організації СК та диспетчеризації опікується включенням карток до:

- зведеного систематичного каталогу зарубіжних книг, що надходять до бібліотек НДУ НАН України;

- систематичних каталогів історичних зібрань і бібліотечних колекцій основного книгосховища;
- систематичного покажчика до алфавітного каталогу періодичних та продовжуваних видань.

Під організацією каталогу фахівці розуміють визначення його структури й сукупність процесів внутрішнього та зовнішнього оформлення. Організація каталогу передбачає також реалізацію комплексу заходів щодо його заснування та введення до існуючих у рамках системи, каталогів та картотек [7].

Крім того, в рамках проведення технологічних процесів диспетчеризації, співробітники відділу здійснюють оформлення:

- генерального систематичного каталогу книг, надрукованих гражданським шрифтом;
- генерального систематичного каталогу книг, надрукованих латинським шрифтом;
- систематичного каталогу дисертацій;
- зведеного систематичного каталогу зарубіжних книг, що надходять до бібліотек НДУ НАН України;
- систематичних каталогів історичних зібрань і бібліотечних колекцій основного книгосховища;
- систематичного каталогу книг службового користування;
- систематичного покажчика до алфавітного каталогу періодичних та продовжуваних видань.

Оформлення СК центральної системи каталогів НБУВ провадиться відповідно до інструктивно-методичних вказівок з оформлення СК, адже систематичний каталог – це провідний елемент системи каталогів і картотек бібліотеки [8, с. 3]. Можна припустити, що найближчим часом, не зважаючи на розвиток автоматизованих ПС, значення традиційних СК не зменшиться. Скоріше за все, в майбутньому спостерігатиметься розвиток форм СК та оптимізація методів складання і ведення СК у бібліотеках. Більше того, з піднесенням рівня загальної та спеціальної освіти, інформаційного потенціалу суспільства роль, значення та інтенсивність використання СК тільки зростатиме. «Людина по своїй природі систематизатор, – відзначає Е. Грольє. – Немає ніяких підстав думати, що цей вид діяльності припиниться, доки існують люди, які мислять... і збирають інформацію» [3, с. 340].

Серед іншого, сектор диспетчеризації веде карту теку довідкового фонду відділу систематизації. «Основним інструментом роботи систематизатора є робочі таблиці класифікації, а використання додаткових джерел інформації (словників, довідників тощо) зумовлює якість індексування документів, тобто точність визначення місця розташування

певного документа за його змістом у каталозі» [2, с. 117–118]. Ведення картотеки передбачає: поповнення довідкового фонду відділу згідно з потребами систематизаторів; вибір із направлених Центром формування бібліотечно-інформаційних ресурсів довідників, словників, енциклопедій тощо, саме тих, які потрібні для роботи відділу систематизації; заміна словників, у разі потреби, сучаснішими перевиданнями, особливо орфографічних.

Система автоматизації бібліотек (САБ) ІРБІС, запроваджена в НБУВ, значно покращила роботу як систематизаторів, так і диспетчерів. «Універсальний інтерфейс для опрацювання класифікаційних баз даних розроблено ДПНТБ Росії. Програмний продукт належить до програмних продуктів САБ ІРБІС, однак може використовуватись як самостійний програмний модуль у будь-якій САБ. Програму призначено для забезпечення процесів індексування документів і запитів в автоматизованому режимі, а також для навігації у класифікаційній системі з високоякісними функціями» [5, с. 84]. З введенням даної системи, диспетчери реєструють дати проходження актів у відділі систематизації. Так само робить кожен відділ технологічного ланцюга «шлях документів». Це дає змогу розшукати, при потребі, будь-який документ, зареєстрований індивідуально. На даному етапі облік документів здійснюється традиційно і частково за допомогою комп'ютера. В перспективі сектор диспетчеризації планує ведення документації в електронному вигляді. Перехід до електронного документування є природним, але для цього потрібно створити певні умови (наявність додаткових автоматизованих робочих місць тощо). Деякі складнощі виникають і з обліком документів, що надходять для систематизації в електронному вигляді. Має місце зворотна ситуація, коли облік стає можливим вже після індексування документа. Для вирішення цих та інших питань, які постають щоденно в процесі опрацювання документів у САБ ІРБІС, необхідна постійна, копітка робота, спрямована на удосконалення методики та засобів реєстрації, обліку надходжень, аналізу статистичних даних тощо, що сприятиме формуванню, розвитку бібліотечного електронного середовища.

Таким чином, враховуючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що диспетчеризація проходження документів – це приймання і передача документів, формальна та смислова підготовка документів до процесу систематизації, облік та статистичний облік надходжень, бібліографічних записів, наукових статей, ведення систематичних каталогів (включення карток з бібліографічними

записами, оформлення етикеток, роздільників тощо), тобто забезпечення організації процесу бібліотечного опрацювання документів у межах технологічного циклу «шлях документів» на етапі систематизації. Слід також відзначити, що диспетчеризація наукового оброблення документів забезпечує узгоджену роботу окремих ланок технологічного процесу проходження документів, контролює виконання графіків роботи і певних правил безпосередньо самого циклу «шлях документів», спираючись на сучасні інформаційні технології.

Список використаних джерел

1. Диспетчеризація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://ru.wikipedia.org/wiki/> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 14 грудня 2012 р.
2. Галицька С. В. Методико-лінгвістична підтримка розділів Рубрикатора НБУВ (розділ «Ж/О Техніка. Технічні науки») / С. В. Галицька // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 29. – 258 с.
3. Грольє Э. Классификация 100 лет спустя после

Дьюи : бюл. ЮНЕСКО для библиотек / Э. Грольє. – 1976. – Т. 30, № 6. – С. 334–343.

4. Кушнарєнко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів: підручник. – 3-тє вид. – К. : Знання, 2006. – С. 14–15.

5. Лобузїна К. В. Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах / К. В. Лобузїна ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського – К., 2010. – 132 с.

6. Системна інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://microsystem.com.ua/> – Назва з екрана. – Дата перегляду : 23 грудня 2011 р.

7. Систематический каталог : практ. пособие / сост. Э. Р. Сукиасян ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М. : Кн. палата, 1990. – 182 с.

8. Систематический каталог. Вопросы теории и практики : сб. науч. тр. / [редкол.: Э. Р. Сукиасян (отв. ред.) и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, отд. сист. и предм. кат. – М., 1981. – 151 с.

9. Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в НБУВ : інструкція. У 3 ч. Ч. 1. Шлях документів, що проходять централізоване опрацювання / уклад. : А. Г. Бровкін (наук. кер.) [та ін.] ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1999. – 96 с. : схеми.

УДК 02.001.33

Ігор Перенесієнко,

мол. наук. співробітник НБУВ

Внесок Антоніо Мальябеккі у справу систематизації книжкових зібрань

У публікації досліджено основні віхи життя бібліотекаря флорентійської Лауренціани Антоніо Мальябеккі. Проаналізовано процес інтелектуального становлення одного з найерудованіших бібліотекарів середньовічної Європи. Розкрито його внесок у систематизацію книжкових зібрань як одну зі складових розвитку бібліотечної справи.

К л ю ч о в і с л о в а : бібліотеки Італії, Антоніо Мальябеккі, Лауренціана, Мальябеккіана, бібліотека, систематизація.

This article deals with the main life stakes of the librarian the Laurentian Library in Florence Antonio Magliabechi. The author analyzed the process of his intellectual development as one of the most intelligent librarians of medieval Europe. It has been shown the contribution of Antonio Magliabechi into the development of systematization of book collections as one of the parts of the development of library innovation.

K e y w o r d s : Antonio Magliabechi, Florence, the Laurentian Library Magliabechiana, library, systematization.

Бібліотеки як соціально-наукові інститути – невід’ємна складова розвитку людства. Динаміка їхньої еволюції та функціонування є дзеркальним відображенням притаманних суспільству на певних історичних етапах культурних, економічних та політичних тенденцій.

Одним з напрямів діяльності бібліотек, котрий покликаний забезпечити безперервність у дотриманні традицій збереження, популяризації, опрацю-

вання писемних документів, є історичне бібліотекознавство – дослідження накопиченого досвіду роботи галузі на різних історичних етапах її розвитку.

На відміну від, скажімо, Російської Федерації, де лише праця В. Ф. Володіна «Всесвітня історія бібліотек» за два роки витримала два видання – у 2002-му та 2004 р. [4, 5], сучасне українське історичне бібліотекознавство демонструє значно скромніші показники. Безперечно, дослідження

національної історії бібліотек та бібліотечного краєзнавства повинні бути пріоритетними, і на даний момент вже є вагомим напрацюванням у цьому напрямі. Однак, системне дослідження світової історії бібліотек та бібліотечної справи також вимагає дослідницької уваги.

У сучасній Україні робіт, які висвітлювали б історію бібліотечної справи Європи загалом та Італії зокрема, вкрай мало. Хоча внесок останньої у цей сегмент світової культури важко переоцінити. Джон Дрепер у праці «Історія розумового розвитку Європи» цілком слушно зауважує: «Всі народи сприяли науковому розвитку і брали участь в успіхах науки. Багато з них з гордістю претендують на першість у цьому відношенні. Проте, можливо, кожен з них, бажаючи вказати країну, якій належить друге після них місце, обов'язково вкаже на Італію» [7, с. 626].

Говорити ж про дослідження, присвячені персонально Антоніо Мальябеккі – найвідомішому хранителю Лауренціани, знаменитої флорентійської бібліотеки, що отримала своє ім'я ще від імені свого засновника Лоренцо I Медічі [29, с. 273], взагалі не доводиться.

Нам вдалося встановити, що, як не дивно, ім'я знаменитого бібліотекаря в українському написанні пошукова Інтернет-система Google знаходить тільки один (!) раз. Та й то мова в знайденому тексті йде не стільки про історію бібліотек, скільки про історію скорочитання, навичками та уміннями якого талановитий флорентієць ідеально володів [17]. Саме тому необхідність подолання наявного інформаційного вакууму в цьому питанні зумовлює актуальність звернення до цієї сторінки історії бібліотек. Об'єктом дослідження є професійне бачення Антоніо Мальябеккі проблем, пов'язаних з систематизацією книжкових зібрань. Предметом – безпосередня діяльність Мальябеккі на посаді хранителя Лауренціани крізь призму професіоналізації бібліотечної справи, розвитку способів й методів систематизації бібліотечних фондів. Метою роботи визначено усунення науково-фактологічної прогалини в вітчизняній історії бібліотекознавства, аналіз та осмислення внеску Мальябеккі у розвиток систематизації книжкових фондів бібліотек середньовічної Європи.

Антоніо народився 20 жовтня 1633 р. у Флоренції. Його батьки Марко Мальябеккі і Гіневра Бальдорієтта були незаможними городянами, тому не змогли дати сину навіть початкової освіти.

За свідченням багатьох дослідників, Антоніо у дитинстві працював помічником торгівця фруктами

[13]. Іштван Рат-Вег у праці «Комедія книги», фундаментальній добірці фактів зі всесвітньої історії книг та бібліотек, стверджує, що хлопець працював у зеленщика, тобто торгівця зеленню [14, с. 112].

Так чи інакше, ні перший, ні другий варіант не суперечать поширеній у багатьох працях з історії бібліотек версії того, чому і як неосвічений помічник торгівця фанатично захопився книгами: «Не вміючи ні читати, ні писати, він жадібними очима дивився на написане на обгортках, на книжкових сторінках, у які пакували товар, що продавався. Тексту він, звісно, не розумів, але відчував, що чорнильні каракулі приховують в собі інший, чарівний, світ» [3].

Особливий інтерес хлопця до друкованого слова помітив місцевий продавець книг, котрий наймає його до себе в підручні, паралельно при цьому навчає читати. Юний флорентієць виявився настільки здібним, що вже за місяць він міг швидко знайти на полицях крамниці будь-яку книгу.

Подальше життя одного з найзнаменитіших книгознавців Європи у багатьох джерелах подається, м'яко кажучи, спрощено. Наприклад, «Інформаційно-довідковий портал «Library.ru», Інтернет-ресурс, що існує за підтримки Російської державної бібліотеки для молоді, так викладає біографію Мальябеккі: «Хлопець виявився настільки здібним, що вчені Флоренції ходили дивитися на нього як на диво. Він просто не вмів забувати. Один раз побачене чи почуте він запам'ятовував назавжди. Вже на порозі юності було складно визначити, чого він не знає. Щоб його не запитали, він миттю відповідав, вказував автора, назву книги та сторінку, де містилася відповідь на запитання.

Про Антоніо Мальябеккі пішла така слава, що флорентійський герцог призначив його хранителем бібліотеки Лауренціани» [13].

Не применшуючи жодним чином здібностей італійця, його природну обдарованість, погоджуючись з інтересом та резонансом, котрі потенційно могла б викликати його особа в тогочасних наукових колах міста, після прочитання цього уривку з'являється бажання висловити одне застереження-сумнів.

Достеменно відомо, що хранителем Лауренціани Мальябеккі став лише у 1673 р. [1, с. 63]. Простий математичний обрахунок переконує, що на той момент народженому в 1633 р. «хлопцю» Мальябеккі було... 40 років.

Звичайно, така «дещо» спрощена інформаційна довідка справляє більший ефект на читача, вигідніше зображує здібності інтелектуала, пода-

ючи такий яскравий образ ерудита, який буцімто вже з юних літ настільки гучно заявив про себе. Проте, персона Мальябеккі навряд чи потребує подібних спрощень, подібних магістральних оглядових викладів життєпису, які до того ж спотворюють його фактологічний зміст.

Насправді ж, Антоніо в юнацтві починає працювати помічником ювеліра, а згодом і сам стає ювеліром. Ним він і працює до свого сорокаріччя [2].

Протягом усього цього часу, як стверджує Католицька електронна енциклопедія, подальшою освітою Мальябеккі опікувався Мішель Ерміні, бібліотекар кардинала Леопольда Медічі, який високо оцінив здібності флорентійця і безкоштовно навчив його латини, грецької та старовірської мов [19].

Відомий дослідник В. Кунін висловлює припущення, що однією з причин таких вагомих інтелектуальних звершень нашого героя стала добра пам'ять: «Пам'ять у Мальябеккі була феноменальна, його називали «оракулом вчених» [9]. Флорентійцю достатньо було «ковзнути» поглядом по сторінці, і він запам'ятовував повний її зміст, причому, разом зі знаками пунктуації. Спосіб засвоєння матеріалу Мальябеккі чимось нагадує метод молодого Генріха Шлімана – археолога, який згодом знайде, оспівану Гомером, Трою. Той теж використовував неабиякі властивості своєї пам'яті, завчаючи великі обсяги матеріалу, що допомагало йому в оволодінні іноземними мовами [12].

Варто додати, що В. Куніну належить ціла історична розвідка, присвячена Антоніо Мальябеккі. Щоправда, у загалом добре підготовленому тексті трапляються і недоліки. Взяти хоча б таку фразу: «Якийсь бібліотекар навчив його латини, грецькій та старовірській мов» [9]. Напевно, означення «якийсь» навряд є вдалим, чи тим більше, справедливим стосовно сану згаданого Мішеля Ерміні – бібліотекаря кардинала Леопольда Медічі, котрий до того ж безкоштовно навчав талановитого, але неможливого, хлопця.

У 1673 р. сталася подія, котра, без перебільшення, повністю перевернула все подальше життя Антоніо Мальябеккі. Великий герцог Тоскани Козимо III Медічі призначив його хранителем фамільної бібліотеки Лауренціана – однієї з найбільших та найзнаменитіших у ті часи [23, с. 77]. Ця книгозбірня, створена на основі приватної колекції роду Медічі, була заснована у Флоренції ще у 1430 р. [10, с. 7], а у 1571-му її відкрили для публіки [6, с. 264].

Отже, колишній помічник торговця стає цент-

ральною фігурою в науковому житті Флоренції. Чимало вчених Європи прагнуть знайомства з ним, багато хто висловлює бажання листуватися з хранителем Лауренціани. Серед останніх, наприклад, був один з винахідників мікроскопа та основоположник мікроскопії Антоні ван Левенгук [26].

Мальябеккі використовує листування зі знаменитостями для вивчення книжкових репертуарів усіх великих європейських бібліотек. Можемо розглядати це як спробу творення власного реєстру тогочасних книг Старого Світу і відповідно удосконалення професійної діяльності бібліотекарів.

Ісаак Дізраелі, батько Бенджаміна Дізраелі, майбутнього прем'єр-міністра Великої Британії, стверджував, що творенню цього реєстру, окрім феноменальної пам'яті Антоніо Мальябеккі, сприяла також спеціальна книга, котра містила перелік книжок, якими італієць володів у різний час як власник. Крім того, ця книга містила, за свідченнями Ісаака Дізраелі, добірку «eulogiums» (очевидно, похідне від eulogism – панегірик) у прозі та віршах. Вони належали авторам, дарувальникам книг, шанувальникам ерудиції та розуму хранителя Лауренціани [18].

Це, в свою чергу, можна розцінювати як спробу побудови внутрішньої системи реєстру масиву книг, зібраних у колекції, на основі бібліографічних даних, але у «віддзеркаленому» вираженні: коли бібліографічними відомостями є не відомості про авторів книг, а написані ними панегірики на честь Антоніо Мальябеккі.

Разом з тим слід відзначити, що «методику» панегіриків Антоніо Мальябеккі використовував і в зворотному напрямі. Працюючи хранителем однієї з найвідоміших бібліотек того часу, він часто виступав консультантом з різних галузей знань. Наприклад, коли до нього зверталися відвідувачі, які хотіли написати панегірик на чиюсь честь, то італієць відразу ж, по пам'яті, наводив короткі дані з біографії потрібної людини. Після цього обов'язково вказував книги, в котрих йшлося про героя майбутнього панегірика. Інколи переліки запропонованих Мальябеккі до опрацювання книг становили більше сотні назв [20].

Подібне, в дечому фанатичне, прагнення знати все інколи ставило Мальябеккі в комічні ситуації. Джейкоб Бобарт, управляючий ботанічним садом Оксфордського університету, в 1704 р. розіграв відомого бібліотекаря. Британець висушив пацюка, змінивши йому при цьому форму голови та хвоста. Потім за допомогою паличок відтягнув шкіру на боках так,

що вона нагадувала крила. В результаті пацюк за зовнішнім виглядом був дуже схожий на дракона.

Бобарт відіслав точний опис свого творіння «Dr. Magliabecchi» (Антоніо Мальябеккі в листі названо доктором, хоча ні докторського, ні будь-якого іншого наукового ступеня він не мав, та так, певно, віддавалась шана його непересічному таланту і розуму). І хоча підробку в майбутньому доволі високо оцінили, її навіть допустили до зберігання в Оксфордському анатомічному музеї як один з шедеврів мистецтва, Мальябеккі беззаперечно повірив у фальсифікацію, а саме в те, що мав справу з описом дракона [25, с. 160].

Бібліотекар у переважній більшості випадків вірив в істинність тексту, не намагаючись критично його оцінювати. Тут, скоріше за все, давалося взначки сформоване з дитинства обожнювання всього написаного, зокрема абсолютна довіра до всього, про що йшлося в книгах і, відповідно, в листах.

Якщо критичному аналізу змісту творів Мальябеккі не приділяв значної уваги, фокусуючись лише на самій інформації, не намагаючись жодним чином судити про її достовірність, то до вивчення репертуару книжкових зібрань, їх систематизації він ставився зі всією серйозністю, що давало йому можливість вказати відвідувачам конкретне місце перебування книги не тільки в межах Лауренціани, а й всієї Європи.

На користь щойно сказаного можна навести такий факт. Одного разу Великий герцог зацікавився якоюсь із книг, а Мальябеккі, котрий випадково стояв поруч, відразу ж зауважив: «Дістати цю книгу неможливо. Існує вона в одному-єдиному примірнику, і той перебуває в бібліотеці султана. Від входу направо, у другій шафі, сьомий фоліант» [14, с. 113].

Безумовно, така обізнаність викликала захоплення у всіх відвідувачів Лауренціани і тих, хто спілкувався з її хранителем. Так, курляндський мандрівник Яків Рейтенфельс у своїй книзі «De rebus Moschoviticis ad Serenissimum Magnum Netruviae Ducem Cosmum Tetrium» (російський переклад: «Сказания светлейшему герцогу Тосканскому Козьме Третьему о Московии») відзначає: «...Керівник цієї бібліотеки Антоній Мальябеккі, муж доблесний и видатний, у своїй люб'язності та відкритості стосовно усіх учених і напрочуд уважно ставиться до наукових питань» [15].

Не зважаючи на те, що свого часу на становлення особистості флорентійця, на формування його енциклопедичних знань, ерудиції опосередковано справила вплив папська курія – в особі бібліотека-

ря Ватикану, бібліотекар достатньо неприязно ставився до католицького ордену єзуїтів. До прикладу, інший флорентієць Ніколо Макиавеллі, навіть маючи незрівнянно вищий владний статус, навпаки прагнув покровительства церкви, не уявляючи без нього свого існування [11, с. 6].

Свою неприязнь до служителів церкви Мальябеккі демонстрував витончено, як це властиво справжнім інтелектуалам: одного разу, показуючи перехожим Палаццо Медічі-Рікарді, де нині знаходиться Рікардинська бібліотека, він зауважив: «тут знову народилося навчання», а потім, перейшовши до коледжу єзуїтів: «а тут його поховали» [2].

Єзуїти не сприймали Мальябеккі як хранителя Лауренціани з огляду на нешляхетність його походження. Свою роль у цій неприязні зіграло також його прагнення ділитися знаннями книг з іншими. Як відомо, католицька церква у цьому сенсі на той час виступала з більш консервативних позицій. Наприклад, з книги бібліотекаря, монаха-бенедиктинця Флоріана Трефлера, присвяченій створенню бібліотечних каталогів, ми дізнаємося, що в той час (на середину XVI ст.) існувало 3 види бібліотечних каталогів: алфавітний, систематичний, а також перелік заборонених книг, котрі містилися на запасних полицях. У своїй праці Трефлер стверджував, що для справжнього бібліотекаря завжди повинен існувати перелік книг, які зберігаються на запасних полицях [22]. Для Мальябеккі така бібліотечна практика була чужою. Тому єзуїти й закидали на його адресу: «є бібліотекарі між вчителями, але немає вчителів між бібліотекарями». Мальябеккі ж відповідав на це образно і з глибинним підтекстом, говорячи про бібліотекаря як хранителя знань: «Проте маю озвучити об'єктивну реальність: всі йдуть до нього за борошном, щоб спекти свій хліб» [28].

Як належить справжньому книгоману, хранитель Лауренціани всі свої гроші, все своє жалування у 700 ліврів, практично витрачав на придбання книг. Великий герцог пропонував йому покої в палаці, догляд і харчування, але бібліотекар вперто відмовлявся [14, с. 113]. У повсякденному житті Мальябеккі був доволі непрактичною людиною. Одного разу він навіть забув звернутися за отриманням річної зарплатні. Антоніо вважав це даремною тратою часу: «Життя таке коротке, а книг так багато», – говорив він [2]. За описом, змодельованим Іштваном Рат-Вегом, «у його будинку книжкові завали починалися ще з самого порога, передпокій був забитий ними до стелі, в кімнатах височіли башти з книг, і зміїлися книжкові редути

– та так густо, що нікуди було сісти і важко було ходити; між книгами пролягала лише вузька стежина, що давала можливість пробратися з однієї кімнати до іншої. І Мальябеккі знав всі свої книги, знав, куди яку частину треба перекласти, щоб дістати потрібний йому твір» [14, с. 133].

Не зважаючи на постійні обмеження себе в усьому заради книг, Антоніо Мальябеккі прожив 81 рік. Він помер 4 липня 1714 р. у монастирі Санта-Марія Новелла [24, с. 67]. Та навіть після смерті ім'я хранителя Лауренціани продовжує служити бібліотечній науці. На його честь названо Кодекс Мальябеккі – книгу з групи ацтекських кодексів, створених з метою дослідження мов індіанських цивілізацій Америки [21].

На пошану великого флорентійця також було викарбовано медаль, де він зображений за улюбленим заняттям, якому присвятив усе своє життя, – читанням [27].

Дослідники стверджують, що Мальябеккі ніколи не від'їжджав далі 20 кілометрів від Флоренції. Це трапилося лише одного разу, коли він супроводжував до міста Прато, що розкинулось за 30 кілометрів від столиці Тоскани, кардинала Генрі Норріса, бібліотекаря Ватикану, для читання рукописів [2].

Така відданість місту була притаманна і представникам роду Медічі, бібліотеку котрих Мальябеккі оберігав кілька десятиліть. У 1737 р. остання з роду Медічі Анна-Марія Людовіка передала всі свої художні зібрання Тосканському герцогству з умовою, щоб вони ніколи не вивозилися за межі Флоренції і щоб були доступні для оглядин усім бажаючим [16, с. 402].

Будучи відданим своєму місту, книзі, пам'ятаючи про своє незнатне походження, Мальябеккі не міг вчинити зі своєю власною колекцією книг інакше. Він також заповідає власну бібліотеку місту. За волею Мальябеккі, 30 000 книг, залишених ним Флоренції, мали: «послужити спільній користі, особливо біднякам, клірикам, священикам та мирянам, у яких немає грошей, щоб купувати книги та мати можливість навчатися» [8, с. 57]. У 1747 р. при палаці Уффіці відкрили бібліотеку Мальябеккіану, першу громадську бібліотеку Флоренції [8, с. 57]. Її об'єднали з особистою бібліотекою першого короля об'єднаної Італії Віктора Еммануїла II у 1861 р. Так була заснована Національна центральна бібліотека Флоренції, що існує й нині [2].

Підсумовуючи все вищесказане, можемо констатувати, що життя Антоніо Мальябеккі – яскравий приклад відданого служіння бібліотечній справі. Ра-

зом з тим, його спроби акумулювати зміст європейських каталогів тогочасних книгозбірень свідчать про поступове становлення інституту професійних бібліотекарів. Загалом, виходячи з постулату В. Ф. Володіна, згідно з яким еволюція бібліотек не є певним безперервним процесом «прогресивних» змін, а є цілою низкою етапів розвитку бібліотеки [4, с. 7], можна означити діяльність Антоніо Мальябеккі як один з цих етапів.

Унікальна бібліотечна практика Мальябеккі як хранителя Лауренціани, можливо інколи й фанатична, прямо сприяла становленню Публічної бібліотеки Флоренції як одного з тогочасних загальноєвропейських наукових центрів.

Антоніо Мальябеккі працював безсистемно, спираючись у власній роботі бібліотекаря лише на один загальний список книг своєї колекції, який вкрай фрагментарно відображав їх параметри. Вододіл у цьому списку проходив не за галузями знань чи обширними тематичними і змістовими ознаками, а за авторами книг. Це, безумовно, ускладнювало умови праці відвідувачів, адже для плідної роботи варто було мати феноменальну пам'ять та ерудицію Антоніо Мальябеккі. Італієць не створив практичної, зручної для використання, системи впорядкування книжкових зібрань, котра б застосовувалася наступними поколіннями цілком і повністю чи в модернізованому вигляді. Мальябеккі працював більшою мірою пристрасно, емоційно, ніж розсудливо, виражено, тому не переймався ідеєю творення зрозумілої та доступної для бібліотекарського загалу системи.

Важливим підсумком його праці, найголовнішим її результатом, можна вважати творення, хоч і певною мірою своєрідного, підходу до систематизації книжкових репертуарів. Використовуючи свої здібності, унікальність своєї пам'яті та обширне листування з провідними тогочасними світочами науки, Антоніо Мальябеккі зробив чи не першу в історії спробу акумулювати знання про наповнення найбільших книгозбірень Європи.

Список використаної літератури

1. Антонио Мальябекки // Великие люди – библиотекарі : От А до Я / сост. Е. И. Полтавская; под. ред. Ю. Н. Столярова. – М. : Школьная библиотека, 2005. – 160 с.
2. Антонио Мальябекки [Електронний ресурс]. – Режим доступа : URL : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BE_%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%B8. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 7 дек. 2010 г.

3. Биограпедия. Мальябекки Антонио [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.biograpedia.ru/node/288>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 7 дек. 2010 г.
4. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек. – СПб. : Профессия, 2002. – 352с.
5. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек. – М. : Профессия, 2004. – 464с.
6. Горфункель А. Х., Санников Ю. В., Мартиросян Е. М., Журавлева Г. М. Италия // Книга : Энциклопедия / редкол. : И. Е. Баренбаум, А. А. Беловицкая, А. А. Говоров и др. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 800 с.
7. Дрэнпер Дж. В. История умственного развития Европы : историческая литература. В 2 т. / пер. М. В. Лучицкая; ред. И. В. Лучицкий. – Киев ; Харьков : Южно-русское книгоизд. Ф. А. Югансона, 1895. – 634 с.
8. Жеравина О. А. Библиотеки Флоренции в культурном наследии Италии // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 1. – С. 52–62.
9. Кунин В. Странный флорентиец [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.booksite.ru/department/center/vel/iki/yel/udi/21.htm>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 7 дек. 2010 г.
10. Лаппа-Старженецкая Е. А. Государственные библиотеки на Западе. Романские страны / Издание Государственной Публичной Библиотеки. – Л., 1926. – 172 с.
11. Макьявелли Н. История Флоренции. – М. : Наука, 1987. – 440 с.
12. Медведев А. «Одиссея» Шлимана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://planeta.by/article/592>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 7 дек. 2010 г.
13. Мир библиотек. События. Факты. Личности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.library.ru/3/event/person/>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 7 дек. 2010 г.
14. Рат-Вег И. Комедия книги: пер. с венг. – М. : Книга, 1982. – 542 с.
15. Рейтенфельс Я. Сказания светлейшему герцогу Тосканскому Козьме Третьему о Московии / пер. А. И. Станкевича [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Reutenfels/preduved.phtml?id=1177>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 7 дек. 2010 г.
16. Уфици // Энциклопедический словарь по культурологии. – М. : Центр, 1997. – 478 с.
17. Кто читает швидко [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukrarticles.pp.ua/nauka/10840-kursy-sko-rochteniya.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 27 листоп. 2011 р.
18. An essay by Disraeli. Magliabechi [Electronic resource]. – Access mode : URL : <http://www.read-bookonline.net/readOnline/37124/>. – Title from screen. – Date of access : 8 January 2011.
19. Antonio Magliabechi [Electronic resource]. – Access mode: URL : <http://www.newadvent.org/cathen/09530c.htm>. – Title from screen. – Date of access : 27 November 2011.
20. Chalmer's General Biographical Dictionary/M/Anthony Magliabechi [Electronic resource]. – Access mode : URL : <http://words.fromoldbooks.org/Chalmers-Biography/m/magliabechi-anthony.html>. – Title from screen. – Date of access: 8 January 2011.
21. Codex Magliabechiano [Electronic resource]. – Access mode : URL : <http://www.answers.com/topic/codex-magliabechiano>. – Title from screen.– Date of access : 27 November 2011.
22. DJVU библиотеки. Появление типографий. [Electronic resource]. – Access mode : URL : <http://liboard.ru/2009/06/16/poyavlenie-tipografii/>. – Title from screen. – Date of access : 8 January 2011.
23. Encyclopedia of library and information science / Executive editors: Allen Kent, Harold Lancour, Jay E. Daily. – New York, 1975. – Vol. 14. – 500 p.
24. Hessel Alfred. A history of libraries. Translated with supplementary material by Reuben Peiss. – New Brunswick; N. J.: Scarecrow Press, 1955.–198p.
25. John Aubrey, Thomas Hearne. Letters written eminent persons seventeenth eighteenth centuries added hearne's journeys reading whaddon hall seat browne willis esq lives eminent men john aubrey esq. – London, 1813. – Voll II. – Part I. – 353p. [Electronic resource]. – Access mode : URL : http://www.kouroo.info/kouroo/transclusions/18/13/1813_JohnAubreyII.pdf – Title from screen. – Date of access : 8 January 2011.
26. Part of a Letter Written to Signior Antonio Magliabechi, by Mr. Anthony Van Leeuwenhoek, F. R. S. concerning the Particles of Silver Dissolved in Aqua Fortis, etc. [Electronic resource]. – Access mode : URL : <http://www.archive.org/details/philtrans06669958>. – Title from screen. – Date of access : 27 November 2011.
27. 1974 Bronze Italy Medici Florentine Antonio Magliabechi Medal [Electronic resource]. – Access mode: URL : http://www.rarecoincollector.net/index.php?main_page=product_info&cPath=20&products_id=6272. – Title from screen. – Date of access : 27 November 2011.
28. Theodore Koch. «Some Old-Time Old-World Librarians». The North American Review (1821–1940). – Boston, 1941. – Vol. CC. – 705 p. // http://libr.org/juice/issues/vol8/LJ_8.5.html#3
29. The World's Great Libraries. Vol 2. Famous Libraries of the World, their history, collections and administrations. Surveyed by Arundell Esdaile of the British Museum / By Margaret Burton under direction of Esdaile. – London : Published by Grafton&CO, 1937. – 458 p.

Анатолий Ванеев,

профессор Санкт-Петербургского университета культуры и искусств,
д-р пед. наук

Весомый вклад в историю отечественного библиотековедения

Рец. на кн. : Дьяченко Е. Д. **Информационно-библиотечный совет РАН: 100 лет служения Академии наук, 1911–2011** / [редкол.: Н. Н. Елкина (отв. сост.), Н. В. Колпакова (отв. ред.) и др. ; науч. рук. В. П. Леонов] ; Рос. акад. наук, Информ.-библ. совет, Библиотека РАН. – СПб : БАН, 2011. – 364 с.

В истории отечественного библиотековедения еще немало неизученных страниц. В первую очередь, это касается деятельности Информационно-библиотечного совета (ИБС) при Президиуме Российской академии наук. Большинство библиотекарей в лучшем случае слышало о существовании такого совета, но не имеет представления о его деятельности. Информация о нем содержится только в ведомственных (академических) изданиях, например, в библиотечной энциклопедии, а многие документы, отражающие его многогранную деятельность за сто лет, вообще не публиковались.

Восстановить одну из забытых страниц отечественной истории библиотечного дела, в частности, что касается деятельности ИБС при Президиуме АН, в значительной степени позволяет книга ученого секретаря ИБС Е. Д. Дьяченко, основанная главным образом на архивных, ранее не публиковавшихся документах.

Публикация данного издания в настоящем его виде стала возможной только благодаря совместным усилиям ИБС РАН и БАН. Во вступительной статье научного руководителя проекта д-ра пед. наук В. П. Леонова «Академическое библиотековедение как научная проблема» ставится задача создания целой программы изучения истории советского академического библиотековедения.

Книгу открывает исторический очерк деятельности Библиотечного совета при Президиуме РАН за 100 лет. Описаны основные этапы его развития от Временной библиотечной комиссии к Постоянной, затем к Библиотечному совету и, наконец, к Информационно-библиотечному совету. Показано, как расширялись его функции, повышалась роль и значимость в организации и управлении библиотечным делом в РАН, углублялись координационные внутриведомственные и межведомственные связи.

В очерке рассмотрены основные направления деятельности Информационно-библиотечного совета на

разных этапах его истории, его роль в учреждении центральных научных библиотек АН (ИНИОН, БЕН, ГПНТБ СО, ВИНТИ, ЦБ Уральского и Дальневосточного отделений), создание централизованной сети академических библиотек, системы информационно-библиотечного обеспечения научных исследований РАН.

Акцентируется внимание на значительном вкладе ИБС в создание централизованного отечественного и иностранного комплектования академических библиотек, внутрисоюзного и международного книгообмена, в решение принципиальных вопросов деятельности централизованной сети академических библиотек, их материально-технического и финансового обеспечения.

Наибольшую ценность представляет вторая глава книги «Информационно-библиотечный совет РАН: события, даты, люди», где представлено 250 страниц текстов неопубликованных ранее документов из архива РАН и ИБС о работе Библиотечной комиссии, Библиотечного совета, Информационно-библиотечного совета за 100 лет. Среди них тексты положений о библиотечных комиссиях и советах, решений ИБС и его бюро за 1983–2001 гг. Приведен перечень документов общего собрания РАН, постановлений и распоряжений РАН, касающихся библиотечной деятельности в АН с указанием даты, названия документа, места его хранения, его краткого содержания, подготовленный, преимущественно, по материалам БАН. Приложен также список персонального состава библиотечных комиссий и советов за 1911–2008 гг., а в конце книги – председателей советов и комиссий. Очерк содержит перечень фамилий академиков и вице-президентов Академии наук, которые в разные годы возглавляли Библиотечный совет. К сожалению, их персональный вклад в работу совета в книге не анализируется.

В приложениях на базе опубликованных источников (ж. «Библиотечно-библиографическая информа-

ция библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик (ББИ)», тематические сборники научных трудов и материалов научных конференций) приведены сведения о совещаниях директоров библиотек АН СССР и академий наук союзных республик за 1949–1993 гг. (дата и место проведения, тема и источник публикации материалов), подготовку и проведение которых обеспечивал Библиотечный совет при Президиуме АН, а также аналогичные сведения о 13 практических семинарах «Информационное обеспечение науки: новые технологии» (1985–2009), организованных и проведенных Комиссией по созданию и внедрению новых информационно-библиотечных технологий при Информационно-библиотечном совете. В этой части книги опубликован также краткий перечень государственных и ведомственных документов, в разработке которых принимал участие ИБС РАН.

Несколько особняком в издании стоит приложение № 3 «Сведения о тематике внебюджетных НИР, выполненных в центральных научных библиотеках РАН», поскольку роль ИБС в их организации и выполнении не раскрыта. Поэтому данное приложение содержит информацию о НИР академических библиотек, а не ИБС. Видимо его деятельность в этом направлении ограничивалась регистрацией сведений о НИР, проведенных в центральных библиотеках.

Представляет несомненный интерес и, выявленный Е. Д. Дьяченко, банк данных о персональном составе библиотечных комиссий и советов (с приложением к нему фотографий всех председателей библиотечных комиссий и советов РАН 1911–2011 гг.).

По материалам монографии можно проследить изменения, которые происходили в библиотечной деятельности и отражались на целях и задачах работы ИБС. Среди них надо отметить как традиционные для библиотечного совета функции на всем протяжении его истории, так и новые, появившиеся в результате изменений, которые происходят в теории и практике библиотечного дела сегодня.

Ценность книги для исследователей истории отечественного библиотечного дела состоит, прежде всего, в том, что она содержит богатый, ранее неизвестный материал по истории библиотечного дела в Академии наук. Эта деятельность имеет ряд особенностей, которые дают возможность отличить ее от других библиотечных учреждений как государственных, так и ведомственных. Это относится, прежде всего, к созданию библиотечного совета, его места в системе управления деятельностью АН.

Не будем пересказывать содержание исторического очерка и документов о деятельности ИБС, а остановимся на некоторых принципиальных вопросах, которым автор уделяет особое внимание. К ним относятся, прежде всего, вопросы о составе библиотеч-

ных советов и комиссий, о круге их полномочий. Временная библиотечная комиссия была образована Общим собранием АН 5 марта 1911 г. В ее состав входили и входят академики – от отделений АН и от Библиотеки Академии наук (БАН).

Как отмечалось на Всероссийском библиотечном съезде (1–7 июля 1911 г.), библиотечные комиссии функционировали при университетах; избранная библиотечная комиссия должна была осуществлять контроль за деятельностью библиотеки и, прежде всего, финансированием и комплектованием фондов. Библиотекарь университетской библиотеки (так называлась должность директора библиотеки) либо вообще не входил в состав библиотечного совета, либо имел в нем только совещательный голос.

Библиотечную временную комиссию АН (с 1915 г. постоянную) возглавлял академик – он же директор БАН. Позднее (с 1933 г.) председателем библиотечной комиссии / совета назначались академики, не работающие в БАН, а с 1948 г. – вице-президенты АН, что позволяло координировать деятельность академических библиотек. Однако следует подчеркнуть, что всегда в состав Библиотечного совета, наряду с академиками, входили и директора центральных библиотек АН.

Такое сочетание в Библиотечном совете представителей науки – потребителей информации – и библиотечных специалистов позволяло обеспечивать качество информационно-библиотечного обслуживания академической науки, а возложение функций председателя ИБС на одного из вице-президентов АН свидетельствовало о повышении значимости информационно-библиотечной деятельности для развития академической науки.

В 1989 г. при Президиуме РАН создается единый Информационно-библиотечный совет, который стал активно разрабатывать проблемы информационного обеспечения ученых РАН, коренной реорганизации работы библиотек на основе достижений электронных технологий. При Совете работала постоянная комиссия по созданию и внедрению новых информационно-библиотечных технологий.

По предложению ИБС, в сети центральных библиотек, подчиненных непосредственно Президиуму РАН, были организованы ИНИОН, БЕН, ВИНТИ, ГПНТБ СО РАН, ЦНБ Уральского и Дальневосточного отделений РАН. При всех этих центральных библиотеках и ныне функционирует филиальная сеть библиотек научно-исследовательских институтов РАН.

Информационно-библиотечный совет констатировал, что библиотековедение, книговедение и библиографоведение не входят в перечень проблем, которыми занимается РАН. Однако центральные библиотеки РАН имели статус научных учреждений, и ИБС

рассматривал основные направления их научно-исследовательской работы, которые затем утверждались Президиумом РАН.

Документы, собранные в рецензируемой книге, позволяют проследить и оценить руководящую роль ИБС в развитии потенциала информационно-библиотечных учреждений РАН. Если на первых этапах истории Библиотечного совета его роль сводилась к подготовке материалов для обсуждения на Президиуме АН, то в дальнейшем ИБС получил право на принятие самостоятельных решений по принципиальным вопросам деятельности академических библиотек.

ИБС со временем стал центром научно-организационного, методического руководства и координации деятельности библиотек АН, разработки регламентирующих и рекомендательных документов по оптимальному развитию сети библиотек, информационных учреждений РАН, определению основных направлений их развития как единой информационно-библиотечной системы РАН.

Начиная с 1949 г. ИБС проводил ежегодные совещания директоров центральных библиотек АН СССР и академий наук союзных республик, на которых обсуждались вопросы деятельности научных библиотек, имеющие важное значение не только для библиотек АН, но и для других государственных и ведомственных центральных библиотек: комплектование фондов иностранной литературой, сохранность библиотечных фондов, автоматизация библиотечных технологий, подготовка кадров для научных библиотек, научная работа в области библиографии и библиотековедения. ИБС постоянно проводил выездные заседания на базе центральных научных библиотек АН. Информационные сообщения об этих совещаниях публиковались в журнале «Библиотечно-библиографическая информация библиотек АН СССР и академий наук союзных республик» и в сборнике научных трудов серии «Библиотеки АН СССР и АН союзных республик».

Интересным начинанием ИБС была организация научно-практических семинаров «Информационное обеспечение науки: новые технологии» (1985–2010), которые проводила комиссия по созданию и внедрению новых информационно-библиотечных технологий при ИБС.

Несмотря на известную замкнутость своей деятельности, ИБС стремился участвовать в разработке общероссийских законодательных и регламентирую-

щих документов. В приложении № 4 среди таких документов обращают на себя внимание предложения ИБС к проектам указа «О библиотечном деле в СССР» (1984), законов «О библиотечном деле» (1992–1994) и «Об обязательном экземпляре документов» (1995), к ряду положений и программ Министерства культуры РФ и др.

ИБС неоднократно высказывал свою озабоченность в связи с падением престижа научных библиотек, обосновывал «необходимость ликвидации противоречий между традиционной и новейшей информационной и библиотечной технологиями» (с. 97). Он рассматривал вопросы развития, улучшения качества и повышения эффективности информационно-библиотечного обслуживания науки, выработки единой информационно-библиотечной политики, внедрения единой библиотечно-информационной технологии.

При всей несомненной ценности книги Е. Д. Дьяченко, ей присущ существенный недостаток, которым страдают, к сожалению, многие исторические работы по библиотечному делу, где используется регламентирующая документация (приказы, распоряжения и т. п.). В большинстве случаев это относится и к рекомендациям, принятым в разные годы Информационно-библиотечным советом АН. Приводимые в книге сведения об этих рекомендациях во многом теряют свою ценность, поскольку ничего не сообщается о том, были ли эти рекомендации реализованы, или остались благими пожеланиями.

И все же, работу Е. Д. Дьяченко можно рассматривать как одну из первых попыток воссоздания истории академического библиотечного дела в России. Издание является наиболее полным сводом сведений о столетней деятельности ИБС АН, построенном на использовании, прежде всего, неопубликованных архивных материалов. Конечно, они лишь частично использованы автором и поэтому представляют ценную источниковую базу для будущих исследователей истории российского библиотечного дела, в котором, к сожалению, еще много «белых пятен».

Документы, представленные в книге, будут интересны не только работающим в академической среде, но и более широкому кругу специалистов, ведь вопросы, отраженные в них, касаются библиотечного дела страны в целом, а в ряде позиций они выходят на решение международных проблем библиотечной отрасли.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ (1991–2011): історія, здобутки, завдання

Датою заснування відділу зарубіжної україніки (далі – ВЗУ) вважається 9 вересня 1991 р. Саме в цей день у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) було відкрито читальний зал зарубіжної україніки¹. Призначенням цього підрозділу було збирати і вивчати історико-культурну спадщину діаспори: творчий доробок вчених, культурних та громадських діячів, наукових осередків, що функціонують поза межами України, вищих навчальних закладів, бібліотек, які займаються видавничою діяльністю. Всі ці надбання належать до історико-культурної спадщини України, вони суттєво розвивають україніку, знайомлячи світ з феноменом українства і тим самим збагачуючи європейську та світову науку і культуру. Дані про цей доробок – невід’ємна складова національної бібліографії України, оскільки, відповідно до міжнародних стандартів, екстеріорика (література, яка видається поза межами країн) є частиною бібліографічного репертуару кожної країни (але реєструється окремо)². Таким чином, одне з завдань створеного ВЗУ полягало у заповненні відповідного сегмента національної бібліографії України.

Історія ВЗУ тісно пов’язана з історією НБУВ. Основою його став фонд колишнього відділу спецзбереження літератури (спецфонд), де за часів Радянського Союзу зберігалися вилучені з загального обігу видання, що не підтримували офіційної ідеології і мали, з точки зору тогочасної влади, «буржуазно-націоналістичний», «контрреволюційний» та «релігійний» характер. Зокрема, тут були зосереджені видання, які в народі називали «самвидав», «захалявна література», «позацензурні видання», «антирадянська література», «самдруківські видання», «копії», «задротяна література». Відповідна література надходила до бібліотеки з Головліту СРСР та УРСР (Головного управління по охороні державних таємниць у пресі при Раді міністрів СРСР та УРСР), з КДБ (Комітету державної безпеки), Міністерства закордонних справ.

Фонд цей складався з двох частин – видань зарубіжної україніки, або екстеріорики, і з праць репресованих (а з початку 1990-х рр. реабілітованих) авторів, які потрапляли до спецфонду й зберігалися там в різні

історичні періоди. Вони були приступні лише невеликому колу спеціалістів.

Говорячи про ВЗУ НБУВ, вкрай важливо виокремити передумови його створення, пригадати історію збирання, накопичення в бібліотеці україніки та репресованих «ідеологічно шкідливих книг» для суспільно-політичної системи, яка існувала в Україні з 1920-х рр.

З самого початку існування Всенародної бібліотеки України (далі ВБУ – перша назва НБУВ) підрозділу з назвою «Україніка» («Ucrainica») відводилося одне з пріоритетних місць. Перший директор бібліотеки С. П. Постернак писав, що вона «поставила собі опріч загального завдання, спільного всім великим бібліотекам всесвіту, ще й своє спеціальне завдання, якого не мала на меті жодна з великих бібліотек всесвіту – утворення Відділу «Україніка», присвяченого літературі про Україну та український народ»³. Відділ мав складатися з: а) книжок українською мовою усякого змісту; б) книжок про Україну всіма мовами. Як свідчать документи, питання про створення відділу та наукові принципи його організації у боротьбі різних ідей і підходів розглядалися у той час регулярно і детально⁴.

Ще у вересні 1918 р. було означено засади формування фонду і вирішено поділити його на два підрозділи. В одному мали міститися книги українською мовою, а у другому – книги іноземними мовами про Україну. З 1922 р. відділ «Україніка» функціонує як окрема структурна одиниця бібліотеки. Концепцію відділу розробив П. Я. Стебницький, перший його офіційний завідувач. За нею, відділ як найповніше зібрання літератури з українознавства мав бути книжковою базою широких наукових досліджень, науковою лабораторією українознавства, мав опікуватися складанням бібліографії україніки та бібліографічного каталогу з широкої проблематики українознавства.

Що важливо, відділ розпочав свою діяльність з вироблення методології виділення україніки, формування й каталогізації цього фонду. У 1927 р., говорячи про основні завдання бібліотеки, С. П. Постернак і М. І. Ясинський (на той час заввідділу україніки) відзначали, що цей

³ Постернак С. Всенародня бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві. – Київ, 1923. – С. 20; див також: Биковський Л. Національна бібліотека Української держави (1918–1921). – Берлін, 1923. – С. 5.

⁴ Постернак С. Всенародня бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві. – С. 21–22; див також: Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918–1941. – К., 1998. – С. 79.

¹ Спочатку такий підрозділ існував як сектор при відділі обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю, а у липні 1992 р. він отримав статус відділу.

² Вовченко І. О. Державна (національна) бібліографія України і міжнародні вимоги // Бібл. вісн. – 1994. – № 1. – С. 13–14; Супронюк О. К. Зарубіжна україніка: проблеми вивчення // Бібл. вісн. – 1997. – № 2. – С. 12.

підрозділ – одна з найважливіших ланок роботи бібліотеки: «Безмежно широке завдання його – зібрати, скупчити в собі всю літературу українською мовою і всю українознавчу літературу всіма мовами... Свідомі американці пишуться і цілком правдиво, бо ширшої і повнішої від цієї колекції поки що світ не знає – своїм відділом «Американа» в бібліотеці Нью-Йорку, осягнемо й ми наше завдання, коли свідомо поставимось до вимог нашої творчої роботи в ділянці бібліобудівництва»⁵.

Упродовж 1923–1928 рр. ВБУ налагоджує ділові, наукові контакти з найвідомішими бібліотеками та спорідненими установами України, Росії, країн Західної Європи. Серед пріоритетних були зв'язки з закордонними українськими товариствами, видавництвами, діячами науки та культури. В архіві бібліотеки збереглися копії листів-звернень її дирекції до адміністрацій Ягеллонської університетської бібліотеки у Кракові, Слов'янської бібліотеки у Празі, Національної бібліотеки в Софії, Нью-Йоркської публічної бібліотеки, Бібліотечної асоціації в Лондоні, Бібліотеки Британського музею та інших з проханням надсилати до ВБУ все, що стосується українки в порядку книгообміну чи на будь-яких інших умовах»⁶. На початку 1930-х рр. до бібліотеки надійшло вже сотні тисяч таких видань. Вони зберігалися у відділі «Україніка», котрий проіснував у такому статусі до 1933 р., після чого став підвідділом загального фонду.

На жаль, політичні репресії у 1933–1934 рр., жертвами яких стали провідні вчені, прихильники концепції виділення українознавчих фондів, звільнення їх з посад не дали змоги завершити реалізацію концепції «україніка» та організувати «українські фонди» у їх повноті. Розпочалася радянська ідеологізація суспільних процесів, фронтальне зміцнення партійно-радянської влади у всіх сферах життя. Зокрема, у бібліотечній галузі здійснювалася цілеспрямована переорієнтація діяльності бібліотек на масового читача, політосвітню роботу, завдання соціалістичного будівництва та виховання мас у дусі комуністичної ідеології.

Під гаслом боротьби з «буржуазною наукою» було засуджено дореволюційний та західний науково-технічний і економічний досвід. На початку 1930-х рр. поняття «національний» замінюється поняттям «державний». У штатному розкладі бібліотеки за 1930-й р. відділ українки фактично перестає існувати як окрема структурна одиниця, його частково вливають у загальні фонди, а частково – у підрозділ обов'язкового примірника українського друку консультативно-бібліографічного відділу на чолі з М. Ясинським⁷. Частина цих книг згодом потрапила до спецфонду. У 1931–1934 рр. чиниться розгром вітчизняної школи бібліографознавства, і як наслідок, ВБУ згортає українознавчу діяльність у галузі

книгознавства, бібліотекознавства та українського бібліографічного репертуару. Нова державна ідеологія зумовила перебудову бібліотек, вона призвела до реорганізації діяльності та структури ВБУ як національної установи. У 1933 р. розформовується картотека українки, її зливають із загальним каталогом, а у 1934-му з офіційних документів повністю зникає термін «україніка»⁸.

Отже, частина українки впродовж 1930-х рр. потрапила до загального книгосховища, частина до спецфонду. На кінець 1990-х рр. цей масив, незважаючи на різні негоди (вилучення книг до спецфонду, Друга світова війна, евакуація, знищення українки перед евакуацією, пожежа в бібліотеці 1964-го тощо) налічував 45 836 одиниць зберігання. Нині він розміщений в основному фонді окремо, під шифрами Аи, Ви, Си, АиО, СиО. Зарубіжна українка ніколи не виділялася окремо. До цього часу знаходимо вкраплення її в цьому масиві, так само, як і в загальному фонді. Найчастіше це книги, видані у Відні, Празі, Берліні, Вінніпезі, Торонто. Книжковий масив, наявний тепер у залі зарубіжної українки, формувався у спецфонді. Його оформлення розпочалося після Другої світової війни, бо давніші інвентарні книги не збереглися. Нові інвентарні книги, які почали облік видань відповідного профілю, були заведені у 1948 р.

Відділ спеціального зберігання поповнювався виданнями з зарубіжної українки, як правило, випадково, в основному книгами з Головліту УРСР. Систематичним комплектуванням його деякий час (на рубежі 1960–1970-х рр.) займався закритий підрозділ – відділ зарубіжної історіографії, більш відомий як «відділ контрпропаганди» академічного Інституту історії, працівники якого замовляли необхідні для роботи книги. Література надходила шляхом валютної передплати та книгообміну. На цих книгах Головліт ставив два шестигранники, що означало режим особливої секретності. Доступ до цієї літератури був обмеженим особливо. Всього таким чином було отримано близько 800 видань. Користувалися цими виданнями співробітники Інституту історії та інших інститутів гуманітарного профілю АН УРСР, які мали вести контрпропаганду з позицій офіційної ідеології⁹.

Основним результатом роботи відділу зарубіжної історіографії став довідник «Бібліографія зарубіжних видань з Історії Української РСР» (К.: Наукова думка, 1971), виданий під грифом «Для службового користування». Це єдине у післявоєнні часи в Україні бібліографічне видання, в якому певною мірою відбито доробок західної «буржуазно-націоналістичної» еміграції.

Про відділ спецзберігання як структурну одиницю бібліотеки складно писати, оскільки про нього не прийнято було говорити навіть серед співробітників. До кінця 1980-х про спецфонди не знайти жодної згадки і в

⁵ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С. 113.

⁶ Дідківська Г. Г. Сторінки фонду «Україніка» // Бібл. вісн. – 1993. – № 5/6. – С. 30.

⁷ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С.177.

⁸ Там само. – С.172–178.

⁹ Дідківська Г. Г., Дегтяренко Л. О. Фонд відділу зарубіжної українки // Бібл. вісн. – 1998. – № 2. – С. 36–37; Дегтяренко Л., Дідківська Г. Фонд відділу зарубіжної українки Бібліотеки // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 70–76.

друкованих джерелах. Такого терміна не містили ні фахові словники, ні підручники з бібліотекознавства. Про стан справ у цьому структурному підрозділі бібліотеки знали лише люди, причетні до його роботи. А про існування спецфондів – невелика кількість читачів великих наукових та публічних бібліотек, переважно науковців, котрі могли скористатися книгами з них за спеціальними дозволами. Офіційно спецфондів не існувало.

Історія цього закритого підрозділу веде свій відлік з 1931 р., коли у ВБУ було створено таємний відділ, куди надходила вилучена «ідеологічно шкідлива література». Реально ж формування фонду обмеженого доступу та спецховища почалося ще у 1923–1924 рр., коли бібліотека отримала право на обов'язковий український примірник конфіскованого друку і почала, за вказівкою влади, здійснювати заходи щодо відокремлення та опечаткування усіх книг «контрреволюційного та релігійного характеру»¹⁰.

У 1935 р. набуває чинності інструкція, яка «врегулює» вилучення та зберігання «ідеологічно шкідливої літератури». Бібліотека, здійснюючи з 1935 р. міжнародний книгообмін через «Міжнародну книгу» для Академії наук УСРР (для цього було створено Бюро міжнародного книгообміну), почала отримувати зарубіжні каталоги й проспекти іноземних технічних фірм, координувати обмін науковою літературою, який контролював Головліт¹¹. Таким чином розпочалося формування відділу спеціального зберігання літератури. Він був найбільш політизованим підрозділом бібліотеки. Після Другої світової війни туди частково потрапила трофейна література. Крім того, до нього надходила не тільки зарубіжна «ідеологічно шкідлива» література, а й українська книга, що кваліфікувалася переважно як видавничая продукція «буржуазних націоналістів». Так, у спецфонді свого часу було зібрано унікальну колекцію газет української діаспори – близько 30 тисяч одиниць зберігання¹².

Зміни Статуту бібліотеки та послідовне нівелювання її національних функцій розпочалися за часів зміцнення радянської влади, посилення сталінських репресій, упровадження нових поглядів на питання національного розвитку науки і культури, коли концепція «національного» змінилася концепцією «державного». Перемога тоталітарної системи надовго затримала розвиток національних функцій бібліотеки, а термін «україніка» на десятки років вилучається з суспільного обігу. Спецфонди були розформовані лише на початку 1990-х у зв'язку з історичними процесами перебудови, що відбулися тоді на теренах СРСР.

Отже, відділ україніки та відділ спеціального зберігання літератури НБУВ були кожний у свій історичний час структурними підрозділами, де збиралися

видання, що потім стали основою фонду сучасного відділу зарубіжної україніки.

На час свого заснування ВЗУ мав 1500 книг і 4300 журналів видань зарубіжної україніки¹³ і 16 тисяч одиниць зберігання зі спецфонду (або видань реабілітованих авторів). Перша частина фонду була фактично зібранням творів, виданих поза Україною (україномовні твори, праці українських авторів, українських установ, інституцій та організацій в оригіналах та перекладах, видання про Україну та українців усіма мовами). Це видання, пов'язані із життям та творчістю вчених, культурних, громадських і політичних діячів, письменників, діяльність яких суперечила офіційній державній політиці щодо української історії та національної культури. Нерідко такі документи вирізнялися своєю унікальністю, оскільки в материковій Україні вони або конфісковувалися та знищувалися в часи сталінського терору, або загинули під час війни. Слід також відзначити наукову коректність і об'єктивність діаспорних наукових видань, високий ступінь свободи від політичної та ідеологічної тенденційності. Друга частина фонду ВЗУ – реабілітовані видання, – проливалася світло на русифікаторську політику КПРС щодо духовного й культурного життя України.

Двадцятирічну історію відділу зарубіжної україніки можна умовно поділити на 2 етапи: перший – 1991-й – 2003 р., другий – 2003 р. – до сьогодні. Від вересня 1991-го до жовтня 2003 р. відділ містився у головному корпусі бібліотеки за адресою: проспект 40-річчя Жовтня 3, потім його перевели до приміщення Філії бібліотеки № 1 по вул. Володимирській 62, де зберігаються цінні спеціалізовані фонди НБУВ. Колекція видань реабілітованих авторів залишилася в основному книгоховищі бібліотеки в головному її корпусі. Таким чином, у ВЗУ сьогодні зберігається власне екстеріорика – видання зарубіжної україніки.

ВЗУ є локальним підрозділом НБУВ, який вибудовує свою роботу у тісній взаємодії з відділом національної бібліографії. На сьогодні ВЗУ є фондоутримувачем, основним завданням якого є обслуговування користувачів, надання інформаційних послуг. Фонд відділу нині становить 32 тис. 108 одиниць зберігання книжкових, періодичних та продовжуваних видань. Переважна його частина – це друкована продукція гуманітарного профілю: історія, філософія, релігієзнавство, мовознавство, економіка, художня література. Значно меншою кількістю видань представлені природничі та технічні науки. Хронологічні рамки більшості видань – 40–90-ті роки ХХ ст.; приблизно 10 % фонду становлять дореволюційні видання та видання 20–30-х років ХХ ст. Майже 30 % – видання іноземними мовами.

У відділі зберігається наукова продукція найбільших закордонних наукових українознавчих центрів, таких як: Українська Вільна Академія наук у США, Канадський інститут українських студій Альбертського університету;

¹³ Газети діаспори традиційно зберігаються у відділі газетних фондів НБУВ.

¹⁰ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С. 41, 155, 279.

¹¹ Там само. – С. 280–381.

¹² Дідківська Г. Г., Дегтяренко Л. О. Зарубіжна україніка в ЦНБ АН України // Українська діаспора. – Київ; Чикаго, 1993. – № 3. – С. 140.

Українські наукові інститути Гарвардського і Торонтського університетів, Наукове товариство імені Шевченка, Український Вільний Університет у Празі, Мюнхені та ін.

Чільне місце у фонді посідають дослідження з історії України, література з питань філософії, історії, релігії. У відділі сконцентровано книги та статті провідників українського визвольного руху, а також праці з історії визвольного руху. Відділ зберігає рідкісні зібрання з історії голодомору в Україні, зокрема копії документів Інтернаціональної Комісії з питань розслідування голоду в Україні 1932–1933 рр., а також великі добірки матеріалів про Українську повстанську армію, українські поселення у світі. У фонді відділу є довідково-бібліографічні та енциклопедичні видання.

Варто відзначити, що великий масив невідомого раніше культурологічного матеріалу (культурної спадщини діаспори, що є важливою частиною вітчизняної історії) надійшов до нас після набуття Україною незалежності. Деякі надходження, що мають особливу історико-культурну цінність, були виділені в окремі колекції та зібрання. Однією з цінних колекцій відділу є фонд бібліотеки Українського Народного Дому в Торонто (Канада), організованої в 1918 р. Весь цей час її ресурс комплектувався українознавчими виданнями. В середині 1990-х рр. її подарували НБУВ. Після оброблення з цієї колекції до відділу надійшло 1303 примірники книжкових видань і 2346 примірників періодичних видань. Серед них багато раритетних і рідкісних, тих, що були відсутні у нашому фонді.

Періодичні видання (часописи) ВЗУ налічують 13 тис. одиниць зберігання (280 назв), надрукованих у різних куточках світу.

Комплектування фонду відділу зарубіжної україніки впродовж його існування здійснюється як традиційними джерелами (книгообмін, валютна передплата), так і нетрадиційними (дари установ, організацій, бібліотек, навчальних закладів, приватних осіб). Домінуючим джерелом комплектування ВЗУ є дари. Безпосередньо комплектування здійснює Центр комплектування НБУВ. Наш відділ опікується активізацією дієвих пошукових механізмів, працюючи з електронними каталогами видавництва і зарубіжних наукових центрів українознавства. Це дає змогу оперативної і цілеспрямовано виявляти найновішу інформацію. Таким чином, співробітники відділу виявляють дезидерати – відсутні, але необхідні для роботи користувачів, видання і подають до Центру комплектування НБУВ пропозиції щодо докомплектування фонду.

Ще на початку свого існування ВЗУ розповсюдив «Звернення до всіх українських видавців, українознавчих установ і громадянства в діаспорі» з проханням надсилати до нашої бібліотеки книги, часописи, продовжувані та серійні видання, які виходять друком у Європі, Канаді, Америці, Австралії, будь-де у світі українською та іншими мовами з метою сприяння збільшенню духовних скарбів нашого народу, відродженню вітчизняної культури, розбудові української держави. У результаті такої акції вдалося отримати чимало літератури від

діячів української діаспори, таких як Адольф Гладилевич (Канада), Ганна Паньків (США), Іван Кейван, Василь Верига, Ярослав Рудницький, Яр Славутич (Канада), Тарас Гунчак, Любомир Винар (США), Степан Ткачук (Румунія), Богдан О'Колот-Скобович (Швеція), Мирослав Бігус і Володимир Олексюк (США), Маргарита Бжеська і Анна Фігус-Ралько (Канада), Атанас Фіголь і Микола Демкович-Добрянський (Німеччина), Іван Савченко і Осип Довбуш (Великобританія), Марія Няхай (Чехія), Іван та Іванна-Мстислава Чорні (Австралія). У списку дарувальників Світовий Конгрес вільних українців, Товариство українських бібліотекарів Канади, Центральний шкільний українознавства у США, Українська видавничка Спілка у Великій Британії та ін.

Наші співробітники розпочали активно вивчати зарубіжний досвід з цих питань. Так, наприкінці 1991 р. О. К. Супронюк вирушила у відрядження до Москви, – де мала змогу ознайомитися з роботою Російської державної бібліотеки (колишньої ім. В. І. Леніна) щодо вивчення росіки – російської екстеріоріки. Справа в тому, що у перші роки діяльності відділу визначалися пріоритетні напрями його роботи, вироблялася концепція опрацювання його фонду. Предмет вивчення був надзвичайно широкий і складний, оскільки потрібно було створювати термінологію, вперше напрацьовувати теоретико-методологічні засади діяльності. Адже всі ці проблеми пов'язані з визначенням етнічних територій українського народу в минулому і в сучасному, з уточненням хронологічних рамок зарубіжної україніки, яку фахівці умовно поділяли таким чином: 1) з часів Київської Русі, коли зарубіжна україніка входила в росіку і полоніку; 2) 1917–1991 рр., коли вона частково входила в полоніку і советіку; 3) з 1991 р., з часу утвердження незалежності нашої держави¹⁴. Досвід і пошуки російських колег у цьому напрямі були для нас вкрай важливими, оскільки окрім всього іншого, література зарубіжної україніки реєструвалася і вивчалася ними у книжковому потоці тієї частини російської екстеріоріки, яка має назву советіка (екстеріоріка періоду Радянського Союзу).

У цей же період Г. Г. Дідківська вивчала досвід роботи Слов'янського відділу бібліотеки Торонтського університету (Канада), діяльність інших канадських наукових, видавничих осередків. В українському Дослідно-документаційному центрі Торонто нею було виголошено доповідь про зарубіжну україніку в ЦНБ АН УРСР¹⁵.

Навесні 1992 р., за програмою наукових обмінів, завідділу Л. О. Дегтяренко відвідала Прагу з метою вивчення історії і традицій опрацювання національних фондів у тамтешній Слов'янській бібліотеці, що

¹⁴ Кириченко Р. С. Україна у франкомовних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (кінець XVIII – початок XX ст.) // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 342.

¹⁵ Дідківська Г. Г. Вибране з доповіді (Виголошено в Торонто в УДДЦ) // Україніка в світі [Торонто]. – 1992. – № 1. – С. 20–21.

функціонувала при Національній бібліотеці Чехословаччини¹⁶. А через деякий час науковий співробітник Слов'янської бібліотеки, письменниця і книгознавець Марія Няхай приїздила працювати у відділ до нас.

На жаль, з часом стало зрозуміло, що підтримувати регулярну співпрацю ВЗУ з іншими бібліотеками, науковими закладами та видавничими центрами діаспори буде надзвичайно складно. Та й забезпечувати повний бібліографічний і статистичний ретроспективний і поточний облік документів зарубіжної україніки не вдається в умовах функціонування локального відділу бібліотеки. До того ж у багатьох бібліотеках України почали виникати фонди подібного профілю. Тамтешні фахівці стали бібліографувати, вивчати і навіть видавати відповідні каталоги і покажчики. Таким чином, згодом було визначено, що найбільш доцільним способом обліку зарубіжної україніки у ВЗУ може бути накопичення бібліографії другого ступеня, зосередження у відділі даних про всі бібліографічні видання зарубіжної україніки.

Цією роботою на сучасному етапі опікується молодший науковий співробітник відділу В. В. Березкіна. Нею зібрані матеріали до бібліографічного покажчика, що має робочу назву «Бібліографічні посібники і каталоги із фондів відділу зарубіжної україніки НБУВ, Бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія», Бібліотеки ім. О. Ольжича, видані поза межами України». Покажчик містить дані про бібліографічні посібники київських бібліотек, які мають значні фонди зарубіжної україніки. Нині він готується до друку у творчій співдружності зі згаданими бібліотеками.

Завідувачка відділу Л. О. Дегтяренко взяла участь у підготовці покажчика «Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання» / НАН України, НБУВ; редкол. О. С. Онищенко (гол.) та ін., уклад. А. Л. Панова та ін., наук. ред. В. Ю. Омельчук (К., 2001). Як відомо, історія української революції впродовж останніх десятиріч перебуває в центрі наукових і політичних суперечок, породивши таку кількість публікацій, якої немає з жодної іншої історичної проблеми. Але термін «українська революція» закріпився в науковому і політичному лексиконі лише на початку 1990-х рр., з набуттям Україною державної незалежності. Сама ж історія революції дуже складна, звідси і велика кількість документів, публікацій, неоднозначність оцінок подій. Було надзвичайно важливо зафіксувати всі публікації та видання з цієї теми, оскільки без усвідомлення і осмислення історичного досвіду неможлива побудова держави на новому історичному етапі¹⁷. Бібліографія видань, зафіксованих у дан-

ному покажчику, включає бібліографічні дані про рідкісні видання відповідної тематики, що зберігалися на той час у ВЗУ – книги зарубіжної україніки, реабілітовану літературу, періодичні видання.

Упродовж тривалого часу співробітники ВЗУ брали активну участь у підготовці матеріалів до репертуару української книги¹⁸. Тут наш колектив тісно співпрацював з відділом національної бібліографії НБУВ, зокрема, що стосується підготовки частини Українського бібліографічного репертуару «Україномовна книга в фондах НБУ» з часу виникнення україномовної книги (1798) і до 1923 р., коли в Радянській Україні почався систематичний бібліографічний книгооблік Книжковою палатою Радянського Союзу).

Практичним результатом цієї тривалої та складної роботи стали 5 томів бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах НБУВ. 1798–1923 : бібліографічний покажчик» (Вип. 1–5. – Київ, 1996–2002 / НАН України, НБУВ; гол. ред. О. С. Онищенко), що розкривають фонди україномовної книги за означений хронологічний період. У покажчику зафіксовані дані про хронологічно відповідну частину україномовних книг, які є частиною фонду ВЗУ.

Якщо на першому етапі функціонування ВЗУ, його зусилля, відповідно до концепції, розробленої Інститутом української книги НБУВ (в складі якого функціонував підрозділ)¹⁹, спрямовувалися переважно на вивчення зарубіжної україномовної книги, то згодом робота відділу, як і бібліотеки загалом, була пов'язана з реалізацією державної програми автоматизації бібліотек.

Основною науковою роботою ВЗУ було визначено «Створення електронного каталогу україномовних книжкових видань відділу зарубіжної україніки НБУВ». Вона виконувалася нашими фахівцями в рамках загальнобібліотечної теми «Формування зведеного каталогу – репертуару україномовної книги». Спочатку готувалася база даних у картковому вигляді, з кінця 1990-х рр., коли у відділі з'явилися комп'ютери, а отже і можливість оброблення матеріалу в автоматизованому режимі, почався комп'ютерний набір цієї бази, і вже з 2005 р. почали формувати електронну базу даних україномовної книги відділу у програмі ІРБІС (закінчена у 2009 р.).

Нині електронний каталог україномовних книжкових

¹⁸ Про досвід підготовки в НБУВ українського бібліографічного репертуару більш детально див.: *Онищенко О. С., Омельчук В. Ю.* Передмова // Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1998–1923 : бібліографічний покажчик. 1798–1911. – К., 2003. – Т. 1. – С. 5–13. Див. також: *Омельчук В., Устимовський Д.* Національна бібліографія України – пріоритетний напрям наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 2. – С. 3–10.

¹⁹ Інститут української книги НБУВ (існував з червня 1994-го до грудня 2010 р.) розробляв проблеми книгознавства, теоретичні, методичні та організаційні аспекти вивчення національної бібліографії.

¹⁶ Як відомо, у свій час в Празі діяло багато українських наукових, культурних установ, видавництв, інституцій, товариств, громадських організацій. Наприклад, у 1927 р. у Чехословаччині нараховувалося 147 українських видавництв (*Няхай Марія.* Українські фонди Слов'янської бібліотеки у Празі // *Бібл. вісн.* – 1993. – № 5/6. – С. 6).

¹⁷ Передмова / Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання / НАН України; НБУВ. – К., 2001. – С. III–VI.

видань ВЗУ підготовлено у кількості 6000 інформаційно-аналітичних записів. Його виставлено на бібліотечному Інтернет-сайті і ним користуються читачі. Трансформація друкованого каталогу в електронний розширила можливості пошуку, зробила більш рухливим склад ресурсу. База даних електронного каталогу містить, крім назв книг, назви галузей знань і предметів, з яких вони видані, місце видання, назви друкарень, видавничих організацій та установ, видавництв, видавців, усі прізвища осіб, про яких йдеться в основному тексті, а також прізвища, які зустрічаються в бібліографічних описах та анотаціях. Особливо цінною для нас є можливість автоматичного формування за допомогою програми ІРБІС словників і покажчиків, на основі яких може бути реалізований швидкий пошук за будь-якими елементами бібліографічного опису. ІРБІС передбачає засоби, що дають змогу користувачеві формувати список видів пошуку на власний розсуд, а, отже, отримувати широкий спектр вихідних форм.

Такий сучасний каталог сприяє збереженню джерел інформації та забезпечує вільний доступ до них. Очікувані практичні результати – поліпшення обслуговування читачів у зв'язку з наданням можливості пошуку потрібних видань не тільки за основними, а й за допоміжними ознаками²⁰.

У рамках наукової програми «Створення бази даних видань НАН України та електронних каталогів спеціалізованих фондів НБУВ» відділом у 2010 р. розпочато підготовку електронного реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань ВЗУ. Результатом цієї роботи буде доступ користувачів до електронної бази анотованого змісту всіх часописів, що зберігаються у ВЗУ. На нинішньому етапі – це основна науково-прикладна робота відділу.

Таким чином, вже створений електронний каталог україномовної книги відділу і електронний реєстраційно-аналітичний каталог періодичних видань ВЗУ, підготовку якого лише розпочато, – інноваційні електронні продукти ВЗУ. Вони даватимуть змогу вводити в обіг відомості про масиви видань, які є складовою українського бібліографічного репертуару. На базі цих електронних інноваційних продуктів відділу здійснюється довідково-інформаційне обслуговування не тільки безпосередніх, а й дистанційних користувачів з України та зарубіжних країн.

Науково-дослідна робота співробітників ВЗУ усі ці роки була тісно пов'язана з участю у наукових конференціях, присвячених актуальним питанням бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. Насамперед, це оприлюднення результатів своїх досліджень (опрацювання фонду відділу, наукових розвідок у галузі українознавства, історії культури, традицій української діаспори тощо) на

щорічних міжнародних конференціях, які відбуваються у стінах НБУВ, та на інших наукових форумах.

Так, у січні 2004 р. на науковій конференції «Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України», яка відбулася у Національному університеті «Києво-Могилянська академія (далі НаУКМА), Л. О. Дегтяренко і О. К. Супронюк оприлюднили доповідь «Огляд джерельної бази видань діячів української діаспори з фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ».

У січні 2005 р. в рамках днів науки, що проводилися НаУКМА, О. К. Супронюк, В. В. Березкіна взяли участь у науковій конференції «Україна – людина, суспільство, природа», де виступили з доповідями у підсекції «Науково-інформаційна діяльність», на якій обговорювалася діяльність меценатів, благодійників та дарувальників наукових бібліотек.

На міжнародній науковій конференції «Слов'янство і національно-культурні процеси ХХІ століття» (травень 2006 р.) у доповіді В. В. Березкіної вперше були розглянуті «Матеріали до Франкіани в зарубіжній україніці ВЗУ НБУВ». Трохи ширше результати дослідження на аналогічну тему «Матеріали до Франкіани в зарубіжній україніці» доповідалися нею на міжнародній науковій конференції «Бібліотека як соціокультурний феномен: історія і сучасність», яка проходила у Львові 15–17 жовтня 2008 р. з нагоди 400-річчя Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка. В основу доповіді В. Березкіної, виголошеної у лютому 2010 р. на «Щорічних читаннях пам'яті Ф. Погребенника», відомого українського книгознавця, ініціатора багатьох книгознавчих проєктів, пов'язаних з бібліографуванням діаспорних видань, дослідницею була покладена метабібліографія української діаспори.

О. К. Супронюк на трьох міжнародних конференціях «Українська діаспора: проблеми дослідження», що проходили в Національному університеті «Острозька Академія», підбила підсумки і окреслила основні напрями роботи ВЗУ на найближчу перспективу (2005 р.); висвітлила еміграційний період книгознавчої діяльності В. В. Дорошенка, першого професійного бібліографа діаспори, дослідника української преси та українознавства (2008 р.); зробила огляд бібліографознавчих та книгознавчих публікацій на сторінках журналу «Українська книга» (Філадельфія, 1971–1982) (2010 р.).

У вересні 2010 р. В. В. Березкіна представляла наш відділ на Міжнародному бібліографічному конгресі, який відбувся на базі Російської національної бібліотеки (далі – РНБ) у Петербурзі, де виступила на секційному засіданні з доповіддю «Бібліографічні джерела українського зарубіжжя: історія, результати досліджень».

Значною подією у науковому житті відділу стала захищена у 2005 р. в НБУВ Р. С. Кириченко (1944–2005) дисертація на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук «Франкомовна україніка кінця ХVІІ – початку ХХ ст. у бібліотечних колекціях України: походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція». Це перша

²⁰ Дегтяренко Л. О., Супронюк О. К. Електронний інформаційно-аналітичний каталог україномовних книжкових видань фонду зарубіжної україніки як бібліотечний інноваційний продукт НБУВ // *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 194–197.

дисертація з україніки, захищена в НБУВ. Вона виявилася знаковою віхою в історії бібліотеки, адже на базі відділу зарубіжної україніки напрацьовувалася теорія і методологія дослідження, а його об'єктом стали фонди франкомовної україніки бібліотек України, передовсім НБУВ. Р. С. Кириченко все своє недовге творче життя присвятила вивченню франкомовної книги. Фактично це була не просто робота, а справді подвижницьке служіння науці. Щоб вибрати франкомовні видання українознавчої тематики кінця XVII – початку XX ст., як об'єкт досліджень для дисертації, тільки з видань відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту української книги НБУВ, де вона працювала, нею було опрацьовано 62 тисячі одиниць зберігання. Робота Р. С. Кириченко започаткувала новий вид наукових книгознавчих і бібліотекознавчих досліджень, вона вперше ввела до наукового обігу франкомовні джерела у такому масштабі. Запропоновані дослідницею підходи дають змогу розкривати фонди бібліотечних колекцій, які у межах загальних фондів наукових бібліотек становлять унікальні комплекси книгознавчих та бібліографічних джерел, а отже прискорювати створення й поповнення ретроспективної складової українського бібліографічного репертуару та національної бібліографії України.

Про значний творчий доробок співробітників ВЗУ свідчать їх численні публікації – монографії, статті в наукових збірниках, фахових журналах з питань історії формування відділу, його фондів, розкриття різних аспектів українознавства.

У 1999 р. співробітник відділу Ю. В. Покальчук видав монографію «Українці у Великій Британії» / НБУВ (Львів, 1999), в якій вперше подавалися історія та сучасний стан українських поселень у Великій Британії. В центрі уваги автора – початки життя українців на цій території, перші організації та об'єднання, українська мова і шкільництво, преса і книговидання, розвиток і поширення української культури, українська церква, жінки, молодь, об'єднання колишніх вояків-українців у Великій Британії. Це єдина на сьогодні багатоілюстрована книга, в якій комплексно висвітлюється історія і сучасне життя українців у цій країні.

Напередодні відзначення 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя відділ став осередком підготовки нових видань, які висвітлюють творчу біографію письменника. О. К. Супронюк підготувала до друку дві книги, матеріали до яких збиралися більше 20 років. Це біобібліографічний словник «Н. В. Гоголь і його оточення в Нежинській гимназії» та монографія «Літературна среда раннього Гоголя» (К.: Академперіодика, 2009).

У першій з них робиться спроба дати в систематизованому вигляді корпус відомостей про оточення, в якому М. В. Гоголь формувався як особистість, як письменник. Це фактично локальна енциклопедія українознавства 1820–1890-х рр., в якій подано культурологічний зріз тієї епохи.

У книзі «Літературна среда раннього Гоголя»

досліджуються джерела літературної освіти, навчальний процес, атмосфера навчального закладу, що створювали той реальний субстрат, на якому виростала творчість Гоголя.

Згадані видання дали змогу ввести в науковий обіг потужний пласт невідомого документального та джерелознавчого матеріалу. За видання цих книг НБУВ стала лауреатом в номінації «Наука о книге» Міжнародного конкурсу на кращий науково-видавничий проект «Наука о книге», організованого МААН та Радою з книговидання (Москва, листопад 2010 р.).

Важливим складником творчого доробку співробітників відділу є також їх публікації у періодичних виданнях. Насамперед, це статті Ю. В. Покальчука (Утворення Британської асоціації українців // Слово і час. – 1991. – № 8; Творення української національної бібліотеки в Києві // Українська думка. – 1992, 7 травня; Українська держава і еміграція // Українське слово – 1994, 22 травня; Хто ми у світі? : До питання про українську ментальність // Київ. – 1995. – № 9/10), Г. Г. Дідківської (Все про Україну й українців // Укр. слово. – 1993, 7 березня; Зарубіжна україніка – важлива складова частина духовних надбань України // Українська думка. – 1993, 9 вересня; Україніка в Бібліотеці Конгресу США // Бібл. вісн. – 1997. – № 2; Джерельна база україніки // Слово і час. – 1998. – № 9/10), Л. О. Дегтяренко (Зарубіжна україніка в ЦНБ АН України // Українська діаспора. – 1993. – № 3 (у співавт.); Фонд відділу зарубіжної україніки // Бібл. вісн. – 1998. – № 2 (у співавт.), В. В. Березкіної (Документальна спадщина видань української діаспори у фондах відділу зарубіжної україніки // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 10; Бібліографічні джерела зарубіжної україніки // Наук. праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 24. – К., 2009; Видавнича діяльність Канадського інституту українських студій // Бібл. вісн. – 2010. – № 4), О. К. Супронюк (Зарубіжна україніка: проблеми вивчення // Бібл. вісн. – 1997. – № 2; Книжкове зібрання «Товариства Український народний дім у Торонто» в НБУВ : до проблеми розкриття фонду відділу зарубіжної україніки // Наук. праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16; В. В. Дорошенко – дослідник української преси : еміграційний період (1944–1963) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип. 11 та ін.).

Одним з пріоритетних напрямів роботи ВЗУ є вирішення питань, пов'язаних зі збереженням фонду. Цінні й рідкісні книги, видання, які перебувають у зношеному стані, та ті, що користуються підвищеним попитом у читачів, направляються у відділ оправи і набувають нового вигляду. Їх зберіганню приділяється особлива увага, оскільки це унікальні раритети української культури, які мають велику історичну цінність. На нинішньому етапі перспективним є створення фонду цифрових копій творів друку – оцифрування рідкісних і цінних видань, реалізацію якого вже розпочато в

НБУВ. Згідно з планом, у 2012 р. розпочалося оцифрування «Шевченкіани», що зберігається у ВЗУ (138 од. зб. – 21 789 зображень. Ця акція присвячена 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, яке відзначатиметься у 2014 р.), та оцифрування колекції документів, пов'язаних з Голодомором 1932–1933 рр. в Україні (79 од. зб. – 15 345 зображень).

Значну увагу відділ приділяє підготовці та проведенню науково-інформаційних, культурно-просвітницьких заходів, зокрема, організації книжково-інформаційних виставок; презентацій нової наукової літератури, екскурсій, зустрічей з видатними діячами діаспори, відзначенню ювілейних дат у житті видатних громадсько-політичних, культурних діячів, вчених, популяризації власних історико-культурних фондів.

Помітною подією культурного життя стала презентація 14 березня 2003 р. перевидання унікальної книги Т. Шевченка «Поезії» («Кобзар») з ілюстраціями Петра Носка / упоряд. згідно з редакцією історично-літературного товариства при Українській Академії наук (К., 1927), наклад якої був знищений у роки репресій через арешт ілюстратора. Видання вдалося відтворити з єдиного примірника, який уцілів, коштом канадських меценатів Я. і Є. Гуцуляків з ініціативи доньки художника Т. Носко-Оборонів. Ця книга стала гідним поповненням «Шевченкіани» ВЗУ, що містить твори Т. Шевченка та праці про його творчість, видані в усьому світі.

ВЗУ завжди стає осередком обговорення проблем, обміну інформацією, новими виданнями, що висвітлюють питання історії, життя та діяльність української діаспори під час всесвітніх форумів українців.

Так, 17 серпня 2001 р. в НБУВ в рамках III Всесвітнього форуму українців пройшов, організований ВЗУ, міжнародний науковий симпозіум «Ярослав-Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець».

Я.-Б. Рудницький працював професором Українського Вільного Університету в Мюнхені, став засновником і першим головою Департаменту славістики й українознавства Манітобського університету в Вінніпезі. Викладав в Оттавському університеті, був засновником Української Вільної Академії наук у Канаді, ініціатором відновлення і президентом Української Моголянсько-Мазепинської Академії наук в еміграції, дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, головою Української наукової ради в Канаді, засновником Кафедри українознавства в Австралії, консультантом з українського книгознавства в бібліотеці конгресу США, членом Федеральної Королівської комісії двомовності в Канаді. Перед урядом Канади порушував питання щодо конституційного визнання української мови державно-регіональною на території цієї країни. На симпозіумі постать видатного українця розглядалася у контексті громадського життя української діаспори, його інтелектуального середовища. Учасники форуму висвітлили всі сторони його багатогранної діяльності.

У серпні 2006 р. у рамках IV Всесвітнього форуму ук-

раїнців у ВЗУ було влаштовано презентацію книги «Українці Латвії (люди згадують, документи свідчать)» / ред. Е. Давиденко, В. Павленко, В. Строй (Рига, 2006). Ця ґрунтовна праця відтворює широку панораму життя українців у Латвії, відображає пошуки місця української діаспори в латвійському суспільстві та окреслює конкретні шляхи вирішення багатьох проблемних питань. Відділ підготував рецензію на згадане видання, яка була надрукована у «Бібліотечному віснику» (2006, № 6).

Після виходу в світ унікальної 5-томної англomовної «Енциклопедії українознавства» «Encyclopedia of Ukraine» (University of Toronto Press, 1984–93) edited by Volodymyr Kubijovyc (vols. 1–2) and Danylo Husar Struk (vols. 3–5), що стала значним історичним явищем (видання є визначним досягненням у галузі українознавства та трансляції його досягнень у світову науку і культуру), ВЗУ готував обґрунтування висунення його від ЦНБ АН України на присудження Національної премії України ім. Т. Шевченка. Хоча премію вибороти не вдалося, напрацювання у цьому напрямі були для співробітників дуже корисними. Наукове дослідження актуальності цього принципово осучасненого видання енциклопедії українознавства сьогодні широко використовується в екскурсійному та інформаційно-довідковому обслуговуванні користувачів ВЗУ.

У 2008 р. Л. О. Дегтяренко і В. В. Березкіна підготували базу даних біографій видатних українців для масштабного науково-просвітницького проекту «Українці в світі», який вдалося реалізувати за ініціативою Всеукраїнського об'єднання «За Помісну Україну!». В рамках проекту «Українці в світі» в Центрі ділового та культурного співробітництва «Український дім» (м. Київ) було відкрито виставку, експозиція якої представляла галерею портретів видатних особистостей України – творців у різних сферах людської діяльності. Завдяки цьому проекту вдалося ознайомити громадськість з основними етапами становлення державності України, розкрити роль вихідців з України у цивілізаційних процесах, що демонстрували їх вагомий внесок у світову духовну скарбницю.

Відзначимо також, що у читальному залі ВЗУ систематично (10 разів на рік) організовуються тематичні книжкові виставки, які відображають різні аспекти наукового, культурного, громадського життя української діаспори. Так, остання з них «Українці в світі» була присвячена V Всесвітньому форуму українців, що відбувся у серпні 2011 р. в Києві. Вона презентувала книги, які висвітлюють історію формування та сучасні проблеми української діаспори в Європі, Америці, Австралії. Література, що експонується на виставках, становить основу тематичних картотек (наприклад, Чорнобильські події, Голодомор в Україні 1932–33 рр., діяльність Центральної Ради, ОУН, УПА тощо), котрі широко використовуються під час виконання запитів читачів.

З перших днів свого існування ВЗУ веде цілеспрямований пошук інформації про українознавчі центри поза межами України. З цією метою було сформовано відповідну картотеку, де зібрані відомості про устано-

ви, організації, бібліотеки, а також про видатних українських митців, громадських, культурних діячів діаспори. Нині картотека налічує вже понад 900 позицій (з 27 країн світу).

За допомогою електронного листування, особистих контактів під час наукових форумів ВЗУ підтримує зв'язки із зарубіжними бібліотеками, науковими інституціями, видавництвами тощо. Завдяки таким заходам вдається збирати інформацію про видання, які стосуються України і зберігаються поза її межами, а також відпрацьовувати шляхи їх придбання.

Значна увага приділяється налагодженню особистих контактів з видатними культурними та громадськими діячами діаспори. Особливо активно ця робота велася в перші роки існування відділу. Серед гостей ВЗУ були письменник Яр Славутич, філософ Т. Гунчак, вчений-славист Я.-Б. Рудницький, секретар Союзу українців у Великобританії, головний редактор тижневика «Українська думка» у Лондоні С. Фостун, релігійний діяч С. Ярмусь, видавець, голова правління українського незалежного видавництва «Смолоскип», організатор і перший голова Музею-архіву українського самвидаву в Україні (1998) О. Зінкевич, директор програми ім. Фулбрайта у Києві М. Богачевська-Хом'як, громадська діячка Т. Носко-Оборонів, літературознавець, журналіст, громадсько-політичний діяч В. Жила, засновник Рідної Української Національної Віри (РУНВіри) Л. Силенко та ін.

Актуальні питання співробітництва, проблеми книгознавства, придбання видань для фонду ВЗУ обговорювалися під час зустрічей з бібліотечними діячами, видатними бібліографами діаспори, книгознавцями Б. Ясінським, М. Няхай, Л. Пендзей, М. Тарнавською, О. Процик, О. Пясецькою та ін.

Відділ також підтримує наукові зв'язки з Українським інститутом Гарвардського університету (США), Українським Вільним Університетом (Мюнхен), звідки нещодавно надійшов масив видань, відсутніх у фонді відділу. Одним з джерел поповнення книжкового зібрання ВЗУ є фонди бібліотеки Інституту дослідження української діаспори, що функціонує при Національному університеті «Острозька академія». Цей університет нині є головним координаційним центром зв'язків України з українським зарубіжжям. З Острога ми отримуємо журнал «Український історик: журнал історії і українознавства», що видається Українським історичним товариством (УІТ працює над вивченням джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках). Директор Інституту дослідження української діаспори Алла Атаманенко постійно передає у відділ нові видання. Зокрема, влітку 2010 р. ми отримали від неї збірники «Українсько-американська асоціація університетських професорів: статті і матеріали» (Нью-Йорк; Торонто; Острог, 2008); «Матеріяли до історії Українського історичного товариства» (Нью-Йорк; Острог, 2006); монографію А. Атаманенко «Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність» (Острог, 2010).

Унікальна і єдина у своєму роді колекція, що роз-

повідає про історію української діаспори, зберігається і продовжує зростати у Центрі вивчення імміграції при бібліотеці Міннесотського університету у місті Міннеаполіс (США). Наш відділ контактує з головним хранителем цієї колекції Галиною Миронюк, яка пересилає нам власним коштом книжки, відсутні у нашому фонді. Вже тривалий час ВЗУ тісно співпрацює з професором україністики Пряшівського університету (Словаччина), академіком Національної Академії наук України Миколою Мушинкою (з 1990 р. п. Мушинка був керівником дослідного кабінету україністики у Пряшівському університеті і професором Українського Вільного Університету в Мюнхені). Вчений комплектує для нашого відділу журнал «Дукля» (літературно-мистецький та публіцистичний журнал українських письменників Словаччини), надсилає свої публікації та всі відповідні видання, що виходять у Словаччині.

Все, що вдалося зробити відділу за 20 років, стало можливим завдяки його співробітникам – ентузіастам своєї справи, людям безмежно закоханим у книгу. Зараз у відділі працює п'ять чоловік, всі з великим досвідом роботи. Керує роботою ВЗУ Лариса Олександрівна Дегтяренко, фахівець з 46-річним бібліотечним стажем, людина з великим досвідом, яка досконально знає фонд. Упродовж 1966–1991 рр. вона працювала у спецфонді бібліотеки і добре знає історію та специфіку цього складного підрозділу.

З моменту відкриття відділу в ньому успішно працює Галина Олександрівна Борисович, яка очолює сектор організації обслуговування читачів. Редактор 1 категорії Вікторія Дмитрівна Антонова опікується проблемами ВЗУ з 1995 р. За наукову роботу підрозділу відповідають визнані фахівці у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства молодший науковий співробітник Валентина Василівна Березкіна (у ВЗУ з 2004 р.) і старший науковий співробітник, кандидат філологічних наук Оксана Костянтинівна Супрунюк (у НБУВ з 1990 р.). Тривалий час (з 1991-го по 2011 р.) у відділі плідно працювала бібліотекар 1 категорії Любов Олександрівна Бондаренко. Свій внесок у вивчення фонду ВЗУ зробили молодший науковий співробітник, кандидат філологічних наук Галина Олександрівна Ільєва та молодший науковий співробітник Ірина Вячеславівна Горбик.

Усі співробітники відділу вирізняються не тільки високою бібліотечно-бібліографічною кваліфікацією, а й загальною ерудицією в галузі історії, етнології та інших галузей гуманітаристики. Вони забезпечують організацію комплексу робіт щодо оперативного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів НБУВ фондами відділу та інформацією з питань зарубіжної україніки.

Співробітники ВЗУ постійно підвищують свою професійну майстерність, оволодівають сучасними інформаційними технологіями. Упродовж 2009–2010 рр. всі фахівці нашого підрозділу освоїли нову версію програми ІРБІС – САБ ІРБІС-64, і з 2010 р. беруть активну

участь у створенні електронного реєстраційно-аналітичного каталогу україномовних періодичних видань зарубіжної України.

Окремо хочеться згадати наших старших колег. Біля витоків формування відділу стояв відомий письменник, громадський діяч, вчений-дослідник Юрій Володимирович Покальчук (1941 – 2008), який працював старшим науковим співробітником ВЗУ НБУВ упродовж 1992–2000 рр. Юрій Володимирович був дуже яскравою особистістю, знав 11 іноземних мов, вільно володів польською, англійською, іспанською, французькою мовами. Перекладав Борхеса, Хемінгуей, Селінджера, Кіплінга, Рембо та ін. Його оригінальні твори перекладені англійською, німецькою, французькою, російською, польською, угорською, чеською, португальською і словацькою мовами. У 1994–1998 рр. він очолював міжнародний відділ Спілки письменників України, а у 1997–2000 рр. – Асоціацію українських письменників; у 2000–2002 рр. входив до складу Національної ради з питань телебачення та радіомовлення. Брав участь у наукових конференціях, публікував матеріали про українську діаспору та її діячів, з якими протягом життя підтримував дружні стосунки. Вчений відкривав Україні світ у своїх численних публікаціях і перекладах, а у світі популяризував Україну. Його поява у відділі була дуже органічною, оскільки тема діаспори в усіх її проявах пронизувала творчі інтереси письменника ще з початку 1970-х. Так, про Яра Славутича та переклади Е. Хемінгуей в Україні він писав у 1973 р. («Всесвіт», № 12); про українців та українську літературу в Аргентині у 1989-му («Всесвіт», № 7); про різні світи бразильської художниці українського походження Віри Вовк у 1990 р. («Всесвіт», № 2).

Своєю надзвичайною енергетикою він створював особливу атмосферу у відділі. Фонд ВЗУ систематично поповнювався книжками з його власної бібліотеки, а також рідкісними виданнями, які в дар відділу він привозив зі своїх численних закордонних відряджень. Наприклад, власним коштом Ю. В. Покальчук привіз з Парижа книжкову колекцію Любомира Гузара, керівника Першої української Друкарні у Парижі (788 од. зб.), з Лондона – серію альбомів живопису англійської поетеси українського походження Галі Мазуренко. На кожній з подарованих ним книжок залишився його дарчий напис. Він також опублікував результати власного дослідження «Українці у Великій Британії». Хоча формально Юрій Володимирович перестав бути співробітником ВЗУ у 2000 р., але до кінця життя він приходив до відділу, почував себе у ньому «своїм» й завжди приносив свої публікації, книги й матеріали, привезені з діаспори.

У 1991–2000 рр. старшим науковим співробітником ВЗУ працювала кандидат філологічних наук Галина Григорівна Дідківська, людина зі складною долею, з покоління дисидентів, дружина політрепресованого Євгена Пронюка²¹, яка молоді роки провела у засланні разом

з чоловіком і дітьми. Вона брала участь у створенні анотованого бібліографічного каталогу україномовних книжкових видань ВЗУ, формувала базу даних наукових інституцій та видавничих центрів діаспори. Висвітлювала досвід роботи відділу у пресі, на телебаченні, виступала на наукових конференціях. Готувала і проводила зустрічі з ученими, культурними та громадськими діячами діаспори. Брала участь у роботі Національної комісії з питань повернення культурних цінностей.

Якщо говорити про перспективи розвитку відділу, то вони, насамперед, пов'язані з удосконаленням інформаційного обслуговування користувачів, забезпеченням збереження та нарощування фондів, їх комплексним і максимально повним розкриттям. Основне покликання ВЗУ – сприяти науковим дослідженням, і у такий спосіб робити свій внесок у розвиток вітчизняної науки, освіти і культури.

Головне наукове завдання відділу на найближчі роки, до виконання якого залучені всі співробітники відділу – це створення реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань, що зберігаються у ВЗУ у програмі РБІС-64. Колектив також планує продовжити системне опрацювання доробку основних зарубіжних наукових центрів українознавства шляхом вивчення їх видавничої діяльності та накопичення анотованої бібліографії їх видавничої продукції, літератури про них, вивчення фондів бібліотек світу, які зберігають українську. В планах відділу організація низки публікацій про українську в найбільших бібліотеках світу.

Існують плани і щодо подальшого поповнення фонду ВЗУ. Наприклад, НаУКМА, НУ «Острозька академія» мають масиви дублетних книжок нашого профілю, отриманих від видавничих центрів та наукових інституцій української діаспори. Сподіваємося найближчим часом вирішити проблему їх транспортування, хоча у зв'язку з цим постає нагальне питання про збільшення площі у ВЗУ для розміщення фонду (адже на сьогодні налічується всього 15 вільних метрополіць).

Історія інколи досить цікаво розставляє свої акценти. 20-річчя створення ВЗУ збіглося з 120-річчям початку української еміграції до Канади, коли перший українець ступив на канадську землю. Україна підбиває підсумки, осмислює минуле і думає про майбутнє, про подальший розвиток свого духовно-культурного потенціалу. Відділ зарубіжної україніки НБУВ й надалі активно співпрацюватиме з усіма українськими і зарубіжними бібліотеками, культурно-освітніми та інформаційними інституціями. Адже постійно поповнюючи, збагачуючи свої фонди, ми у такий спосіб створюємо сприятливі умови для більш повного, об'єктивного відтворення та осмислення нашими вченими-дослідниками складної, а часом трагічної минувшини українського народу.

Оксана Супронюк,
старш. наук. співробітник НБУВ,
канд. філол. наук

²¹ Пронюк Є. В. у 1998–2010 рр. був головою Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих.